

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Filosofie

Studijní program: Učitelství pro 2. stupeň základní školy

Studijní obor Dějepis – Občanská výchova

LENIN – FENOMÉN SVĚTOVÝCH DĚJIN
LENIN – THE PHENOMENON OF WORLD HISTORY

Diplomová práce: 11–FP–KFL–232

Autor:

Petr ČVANČARA

Podpis:

Vedoucí práce: Mgr. Ing. Martin Brabec, PhD.

Konzultant: Mgr. Ing. Martin Brabec, PhD.

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
140	-	11	-	25	11

V Liberci dne: 8.12.2011

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra filosofie

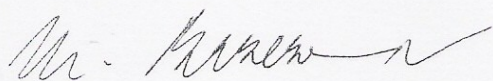
ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(pro magisterský studijní program)

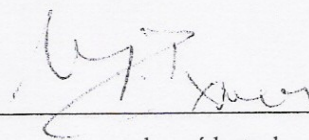
pro (diplomant): Petr Čvančara
adresa: Ostružno 26
studijní obor (kombinace): OV-DJ
Název DP: Lenin- fenomén světových dějin
Název DP v angličtině: Lenin- The Phenomenon of World History
Vedoucí práce: Mgr. Ing. Martin Brabec, PhD.
Konzultant: Mgr. Ing. Martin Brabec, PhD.
Termín odevzdání: duben 2011

Poznámka: Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 16.4.2010

děkan

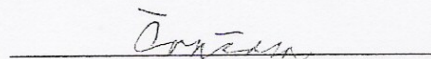

vedoucí katedry

Převzal (diplomant): Čvančara

Datum: 20. června 2010

Podpis:

Název DP: Lenin-fenomén světových dějin

Vedoucí práce: Mgr. Ing. Martin Brabec, PhD.

Cíl: Jedním z hlavních cílů diplomové práce bude srovnání názorů několika hlavních historiků, kteří se zabývali Leninovým životem. Dále bych se chtěl zabývat vlivem osobnosti V.I. Lenina na hlavní události, které se v Rusku na počátku 20. století odehrály. Stejně tak bych chtěl zdůraznit obraz Leninovy osobnosti v pozdějších letech nejen v Rusku (SSSR), ale i ve světě. Zajímavé může být srovnání interpretace Leninovy osobnosti komunistickým režimem s nejnovějšími poznatky autorů, kteří mohou čerpat z rozsáhlé pramenné základny, kterou mají k dispozici poté, co byla v 90. letech zpřístupněna velká část sovětských archivů. Smyslem diplomové práce bude tedy na základě srovnání poznatků, které dnes o Leninovy máme, přiblížit se obrazu Leninovy osobnosti, který by byl pokud možno co nejvíce pravdivý.

Požadavky: Pravidelné konzultace.

Metody: Práce s primární a sekundární literaturou.

Literatura:

- Davies, N.: Evropa : dějiny jednoho kontinentu. Praha 2005.
Hobsbawn, E.: Věk extrémů : krátké 20. století 1914-1991. Praha 1998.
Johnson, P.: Dějiny 20. století. Voznice 2008.
Krupská, K.N.: Vzpomínky na Lenina. Praha 1964.
Lenin, V.I.: Co dělat? Praha 1972.
Lenin, V.I.: Stát a revoluce. Praha 1971.
Malia, M.: Sovětská tragédie : dějiny socialismu v Rusku v letech 1917-1991. Praha 2004.
Pipes, R.: Dějiny ruské revoluce. Praha 1998.
Pipes, R.: Rusko za starého režimu. Praha 2004.
Service, R.: Lenin : životopis. Praha 2002.
Slavík, J.: Leninova vláda : (1917-1924). Praha 2009.
Veber, V.: Komunistický experiment v Rusku 1917-1991, aneb, Malé dějiny SSSR. Praha 2001.
Veber, V.: Leninova vláda : (Rusko 1917-1924). Praha 2003.
Veber, V.: Mikuláš II. a jeho svět : (Rusko 1894-1917). Praha 2000.

Čestné prohlášení

Název práce: Lenin – fenomén světových dějin

Jméno a příjmení autora: Petr Čvančara

Osobní číslo: P06100280

Byl jsem seznámen s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má diplomová práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé diplomové práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 8. 12. 2011

Petr Čvančara

Poděkování:

Na tomto místě bych chtěl poděkovat především Mgr. Ing. Martinu Brabcovi, Ph.D. za všechny cenné rady a podněty poskytované při konzultacích během psaní diplomové práce. Také bych rád poděkoval zaměstnancům Krajské vědecké knihovny v Liberci za jejich ochotu poskytnout důležité prameny pro sepsání diplomové práce.

LENIN – FENOMÉN SVĚTOVÝCH DĚJIN

Anotace

Předkládaná diplomová práce je zaměřena na analýzu jednotlivých životních etap ruského revolucionáře a komunistického politika Vladimíra Iljiče Lenina. Analýza začíná deskripcí Leninova mládí, uvedeny jsou skutečnosti, které ovlivnily jeho volbu stát se profesionálním revolucionářem. Zmíněny jsou jeho působení v ruské sociálně demokratické straně a jeho činy v první světové válce. Stěžejní část práce je věnována jeho aktivitám během revolučních událostí v Rusku roku 1917 a v čele sovětské vlády v letech 1918-1922. V diplomové práci je kladen důraz na komparaci různých pohledů na jednotlivá životní období Vladimíra Iljiče Lenina.

Klíčová slova: Lenin, revolucionář, státník, politik, marxismus, bolševismus, komunismus, První světová válka, říjnová revoluce, ruská občanská válka, diktatura

LENIN – THE PHENOMENON OF WORLD HISTORY

Summary

This diploma thesis is focused on the analysis of different life periods of Vladimir Ilyich Lenin, Russian revolutionary and communist politician. In the beginning the analysis describes Lenin's childhood, mentions the facts that influenced his choice to become a professional revolutionary. It continues with his activity in Russian social democratic party and his activity during the World War I. The main part of my thesis is dedicated to his activities during revolutionary affairs in Russia 1917 and at the front of Soviet government in 1918-1922. In diploma thesis I put emphasis on the comparison of various views of Lenin's life periods.

Key words: Lenin, revolutionary, statesman, politician, Marxism, bolshevism, communism, World War I, October revolution, Russian civil war, dictatorship

LENIN – DAS PHÄNOMEN DES WELTKRIEGES

Zusammenfassung

Die vorgelegte Diplomarbeit wird an die Analyse einzelner Lebensetappen des russischen Revolutionär und des kommunistischen Politiker Vladimir Iljic Lenin orientiert. Die Analyse beginnt mit der Beschreibung von Lenins jungen Jahren, weiter werden Tatsachen angegeben, die seine Wahl einem professionellen Revolutionär zu werden beeinflussten. Erwähnt sind seine Wirkung in der russischen sozialdemokratischen Partei und seine Taten in dem ersten Weltkrieg. Der Hauptteil der Arbeit wird seinen Aktivitäten während des revolutionären Ereignisses im Russland im Jahre 1917 und an der Spitze der sowjetischen Regierung in den Jahren 1918-1922 gewidmet. In der Diplomarbeit wird das Gewicht auf die komparative Analyse verschiedener Ansichten auf einzelne Lebensphasen von Lenin gelegt.

die Schlüsselwörter: Lenin, der Revolutionär, der Staatsmann, der Politiker, der Marxismus, der Bolschewismus, der Kommunismus, der erster Weltkrieg, die Oktoberrevolution, der russische Zivilkrieg, die Diktatur

Obsah

ÚVOD.....	12

I. ZROZENÍ REVOLUCIONÁŘE (1870-1900).....	15

1 DĚTSTVÍ A MLADÁ LÉTA.....	16

1.1 Leninův původ.....	16

1.2 Školní léta.....	17

1.3 Vlivy na Leninovu osobnost.....	19

1.3.1 Politická situace.....	19

1.3.2 Tragické události v rodině.....	20

1.3.3 Četba.....	23

2 POČÁTKY LENINOVY REVOLUČNÍ ČINNOSTI	25

2.1 Studium v Kazani	25

2.2 Samarské období	26

2.2.1 Uljanov a marxismus.....	27

2.3 V Petrohradě	28

2.3.1 První cesta do zahraničí	29

2.4 Ve vazbě a vyhnanství na Sibiři.....	30

2.4.1 Zakladatelem Svazu boje za osvobození dělnické třídy.....	30

2.4.2 Uljanov na Sibiři.....	31

2.4.3 Vývoj kapitalismu v Rusku.....	33

2.4.2 Lenin a oportunismus.....	34

3 SHRUTÍ A ZHODNOCENÍ PRVNÍ ČÁSTI.....	36

II. LENIN V EXILU (1900-1917)	38

1 LENINOVA PRVNÍ EMIGRACE.....	39

1.1 Lenin v Mnichově.....	39

1.1.1 Co dělat?.....	40
1.2 V Londýně a ve Švýcarsku	41
1.2.1 Rozštěpení ruské sociálně demokratické strany	42
1.2.2 Leninovy spory s menševiky.....	43
1.3 Lenin a ruská revoluce roku 1905	44
1.3.1 Rusko-japonská válka	44
1.3.2 Revoluce v Rusku roku 1905.....	45
1.3.3 Jak reagoval Lenin na události roku 1905 v Rusku?.....	47
2 LENIN PODRUHÉ V EMIGRACI	49
2.1 Lenin ve Švýcarsku a v Paříži.....	49
2.2 Leninovy spory uvnitř bolševické frakce.....	50
2.2.1 Boj s Bogdanovem.....	50
2.2.2 Materialismus a empiriokriticismus.....	51
2.2.3 Pokračování sporů	52
2.3 Lenin a vzestup bolševické frakce.....	53
2.3.1 Lenin a „pražský převrat“	54
2.3.2 Založení Pravdy	54
2.4 Lenin v posledních letech před První světovou válkou.....	55
2.4.1 V Haliči	55
2.4.2 Řízení bolševické frakce v dumě a redakce Pravdy.....	56
3 LENINOVA ČINNOST V PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLCE.....	58
3.1 Lenin po vypuknutí Velké války.....	58
3.2 Znovu ve Švýcarsku.....	58
3.3 Lenin o světové válce.....	59
3.4 Leninovy úvahy o socialistické revoluci.....	60
3.4.1 Imperialismus jako nejvyšší stádium kapitalismu.....	61
3.5 Leninovy přípravy na socialistickou revoluci.....	63
3.5.1 Lenin na Zimmerwaldské konferenci.....	63
3.5.2 Lenin o úkolech sociální demokracie v nadcházející revoluci.....	64
4 SHRUTÍ A ZHODNOCENÍ DRUHÉ ČÁSTI.....	65

III. UCHOPENÍ MOCI (1917-1918).....67

1 LENIN NA CESTĚ K ŘÍJNOVÉ REVOLUCI.....68

1.1 Lenin míří do Ruska	68
1.1.1 Únorová revoluce v Rusku.....	68
1.1.2 Leninův návrat do Ruska	69
1.2 Lenin v Rusku - duben 1917.....	70
1.2.1 Dubnové teze.....	71
1.2.2 Leninův střet s ruskými marxisty.....	72
1.2.3 Lenin jako vůdce bolševiků.....	73
1.2.4 Krize Prozatimní vlády.....	74
1.3. Lenin v čele ústředního výboru v létě 1917.....	75
1.3.1 Lenin a sověty.....	75
1.3.2 Lenin na Sjezdu sovětů v červnu 1917.....	75
1.3.3. Červnová krize vlády – Brusilovova ofenzíva	76
1.3.4. Lenin a červnové demonstrace.....	76
1.3.5 Otázka financování bolševické strany německou vládou.....	77
1.4 Lenin ve Finsku.....	78
1.4.1 Stát a revoluce.....	78
1.4.2 Srpnová krize Prozatimní vlády - Kornilovova aféra.....	79
1.5 Lenin poslední týdny před říjnovou revolucí.....	80

2 VELKÁ ŘÍJNOVÁ REVOLUCE A UPEVNĚNÍ MOCI.....82

2.1 Velká říjnová revoluce a převzetí vlády bolševiky.....	82
2.1.1 Lenin a říjnový převrat.....	82
2.1.2 2. sjezd sovětů	84
2.1.3 Dekret o míru a Dekret o půdě.....	84
2.1.4 Ustavení sovětské vlády.....	85
2.1.5 Boj s politickou opozicí.....	86
2.2 Upevnění moci	87
2.2.1 Lenin a Ústavodárné shromáždění.....	88
2.2.2 Lenin prosazuje ukončení války na východní frontě.....	89

2.2.3 Dekret „Socialistická vlast v nebezpečí“ a Brestlitevský mír.....	90
2.2.3 Válečný komunismus.....	91
2.3 Leninova diktatura v nebezpečí.....	94
2.3.1 Počátek občanské války.....	94
2.3.2 Eserský incident.....	95
2.4 Lenin a počátek teroru.....	96
2.4.1 Likvidace carské rodiny.....	96
2.4.2 Lenin a boj proti kulakům.....	96
2.4.3 Lenin terčem atentátu a vyhlášení masového teroru.....	97
2.4.4 Leninova odpovědnost za páchané násilí.....	98
3 SHRNU TÍ A ZHODNOCENÍ TŘETÍ ČÁSTI.....	99
IV. LENINOVA VLÁDA (1918-1924).....	101
1 V ČELE SOVĚTSKÉ VLÁDY (1918-1921).....	102
1.1. Lenin během občanské války v Rusku.....	102
1.1.1 Lenin a občanská válka.....	102
1.1.2 Průběh občanské války.....	103
1.2 Lenin a zahraniční politika bolševiků	104
1.2.1 Výzva k socialistické revoluci.....	105
1.2.2 Založení Třetí internacionály.....	106
1.3 Lenin vůdcem revoluční války	107
1.3.1 Konec První světové války a „polská otázka“.....	107
1.3.2 Vypuknutí rusko-polské války v roce 1920.....	108
1.3.3 II. kongres Kominterny.....	109
1.3.4 Konec revoluční války	109
1.4 Nová ekonomická politika	110
1.4.1 Spory ve straně – „odborová diskuze“	111
1.4.2 X. sjezd komunistické strany a Kronštadtské povstání.....	112
1.4.3 Leninova obhajoba NEPu.....	113
2 POSLEDNÍ LÉTA LENINOVA ŽIVOTA.....	114
2.1 Problémy se zdravím a omezení politické činnosti	114

2.2 Janov a Rapallo.....	115
2.3 Leninův boj proti odpůrcům režimu	116
2.3.1 Lenin proti církvi	116
2.3.2 Lenin proti inteligenci	117
2.4 Lenin v boji za svou politickou linii.....	118
2.4.1 Spory v politbyru.....	118
2.4.2 Lenin proti Stalinovi v otázce podoby sovětské ústavy.....	119
2.4.3 Spory o Gruzii.....	120
2.5 Leninova politická závěť.....	121
2.6 Leninova smrt a jeho odkaz.....	122
2.6.1 Leninova smrt.....	122
2.6.2 Leninův odkaz.....	123
3 SHRUTÍ A ZHODNOCENÍ ČTVRTÉ ČÁSTI.....	126
ZÁVĚR.....	128
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK.....	132
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	133
SEZNAM ILUSTRACÍ.....	136

ÚVOD

Vladimír Iljič Lenin je znám veřejností především jako ruský revolucionář, vůdce říjnové revoluce, šířitel komunismu, diktátor a tvůrce Svazu sovětských socialistických republik. Důvodů, proč jsem si zvolil právě toto téma bylo hned několik. Jelikož se zajímám o historii první poloviny 20. století a také o dějiny politického myšlení, bylo nasnadě vydat se při výběru tématu tímto směrem. V úvahu připadlo hned několik témat z oblasti politologie, nakonec jsem se rozhodl, že se budu zabývat dějinami komunismu, jejichž nepochybným hybatelem byl právě V. I. Lenin. Myslím si, že většina mladších lidí, když slyší jméno Lenin, vybaví si některou Leninovu podobiznu ztvárněnou na komunistickém propagandistickém letáku a v duchu se pousměje. Bude to patrně tím, že od pádu komunismu před dvaceti lety, chápání a posuzování vážnosti jeho osobnosti získalo jakýsi pejorativní nádech. V tom se podle mě vnímání jeho osobnosti výrazně liší od vnímání osobnosti jiných diktátorů jako byli např. Mussolini, Hitler, či Stalin. Ostatně zkoumáme-li, jak byla Leninova osobnost posuzována a interpretována mnohými historiky v průběhu minulého století a na počátku dnešního století, zjistíme, že i jejich názory na Lenina se podle okolností doby, v níž působili, mnohdy rozcházely. Myslím si, že právě tyto různé interpretace mohly vykristalizovat v nesprávné, mnohdy zjednodušené chápání Lenina dnešní společností. Jaký byl vlastně Lenin? Byl to podivín-knihomol, utopista, nebo fanatik a masový vrah jako např. Hitler a Stalin? Právě odpovědět na tyto a další otázky vztahující se k Leninovi a komunismu obecně mě motivovalo k tomu, abych se touto problematikou hlouběji zabýval.

Hlavním cílem diplomové práce je vytvoření ucelené interpretace jednotlivých etap Leninova života. Smyslem diplomové práce bude tedy na základě srovnání poznatků o Leninovi, které jsou dnes k dispozici, přiblížit se obrazu Leninovy osobnosti, který by byl pokud možno co nejvíce objektivní. V práci se zaměřím především na popis Leninova politického působení, přičemž bude zdůrazněn jeho vliv na události první čtvrtiny 20. století a také jeho politický odkaz moderním světovým dějinám. Postupně budu mapovat jeho dětství, první kontakty s revolučním prostředím,

politické působení v exilu v letech 1900-1917. Stěžejní část diplomové práce bude věnována jeho úloze vůdce bolševické revoluce v roce 1917 a jeho aktivitám v čele sovětské vlády v letech 1917-1921. Současně s jeho působením v Rusku se pokusím interpretovat také Leninův vliv na události v Evropě po První světové válce. Především se zaměřím na jeho aktivity v Třetí internacionále a jeho úlohu při šíření komunismu. V závěru práce se zmíním o kultu Leninovy osobnosti a o jeho politickém odkazu moderní historii.

Diplomová práce se skládá ze čtyř částí, které jsou rozděleny do kapitol a ty obsahují jednotlivé subkapitoly. V první části mapuji období Leninova dětství a první kroky budoucího revolucionáře. Především věnuji pozornost popisu faktorů, které měly vliv na volbu jeho budoucího povolání. Ve druhé části se pokouším o interpretaci období Leninova života v letech 1900-1917, kdy působil v exilu jako člen ruské sociálně demokratické strany. Pojednávat budu mimo jiné o vzestupu bolševické frakce, o Leninově poměru ke klíčovým událostem, které se v tomto období v Rusku odehrály, tj. ruské revoluci 1905 a První světové válce. Připomenuta budou také hlavní Leninova politická díla z tohoto období. Ve třetí části se dostanu k interpretaci zásadního období Leninova života, kdy se Lenin vrací po dlouhých letech strávených v exilu do Ruska. Popisovat budu přípravu na říjnovou revoluci, říjnový převrat a také období, kdy bylo potřeba zajistit si trvalé udržení vlády. Poslední, čtvrtá, část bude věnována jednak Leninově vládě a jednak jeho předčasnému ústupu z politické scény. Na závěr této části se zmíním o kultu Leninovy osobnosti a o jeho odkazu historii.

Pro interpretaci života této významné osobnosti jsem použil především odborné biografické publikace, dále odborné publikace, zabývající se dějinami ruské revoluce a vzestupem komunismu v první čtvrtině 20. století. Mimo těchto publikací jsem se snažil zařadit i několik novinových článků, článků a informací nacházejících se na internetu, které se stahují přímo k Leninovi nebo k dějinám ruské revoluce. Pro první část diplomové práce, pojednávající o Leninově mládí a jeho prvních krocích na cestě stát se profesionálním revolucionářem jsem využil především práce britského sovětologa Roberta Service (2002) a českého prvorepublikového historika Jana Slavíka (1934). Jejich interpretace jsem se snažil porovnat s oficiálním Leninovým životopisem,

vzniklým z pera kolektivu sovětských historiků pod vedením P.N. Pospělova (1975). Druhou část diplomové práce, týkající se Leninova působení v ruské sociálně demokratické straně v letech 1900-1917 jsem zpracovával z publikací výše jmenovaných historiků Jana Slavíka (1934), Roberta Service (2002) a také francouzského historika Pierra Chaslese (1930). Pro část týkající se období Leninova života po návratu do Ruska a po převzetí moci během říjnové revoluce jsem použil částečně publikací výše jmenovaných autorů, k nim jsem použil knihu českého historika Václava Vebera (2003) a informace vyskytující se v dějinách ruské revoluce od anglických historiků Richarda Pipesa (1998) a Orlanda Figese (2000). K nim jsem se snažil přidat informace a komentáře od autorů publikací, pojednávajících o dějinách první čtvrtiny 20. století a dějinách komunismu - Martina Gilberta (2005) a Paula Johnsona (2008).

I. ZROZENÍ REVOLUCIONÁŘE (1870-1900)

První část diplomové práce jsem rozdělil do dvou kapitol. Pokusím se v ní interpretovat Leninův život od jeho narození přibližně po dobu, kdy se Lenin v emigraci začíná plně věnovat organizované revoluční činnosti.

V první kapitole se nejprve budu zabývat Leninovým původem, jeho dětstvím a školními lety, poté se zaměřím na skutečnosti, které mohly mít vliv na utváření Leninovy osobnosti, a to zejména na tragickou smrt jeho bratra Alexandra a také na Leninovu oblíbenou činnost - četbu. Na závěr celé první části přidám subjektivní hodnocení tohoto období Leninova života.

Ve druhé kapitole první části diplomové práce se zmíním jednak o Leninově universitním studiu v Kazani a v Petrohradě, jednak se budu zabývat jeho prvními kontakty s revolučními kroužky v Rusku i v zahraničí. Dále se pokusím za pomoci interpretace Leninových životopisců ve zkratce nastínit Leninovo chápání marxismu v praxi. Kapitulu uzavřu obdobím, kdy byl Lenin nucen strávit několik let života ve vyhnanství na Sibiři. Na konci první části provedu subjektivní hodnocení této druhé kapitoly.

1 DĚTSTVÍ A MLADÁ LÉTA

1.1 Leninův původ

Vladimír Iljič Lenin se narodil 22. dubna 1870 v povolžském městě Simbirsku. Jeho otec, Ilja Nikolajevič, byl inspektorem a později ředitelem krajských škol. Byl potomkem chudých obyvatel města Astrachaně. Leninova matka Marie Alexandrovna byla dcerou lékaře A. D. Blanka. Půjdeme-li hlouběji v rodokmenu, např. co se týče Leninových prarodičů, Volkogonov poukazuje na to, že v oficiálních životopisech není zmíněno skoro nic o jejich intelektuálních schopnostech, společenském postavení, nebo morálních vlastnostech. Chybí zde i zmínky o Leninově etnickém původu.¹ Dnes víme z výzkumů, že Leninovi rodiče měli různý etnický původ. Service přiznává, že sovětské orgány budou později fakt, že Leninova matka Marie Uljanovová byla zčásti židovského původu, držet pod pokličkou. K tomu uvádí skutečnost, že její dědeček z otcovy strany Moško Blank, který pocházel ze Starokonstantinova ve Volyňské gubernii, byl židovským obchodníkem. Moško Blank nebyl ale nábožensky založeným Židem. Když mu zemřela žena, zpretrhal zbývající pouta s vírou svých předků, zašel za místním popem a nechal se pokřtít na pravoslavného křesťana. Asi hlavním důvodem k jeho konverzi byla vidina společenského a hospodářského vzestupu. Syn Moška - Alexandr Blank, tedy Leninův dědeček z matčiny strany, se v Petrohradě oženil s Annou Grigorijevnou Grosschopfovou, dcerou prosperujících Němců. Alexandr dosáhl v roce 1847 hodnosti státního rady v civilní službě, odešel do důchodu a považoval se za příslušníka šlechty v Kazani. Později pořídil z věna své ženy statek Kokuškino. Jeho žena, Anna Grigorijevna, se nikdy nenaučila pořádně rusky a nikdy neopustila svou luteránskou víru. V Kokuškinu vychovali pět dcer. Jednou z nich byla také Leninova matka Marie.² Podle Volkogonova Kokuškino nebylo usedlostí maloročníka, jak uváděli oficiální životopisci, ale spíše malý velkostatek. Život na statku se podobal životu

1 VOLKOGONOV, Dmitrij. *Lenin . Počátek teroru*, s. 15.

2 SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 26-29.

typických, poměrně zámožných statkářských rodin, ale byl díky známostem Groschopfových poznamenán silným německým vlivem. Zde se opět rozchází skutečnost s výkladem sovětských životopisců, kteří přiřkli Leninovi proletářský původ. Je to fakt, který zdůrazňuje absurdnost bolševické praxe hodnotit člověka podle jeho společenského původu. Co se týče Leninova rodu z otcovy strany, ten byl spíše plebejský. Leninův dědeček z otcovy strany, Nikolaj Vasiljevič, byl obyvatelem ruského města Astrachaně. Pracoval jako krejčí. Byl sice synem nevolníka, ale už v raném věku byl z práce na vesnici uvolněn. Oženil se až v padesáti letech s téměř o dvacet let mladší nevěstou Annou Alexejevovou Smirnovovou. Anna byla pokřtěná Kalmyčka. Z toho by se dal vysvětlit Leninův poněkud asijský vzhled. Nikolaj a Anna měli celkem pět dětí. Nejmladší syn, Ilja, byl Leninův otec.³ Leninovi rodiče, Anna a Ilja Uljanovovi, se usadili v Simbirsku v roce 1869. Oba měli vysoké aspirace pro své děti a jejich úsilí zanechalo stopy. Vladimír měl dva bratry a tři sestry: Alexandra, Dmitrije, Annu, Marii a Olgu. Jaký byl Lenin v dětství? Např. Volkogonov o jeho dětství píše, že mladý Vladimír, jemuž se říkalo v rodině Volod'a, byl nadané a schopné dítě. Jeho schopnosti a morální vlastnosti rozvíjela příznivá a příjemná atmosféra domova, která byla určité podmíněna otcovou úspěšnou kariérou. Rodina bydlela ve velkém domě, kde rodiče zaměstnávali služebnictvo - kuchařku a chůvu. Leninův otec byl vynikající učitel a obhájce systému státního vzdělávání, který se v několika málo letech stal ředitelem škol v kraji. Bylo mu dokonce uděleno několik vyznamenání. Nakonec dosáhl hodnosti státního rady, což v civilní službě odpovídalo hodnosti generála ve vojsku. Leninův otec získal služební kariérou také dědičný titul šlechtice a tento privilegovaný stav zahrnoval celou rodinu.⁴

1.2 Školní léta

„Učit se, učit se, učit se!“⁵

3 VOLKOGONOV, Dmitrij. *Lenin . Počátek teroru*, s. 16-17.

4 Tamtéž, s. 20.

5 Wikicitáty. *V. I. Lenin* [online]. [cit. 2011-8-16].

Dostupné z: <http://cs.wikiquote.org/wiki/Vladimir_Iljič_Lenin>. Všechny ostatní Leninovy citáty použity z tohoto zdroje

O jeho gymnazijním studiu píše Volkogonov, že patřil ve třídě vždy k nejlepším žákům a nic v jeho chování nenapovídalo tomu, že by se někdy měl stát revolučním myslitelem, jak tvrdí jeho četní životopisci. Byl velice bystrý a plný sebevědomí. Do devíti let ho učila řada domácích učitelů, poté začal chodit do první třídy simbirského klasického gymnázia. Stal se druhým Uljanovem, který se na tuto školu dostal. Tehdy už tam byl totiž jeho starší bratr Alexandr, jenž patřil k premiantům svého ročníku. Leninův o čtyři roky starší bratr byl nepochybně jeho velkým vzorem. Už jako malý chlapec vzhlížel Volod'a ke svému bratrovi jako k někomu dokonalému, jako k hrdinovi.⁶ Service se podrobněji zmiňuje o Vladimírově školní docházce: „Od devíti let měl každý hoch projít osmi lety školní docházky. Byla zavedena přípravná třída, aby mohli žáci začít s přibližně stejnou nadějí na úspěšné dokončení svého vzdělání.(...) Žáci absolvovali dvaadvacet hodin týdně. Nejvíce hodin připadalo na ruštinu, psaní, počty, přírodopis a náboženství. Další předměty pak byly přidány, jakmile chlapci vstoupili do prvního ročníku gymnázia. V prvním roce měl rozvrh čtyřiaadvacet hodin. Skládal se z osmi hodin latiny, pěti hodin matematiky a fyziky, čtyř hodin ruštiny a francouzštiny, tří hodin psaní, dvou hodin zeměpisu a náboženství. Ve druhém ročníku byla přidána němčina a ve třetím také řečtina a dějepis. Po prvním ročníku odpadávalo psaní, po čtvrtém zeměpis. Tento rozvrh předmětů zůstal v podstatě stejný až do osmého a závěrečného ročníku. Na latinu a řečtinu připadalo v šesté až osmé třídě polovina rozvrhu.“ Service dále tvrdí, že ministerstvo lidové osvěty bylo přesvědčeno o tom, že díky klasickým předmětům se lze seznámit s ideály víry, pravdy, vytrvalosti a odvahy. Antické autory považovalo za vhodný nástroj, jak dětem vštípit věrnost dynastii Romanovců. Žáci se učili překládat např. Homéra, Hérodota, Livia, či Cicerona. Naopak ruskému písemnictví se věnovala prachbídá pozornost. Skoro všichni velcí básníci a romanopisci země - Puškin, Lermontov, Gogol, Lev Tolstoj a Dostojevskij - byli předmětem státní cenzury, jelikož propagovali myšlenky podvracející současné politické zřízení.⁷ Učitelé dbali především na vštěpování vlastenecké hrdosti a přináležitosti k monarchii, než na rozvíjení schopností žáků. V praxi to znamenalo, že se chlapci museli naučit celou řadu sáhodlouhých básniček, jejichž znalost se na konci školního roku zkoušela. Jako příklad uvádí Service, že aby mohli Volod'a a jeho

6 Tamtéž, s. 21.

7 SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 45.

spolužáci postoupit ze čtvrté do páté třídy gymnázia, museli být schopni odrecitovat z paměti více než stovku básní, včetně pětácti Krylovových bajek a jednatřiceti Puškinových básní. Postoupit do pátého ročníku se podařilo v průměru polovině žáků. Ve snaze izolovat studenty gymnázia od současného světa omezilo ministerstvo lidové osvěty výuku fyziky, chemie a biologie na minimální úroveň. Stejnou politiku vůči chlapcům uplatňoval také ředitel gymnázia Fjodor Kerenský, shodou okolností otec Alexandra Kerenského, předsedy vlády v roce 1917, kterého svrhne právě Leninova bolševická strana. Fjodor Kerenský zakázal žákům navštěvovat místní Karamzinovu státní knihovnu, kde by mohli přijít do styku s literárními díly na indexu. Také vláda bedlivě sledovala, zda gymnazisté chodí pravidelně na mše pravoslavné církve. Co se týče kázně, ta byla přísně vnucována a učitelé dokonce podněcovali žáky, aby na své spolužáky v případě jejich provinění donášeli. Většina chlapců proto byla pod neustálým tlakem a mnoho z nich se během studia rozhodlo z gymnázia odejít.⁸

1.3 Vlivy na Leninovu osobnost

1.3.1 Politická situace

Jaký vliv měla na Lenina tehdejší politická situace? Service upozorňuje na to, že Vladimír v těchto letech ještě politiku tolik nevnímal, ale byly tu události, které určitě postřehl a které mohly do určité míry ovlivnit jeho politické smýšlení. Jeho otec např. organizoval sbírku pro Červený kříž během rusko-turecké válkyⁱ v letech 1877-1878. Service na druhou stranu podotýká, že jeho rodiče se přímým debatám o politice vyhýbali.⁹ Na jednu událost však museli jeho rodiče reagovat. Byla to událost z 1. března roku 1881, kdy teroristé zavraždili cara Alexandra II. na cestě do Zimního paláce v Petrohradě. Vladimíru Uljanovovi bylo teprve deset, když se rodina 16. března

⁸ Tamtéž, s. 46.

ⁱ Rusko-turecká válka (1877-1878), známá také jako bulharská osvobozenecská válka, byl válečný konflikt mezi Ruskou říší a Osmanskou říší.

⁹ Tamtéž, s. 49.

zúčastnila v simbirském chrámu mše na paměť zabitého cara. Podle Service se lze domnívat, že Vladimír v tomto období sdílel očividný odpor vůči atentátu.¹⁰

1.3.2 Tragické události v rodině

Na osobnost Vladimíra v jeho dětství a dospívání měli určitě vliv i jeho nejbližší příbuzní, především jeho otec a bratr. Co se týče jeho otce, ten byl během Vladimírova dětství povýšen do funkce nejvyššího ředitele základních škol v Simbirské gubernii. To by mohlo znamenat pro jeho potomky nadějnou budoucnost. Jak ale Service tvrdí, problém byl v tom, že Ilja Uljanov byl pro konzervativně smýšlející a výše postavené osoby kontroverzní postavou. Zastával příliš liberální postoje v otázce reformy ve školství. Bylo mu proti srsti např. přílišné zasahování církve do chodu škol a také nová vládní politika, která směřovala k výstavbě církevních škol. Když bylo Vladimírovi 15 let, otec náhle zemřel a tato tragická událost mohla mít vliv na další osud členů rodiny - především na jeho bratra Alexandra. V této souvislosti se Service zmiňuje o tom, že za sovětského režimu vznikl mýtus, že se po otcově smrti stal hlavou rodiny právě Vladimír. Ve skutečnosti se většiny povinností ujaly jeho matka se sestrou Annou.¹¹ Po otcově smrti představoval v rodině hlavní vzor pro Vladimíra jeho starší bratr Alexandr. Ten zahájil roku 1883 studium na Matematicko-fyzikální fakultě petrohradské university. Byl velice dobrým studentem. Ve svých prvních letech na universitě byl Alexandr lhostejný, ne-li přímo skeptický vůči politickým kroužkům. O politiku se začal podle Volkogonova zajímat, až když ho přátelé seznámili s díly Marxe, Engelse a Plechanova. Právě v jejich dílech zdůrazňoval marxismus nutnost násilí, aby se mohly změnit dosavadní poměry. Zpočátku Alexandr, který byl zaujat především vědeckou prací, jen naslouchal, ale postupně ho strhla zřejmá logika radikalismu jeho přátel a docházel k přesvědčení, že je morálně nepřijatelné, aby stál stranou idejí pokroku a revoluce, jak to jeho přátelé charakterizovali.¹² Vladimírův bratr se nakonec nechal přesvědčit a stal se členem spiklenecké skupiny, která se rozhodla

10 SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 49.

11 Tamtéž s. 53-54.

12 VOLKOGONOV, Dmitrij. *Lenin . Počátek teroru*, s. 23.

provést atentát na cara Alexandra III. Podle Service si Uljanova vybrali nejen kvůli jeho zápalu pro věc, ale také z praktických důvodů. Byl totiž přírodovědcem s praktickými znalostmi chemie, proto dostal za úkol vyrobit nitroglycerin pro bombu, která měla smrtelně zranit cara. Dále měl Alexandr za úkol pomáhat s výrobou propagačních materiálů, objasňujících politické cíle skupiny.¹³ Osmdesátá léta devatenáctého století byla v Rusku dobou prudkých reakcí na vraždu cara-osvoboditele Alexandra II. Pozornost policie se nyní soustředila hlavně na studenty, mezi nimiž figuroval i Vladimírův bratr Alexandr Iljič. Jeho vstup do spiklencecké skupiny byl podle Volkogonova často vysvětlován událostí, kdy byli při demonstraci na paměť radikálního myslitele Dobroljubovaⁱ 17. listopadu 1886 studenti násilně rozptýleni policií a následně bylo zatčeno i několik Alexandrových dobrých přátel. Většina z nich byla deportována na Sibiř. Alexandr usoudil, že když vláda bojuje proti jeho přátelům nevybíravými prostředky, je v zásadě nemorální odmítnout boj proti vládě a v nynější situaci jedinou účinnou metodu boje s carismem viděl v terorismu. V bezprostřední době po zákroku vlády chystala spiklencecká skupina atentát na cara, který byl naplánován na 1. březen 1887, tedy symbolicky k šestému výročí zabití cara Alexandra II. Spiklenci byli ale vrcholně nezkušení. Když onoho 1. března policie zachytila dopis jednoho z nich, byla celá skupina včetně Alexandra zatčena. Při výsleších vyšlo najevo vše, co potřebovala ochrankaⁱ vědět. Když to Alexandr pochopil, odhodlal se k mimořádně odvážnému činu. Rozhodl se totiž vzít na sebe vinu i za ty stránky spiknutí, ve kterých se neangažoval. Bylo mu jasné, že ho jeho počínání bude stát patrně život.¹⁴ Rodina Uljanova byla z události v Petrohradě zdrcena. Alexandrova matka zpočátku nevěřila, že by se její syn mohl zaplést do spiknutí proti carovi. Věřila v carovo omilostnění, když její syn bude následovat příkladu ostatních příslušníků skupiny, vyjádří lítost a požádá o milost. Byla ochotna stát při Alexandrovi v případě, že si bude odpykávat trest někde na Sibiři. Service píše, že když se matka se synem setkali v Petropavlovské pevnosti, padl na kolena a prosil ji, aby mu odpustila. Přesto Alexandr odmítl požádat o milost a i proto car neviděl důvod, proč by mu měl trest smrti zmírnit.

13 SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 59.

i Nikolaj Alexandrovič Dobroljubov (1836–1861) byl ruský literární kritik, publicista, filosofující materialista a revoluční demokrat.

i tajná carská policie

14 VOLKOGONOV, Dmitrij. *Lenin . Počátek teroru*, s. 23-24.

8. května 1887 byl Vladimírův bratr vyveden z cely Šlisselburského vězení a s několika dalšími spiklenci zemřel na šibenici. Alexandrova matka se vrátila do Simbirsku, po manželově smrti a popravě nejstaršího syna se jí zmocnil nesmírný žal a uvažovala dokonce o sebevraždě.¹⁵ Alexandrova poprava měla nemalý vliv i na jeho mladšího bratra Vladimíra. Podle Service se v každém Leninově životopise uvádí, že když se dozvěděl o bratrově popravě, zareagoval nikoliv jako rodinný příslušník, ale jako rodící se revolucionář. Vladimír prý prohlásil: „*Ne, touto cestou se ubírat nesmíme*“. Tento jeho výrok považovali nejen marxisté-leninisté za důkaz Vladimírova zásadního rozhodnutí zavrhnout už ve věku šestnácti let národnický terorismus. Service se snaží nalézt pravdu. Poukazuje na to, že z jiných výpovědí, např. od Uljanovovy domácí učitelky Věry Kaškadmovové, víme, že se Vladimír vyjádřil k bratrovu činu jinak. Podle ní řekl: „*Je jisté, že on takhle musel jednat - jinak se zachovat nemohl*.“ Historici se kloní spíše k tomuto výroku, jelikož bylo zjištěno, že několik let po bratrově smrti Vladimír sympatizuje s kroužky, které vyznávají ideje národnických teroristů.¹⁶ Ve dnech, kdy probíhal proces s jeho bratrem Alexandrem, absolvoval Vladimír na simbirském klasickém gymnáziu první z maturitních zkoušek. Ačkoliv přicházely z Petrohradu ne příliš optimistické zprávy o soudním líčení s jeho bratrem, na Vladimírovy výsledky neměly žádný vliv. Ve všech zkoušených předmětech obstál na výbornou a měl tedy nárok na získání zlaté medaile gymnázia jako předtím jeho bratr. Medaile mu byla udělena a to paradoxně v době, kdy byl Vladimír i celá jeho rodina šokováni z popravy Alexandra.¹⁷ Od této doby byli Uljanovovi v Simbirsku navíc vystaveni velkému opovržení ze strany společnosti. To vedlo Vladimírovu matku k tomu, aby prodala jejich dům a přestěhovali se na statek v Kokuškinu v Kazaňské gubernii, který (spolu se svými čtyřmi sestrami) zdělila po smrti svého otce v roce 1870. Ke statku náležely také četné pozemky, za jejichž pronájem místním rolníkům pobírala určitý podíl příjmu pochopitelně i Vladimírova rodina. Další část peněz obdržela rodina za prodej domu v Simbirsku a také jeho otec po sobě zanechal určitý obnos. Byly to finanční příjmy rodiny, ze kterých mohlo být mimo jiné později financováno Vladimírovo studium a jeho další působení. Service uvádí, že byl Lenin

15 SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 62-63.

16 Tamtéž, s. 64.

17 Tamtéž, s. 65.

později mnohými kritizován, že sice bojuje proti kapitalismu, ale sám si jako nějaký snob pohodlně žije ze soukromého kapitálu.¹⁸

1.3.3 Četba

Co se týče Leninovy osobnosti, tu ovlivnila v první řadě jeho oblíbená činnost - četba. Oblíbenou knihou Leninova dospívání byla např. Chaloupka strýčka Toma od Harriet Beecher Stoweovéⁱ. Pochopit počátky Vladimírova politického smýšlení lze především zkoumáním toho, co četl v závěru dospívání a na prahu dospělosti. Při tomto hledání narazíme především na díla Černyševského, Marxe, Plechanova, či Kautského. Toto období Vladimírova života bylo velice důležité pro jeho pozdější vývoj. Vladimír hodně četl a také dospěl do věku, kdy byl vlivu četby velice přístupný. Zde se nabídne otázka, kteří autoři a která jejich díla měla největší vliv na Leninovo pozdější myšlení, na jeho ideologii. Podle Service lze mezi všemi autory vyzvednout především radikálního filosofa devatenáctého století - Nikolaje Černyševského. Tento radikál byl jako mnoho jeho stoupenců roku 1862 zatčen pro štvavou agitaci a musel strávit příštích dvacet let ve vězení a v sibiřském vyhnanství, kde si odpýkal sedm let těžkých prací. Před deportací z Petrohradu se mu ale podařilo roku 1864 napsat román *Co dělat?*, propašovat ho z vězení a publikovat. Černyševskij bývá mnohými považován za agrárního socialistu, přestože si rolnictvo nikdy neidealizoval. Naopak byl stoupencem kulturního rozvoje a industrializace. Domáhal se demokratického politického systému založenému na všeobecném volebním právu. Podporoval práva žen. Burcoval proti diskriminačnímu zákonodárství, jež utlačovalo neruské národy a národnosti. Chtěl, aby byla vytvořena beztřídní společnost. Carská monarchie byla pro něj jen barbarský, cizopasný a překonaný režim. Černyševskij viděl budoucnost Ruska podobně jako někteří marxisté. Vždyť on sám byl v korespondenčním styku s Karlem Marxem. Pro Vladimíra Uljanova byl Černyševskij duchovním ideálem. Byl hrdinským příkladem člověka, který odejde do vyhnanství na Sibiři kvůli politickým ideálům. Mnozí

¹⁸ Tamtéž, s. 70.

ⁱ Harriet Beecher Stoweová (1811- 1896) byla americká spisovatelka. Pocházela z americké rodiny, ve které byla zakořeněná puritánská tradice a odpor k otrokářství. Jejím nejznámějším dílem je román *Chaloupka strýčka Toma*.

životopisci usuzují, že také jeho román *Co dělat?* musel mít na Vladimíra v letech po smrti jeho bratra Alexandra velký vliv.¹⁹

¹⁹ Tamtéž, s. 68-69.

2 POČÁTKY LENINOVY REVOLUČNÍ ČINNOSTI

2.1 Studium v Kazani

Vladimír, nyní novopečený maturant, se rozhodoval, co bude dělat dál. Vždycky snil o tom, že bude jednou jako jeho bratr studovat v Petrohradě, to mu však právě kvůli jeho bratrovi nebylo povoleno. Rozhodl se tedy studovat na Imperátorské kazaňské universitě, kterou kdysi vystudoval jeho tragicky zesnulý otec. Dalším problémem byl výběr toho, co bude vlastně studovat. V té době nejlepší a nejschopnější studenty přitahovaly přírodní vědy. Vladimírovi učitelé by byli raději, kdyby studoval filologii. Nakonec se však rozhodl pro studium práva. Odůvodňoval to tím, že bude pro něj snadnější vydělávat si jako nezávislý právník, než např. kdyby měl být vysokoškolským profesorem, závislým na státním platu.²⁰ Koncem srpna 1887 vstoupil Vladimír na kazaňskou universitu. Bylo to právě v době, kdy se po celé ruské říši konala shromáždění nespokojených studentů. Po jedné takové demonstraci v Kazani musela být zdejší universita na čas uzavřena a bylo dokonce vyloučeno několik desítek studentů, mezi něž patřil i Vladimír Uljanov. Mimo to byl vykázán z Kazaně, kam se předtím jeho rodina přestěhovala. Jeho mladší sourozenci Dimitrij a Marie zde navštěvovali místní gymnázium. Tím, že byli Vladimír a jeho matka z Kazaně vykázáni a vrátili se do Kokuškinu, došlo k rozptýlení rodiny.²¹ V následujícím období se Vladimír a jeho matka snažili, aby mu bylo povoleno opět studovat na Imperátorské kazaňské universitě. Několik jejich žádostí bylo zamítnuto. Vladimír proto usiloval o to, aby mu bylo povoleno studovat v zahraničí, také bez úspěchu. Nakonec se přece jen mohl vrátit do Kazaně. Vladimír podle Service jakoby zapomněl, kvůli čemu byl před rokem vykázán. Ihned po návratu do města vyhledal místní revoluční nadšence. V jejich čele stál N. E. Fedosejev, jehož ovlivnil svými myšlenkami především Marx a z části Plechanov se svou švýcarskou skupinou Osvobození práce. Hlavním tématem diskuzí kazaňského kroužku byly otázky politické, společenské a ekonomické. Právě toto

²⁰ Tamtéž, s. 67.

²¹ SLAVÍK, Jan. *Lenin*, s. 21.

období, kdy se Vladimír nemusel věnovat studiu, aby získal akademický titul a mohl především hodně číst, bývá považováno obdobím intenzivního duchovního hledání, jelikož teď měl mnoho času a přístup k velkému počtu knih. Tak se mohl důkladněji seznámit např. s díly Davida Ricarda, Charlese Darwina, Karla Marxe, či Bedřicha Engelse. Asi největší pozornost věnoval Vladimír Marxovu Kapitálu. Četbou knih a různými besedami do sebe nasával vše, co souviselo se snahou ruských revolucionářů svrhnout dynastii Romanovců. Jeho oblíbenými autory tohoto životního období byli Černyševskij, dále pak postavy národnického hnutí Štěpan Chalturin a Ippolt Myškin. Co se týče zahraničních autorů, tak je nutné uvést především francouzského spisovatele Emila Zolu, jenž roku 1898 sepsal vynikající literární obhajobu nespravedlivě nařčeného židovského důstojníka armády Alfreda Dreyfuse.²²

2.2 Samarské období

Pobyt v Kazani, jak víme, netrval dlouho. Počátkem května 1889 se Vladimír se svou matkou stěhují do pětiset kilometrů vzdálené Samarské gubernie, kde si pořídili statek v místě Alkajevka, vzdáleného asi padesát kilometrů východně od Samary. Samozřejmě se tímto matčiným rozhodnutím situace rodiny poněkud změnila. Vladimír byl matkou pověřen, aby se postaral o nový majetek v Alkajevce. Povolání správce se věnoval z čistě synovské povinnosti, mimo to chtěl pracovat jako domácí učitel. Ale ani jedna z těchto činností ho neuspokojovala. Chtěl se věnovat politice a lákal ho především marxismus. Dokonce začal překládat do ruštiny Marxův Komunistický manifest.²³ V září 1889 se rodina opět stěhuje - do Samary. V červnu následujícího roku dostal Vladimír povolení zapsat se jako externista ke studiu práva na petrohradské universitě, kde roku 1891 složil nadvakrát, na jaře a na podzim, státní zkoušky. Jako jediný student dostal ze všech předmětů nejlepší známku a byl mu udělen diplom prvního stupně. Svoje cesty do Petrohradu využil také ke spojení se zdejšími marxisty. Po úspěšném ukončení studia v hlavním městě se stal Vladimír koncipientem samarského advokáta Andreje Nikolajeviče Chardina, předního samarského liberála.

²² SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 74-76.

²³ Tamtéž, s. 78-79.

V letech 1892-1893 vystoupil jako obhájce u místního okružního soudu asi jen ve dvaceti případech. Většinu času podřídil revoluční činnosti. V Samaře navštěvoval marxistický kroužek pod vedením Alexeje Skljarenka, který sám byl naodnik s úctou k teroristům. Z toho lze samozřejmě odvodit, že Leninovo chápání marxismu v sobě v praxi obsahovalo některé prvky, které převzal právě od přívrženců narodnických teroristů, i když se od nich, jak uvádí Service, v mnohém odlišoval.²⁴

2.2.1 *Uljanov a marxismus*

„Marxismus je všemocný, protože je pravdivý!“

Podle Slavíka v celé rozsáhlé Leninově literární činnosti nenajdeme větu, kde by připustil, že by se zakladatelé marxismu mohli mýlit, jako každý jiný smrtelník. Dále Slavík říká: „Když se pak ve své politické činnosti sám dostal do rozporu s některými marxistickými tezemi, pomáhal si způsobem sektářů, kteří dokážou jimi vzniklý rozpor s dogmatem ospravedlnit novým výmyslem. To bylo hlavní Leninovou metodou uvádění marxismu v praxi.“²⁵ Pro jeho chápání marxismu je charakteristické např. stanovisko, které zaujal k velkému hladomoru v Povolží v letech 1891-1892. Byla to jedna z největších pohrom, jaké Rusko v 19. století zažilo. Hladem zemřelo kolem 400 tisíc obyvatel. Slavík cituje Uljanovův výklad k této události: *„Hlad je přímým následkem sociálního ústrojí. Pokud toto ústrojí existuje, takové hladovění je nevyhnutelné. Možno jej odstranit jedině tím, že se odstraní příslušné společenské ústrojí. Po té stránce je hlad progresivním činitelem. Žene mužiky do města a tvoří proletariát, pomáhá k industrializaci kraje. Hlad nutí mužika, aby se zamyslel nad základy kapitalistického ústrojí, rozbíjí víru v cara a tím ulehčuje vítězství revoluce. Jestliže se buržoasní společnost snaží hladovějícím pomáhat, kořen toho je snaha spasit sama sebe.“*²⁶ Slovy Service: „Uljanov uvažoval tak, že kapitalismus je svou povahou stvořen k tomu, aby ubližoval většině lidí a mnohé z nich i zabíjel. Zlidšťující opatření nejsou jen neúčinná - mohou natropit i škodu, jelikož zpomalují rozvoj kapitalismu, a

²⁴ Tamtéž, s. 80-87.

²⁵ SLAVÍK, Jan. *Lenin*, s. 23-24.

²⁶ Tamtéž, s. 24.

tudíž následný vývoj směrem k socialismu. Hladomor podle Uljanova „sehrál roli pokrokového činitele“. Proto rovnou odmítl podpořit snahy o zmírnění jeho následků.“ Z toho Service vyvádí závěr pro pochopení Uljanova uvažování: „Jakmile Uljanov k něčemu dospěl na základě rozumové analýzy, cítem se už zviklat nedal.“²⁷ Roku 1892 se jako právník ujal pouze čtrnácti kauz. O finanční příjem se nemusel starat, jelikož žil z rodinného dědictví. Kromě toho se natrvalo rozhodl, že se stane revolucionářem. Svůj čas hodlal vyplnit studiem hospodářského stavu a politických poměrů v ruské říši a o těchto tématech byl ochoten vést širokou debatu v marxistických kroužcích po celém Rusku. Za svoje hlavní působiště si vybral pochopitelně centrum tehdejšího politického dění v Rusku - Petrohrad.

2.3 V Petrohradě

V létě 1893 rodina Uljanových opět mění místo svého pobytu - míří do Moskvy. Jenže Moskva, jak říká Service, nebyla tím pravým místem pro Leninovu kariéru. Byla pro něj symbolem starého zaostalého Ruska, jež je nutno od základů přeměnit. Naopak symbolem nového Ruska byl Petrohrad. Do hlavního města se přestěhoval na konci roku 1893, aby se zde údajně věnoval právnícké praxi. Jeho skutečným záměrem však bylo stát se profesionálním revolucionářem. Nalákala ho skupinka mladých marxistů, kteří psali o ruském hospodářství a společnosti. Mimo to se zde mohl osobně seznámit se svými oblíbenými autory, kterými byli např. Pjotr Struveⁱ, Michail Tugan-Baranovskijⁱ a Sergej Bulgakovⁱ. Byli to mistři rozboru oficiálních statistických dat. Navíc četli v cizích jazycích hlavní soudobá díla a usilovali o aplikování posledních idejí na ruskou říši. Tato mládež měla ke konci 19. století pocit, že je právě na ní, aby poskytla definitivně platné odpovědi na otázky budoucnosti Ruska.²⁸ Tito mladí marxisté nebyli s tím, co Uljanov v tomto období napsal spokojeni. Vytýkali mu hned

27 SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 88-89.

i Pjotr Berngardovič Struve (*1870) byl ruský politik, filozof a ekonom. Původně marxista (dílo *Kritické poznámky k otázce ekonomického vývoje Ruska*), později stoupenec západního liberalismu.

i Michail Ivanovič Tugan-Baranovskij (1865-1919) byl ruský ekonom a představitel tzv. legálního marxismu.

i Sergěj Nikolajevič Bulgakov (1871- 1944), byl ruský filosof, ekonom a pravoslavný teolog.

28 Tamtéž, s. 92-93.

několik věcí. Uljanov např. přeceňoval stupeň kapitalistického rozmachu v ruské říši. To bylo podle nich dáno tím, že dosud nebyl v cizině a proto nemohl sledovat prudký hospodářský rozvoj v západoevropských mocnostech typu Francie, Velké Británie, či Německa. Service k tomu dodává: „Ještě několik let po převzetí moci bude i nadále setrvávat v názoru, že Rusko je ekonomicky a společensky pokročilejší, než ve skutečnosti bylo. A nejen to. Také začne prohlašovat, že politika, kterou doporučuje pro samotné Rusko, by se měla použít i v ostatní Evropě. Jeho poevropštění Ruska bylo vlastně prvním krokem na cestě k porušení Evropy.“²⁹ Struvemu a Tuganu-Baranovskému vadilo i to, že Uljanov ve svém výkladu marxismu přílišně lpí na tom, aby byl „věrný“ Marxovým tvrzením. Oni sami nepovažovali marxismus za nějaké nedotknutelné dogma. Vždyť sám Marx se mohl ve svém výkladu mýlit. To však Uljanov nehodlal připustit.

2.3.1 První cesta do zahraničí

Vladimírovým snem bylo urychlit revoluci v Rusku, usoudil, že to bude možné jedině ve spolupráci s emigrací. V březnu 1895 konečně dostal povolení vycestovat do zahraničí. Uljanov chtěl navázat především kontakt s Plechanovemⁱ a jeho švýcarskou skupinou Osvobození práce. S Plechanovem se setkal v Ženevě. Ten v jednom ze svých dopisů napsal, že za dlouhá léta pobytu v cizině k němu přicházelo mnoho lidí z Ruska, ale že snad do nikoho nekládá takové naděje jako do mladého Uljanova. Jenže podle Pospělova už tehdy existovaly mezi oběma zásadní neshody. Lenin prosazoval myšlenku hegemonie proletariátu a jeho svazku s rolnictvem. V tomto svazku spatřoval hlavní sílu, jež zajišťuje svržení carismu i kapitalismu. Naproti tomu Plechanov podceňoval revoluční sílu dělnické třídy a její schopnost vést za sebou rolnické masy. Popíral revolučnost rolnictva a přisuzoval ji ruské liberální buržoasii, v níž spatřoval hegemonu a hybnou sílu nadcházející buržoasně demokratické revoluce v Rusku.³⁰ Uljanovova cesta do ciziny měla velký význam nejen pro činnost sociálních demokratů

²⁹ Tamtéž, s. 97.

ⁱ Georgij Valentinovič Plechanov (1857–1918) byl ruský politik, filozof a významný menševik.

³⁰ POSPĚLOV P. N. (a kol.), *Vladimír Iljič Lenin. Životopis*, s. 57-58.

v Rusku, ale i pro skupinu Osvobození práce, která s nimi od té doby udržovala pevnější spojení. Z Uljanovova popudu bylo také rozhodnuto vydávat v cizině sborník pod názvem „Rabotnik“. Ze Švýcarska odjel Uljanov do Paříže, kde se setkal s Paulem Lafarguem, čelným představitelem francouzského a mezinárodního dělnického hnutí. V Paříži se věnoval studiu dějin Pařížské komuny. Vytvořil si konspekt první části knihy Gustava Lefrancise „Studie hnutí pařížských komunardů v roce 1871“. Po necelých šesti týdnech, které strávil v Paříži, se znovu vrátil do Švýcarska a odtud zamířil do Berlína. Mnoho času trávil v berlínské veřejné knihovně, studoval zahraniční marxistickou literaturu a dělal si výpisky a konspekty. V Berlíně se také seznámil s jedním z vedoucích činitelů německé sociální demokracie Wilhelmem Liebknechtem. V září téhož roku se vrací zpět do Ruska. V kufru s dvojítm dnem se mu podařilo převést přes hranice ilegální literaturu. Při cestě do Petrohradu se postupně setkával se členy místních sociálně demokratických skupin - např. ve Vilniusu či v Moskvě. Service tvrdí, že Uljanov ani jeho kolegové však neměli v plánu scházet se s dělníky. Petrohradští marxisté byli příslušníci inteligence, která žila v naprosté izolaci od městského proletariátu. Bylo tedy nutné přejít od ryze teoretické stránky plánování revoluce ke stránce praktické. Tomu dal popud mladý marxista Julij Martovⁱ. Do Petrohradu přicestoval z Vilniusu. Již před svým seznámením s Uljanovem a jeho druhy vytvořil Martov vlastní diskusní skupinu. Jeho hlavním cílem bylo vytvořit akční plán, pomocí něž budou schopni petrohradští marxisté ovlivňovat rodící se dělnické hnutí.³¹

2.4 Ve vazbě a vyhnanství na Sibiři

2.4.1 Zakladatelem Svazu boje za osvobození dělnické třídy

Na podzim 1895 došlo v historii ruské sociální demokracie k významné události-

i Julij Osipovič Martov (vlastním jménem Cederbaum, 1873- 1923) byl ruský politik a žurnalista, vůdce frakce menševiků v rámci Ruské sociálně demokratické dělnické strany (RSDDs)

31 SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 101-103.

pod Uljanovým vedením byly všechny marxistické kroužky v Petrohradě spojeny v politickou organizaci s názvem Svaz boje za osvobození dělnické třídy. Svaz boje řídila skupina v čele s Uljanovem, kterému tehdy bylo pouhých 25 let. Dalšími členy Svazu byli např. N. K. Krupská, G.M. Křížanovskij, J. Martov a A. N. Potresov. Základ svazu tvořily dělnické kroužky v závodech a továrnách, sdružující se v obvodní skupiny. Svaz udržoval těsné spojení s dělnickými masami, řídil činnost marxistických kroužků, vedl stávkový boj a vydával letáky. V prosinci 1895 byla skupina připravena vydat první číslo listu „Rabočeje Dělo“. To se však nepodařilo, v noci z 8. na 9. prosince byla velká část jeho spolupracovníků z petrohradského Svazu zatčena policií.³² Všichni byli obviněni z protistátní činnosti. Uljanov byl odvezen do vyšetřovací vazby a dán do izolace. Ve vazební věznici mohl poměrně v klidu pokračovat ve své práci na pojednání o ruském hospodářském vývoji, která roku 1899 vyjde pod názvem Vývoj kapitalismu v Rusku. Ve vazbě také sepisoval program marxistické strany, kvůli utajení používal při psaní neviditelný „mléčný inkoust“, který bylo možné přechyst, jen když se papír nahřál a podržel proti ostrému světlu.³³

2.4.2 Uljanov na Sibiři

Dne 29. ledna 1897 byla většina členů Svazu odsouzena ke třem rokům nuceného pobytu na východní Sibiři. Byl to běžný trest v carském Rusku. Rozlišováno bylo několik stupňů vyhnanství, podle toho, do jaké míry byl dotyčný odsouzenec pro stát nebezpečný. Bylo to prosté, čím nebezpečnější byl odsouzenec, tím vzdálenější bylo místo, kam ho vypověděli. Vladimír se tedy musel odebrat na cestu do vyhnanství. Naštěstí mu bylo dovoleno odjet na Sibiř za pomoci vlastních finančních prostředků, v pohodlí. Takové štěstí většina vyhnanců na Sibiř neměla, ti chudší museli k místu určeného pobytu dorazit buď v transportech vypravovaných úředními místy, nebo dokonce museli jít pěšky, což někteří odsouzenec nepřežili.³⁴ Teprve v dubnu 1897 se Uljanov konečně dostal na místo svého nuceného pobytu. Byla jím vesnice Šušenskoje

³² SLAVÍK, Jan. *Lenin*, s. 42-43.

³³ SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 105.

³⁴ Tamtéž, s. 106-107.

v minusinském okruhu Jenisejské gubernie, místo na úpatí Sajanských hor. Spojení s centrálním Ruskem zde bylo velice dobré, např. pošta docházela dvakrát týdně. Jiní členové svazu na tom byli daleko hůře. Např. Martov směřoval do Turuchanska u severního polárního kruhu, také pravděpodobně kvůli tomu, že byl Žid. Panovaly zde mimořádně tuhé zimy a spojení s okolním světem bylo velice špatné, pošta zde byla doručována jen devětkrát ročně. Martov musel překonávat nejhorší podmínky vyhnanství. Ostatně lze říct, že bylo jen málo revolucionářů, kteří snášeli život ve vyhnanství bez obtíží. Tragicky skončil život N. A. Fedosejeva, se kterým Uljanov dlouhou dobu udržoval korespondenci. V létě roku 1898 ve Vercholensku Fedosejev nesnesl tamní podmínky a spáchal sebevraždu. Tento temný stín sibiřského vyhnanství naštěstí Uljanovova minul. Naopak do Šušenskoje za ním mohla přijet jeho spolupracovnice Naděžda Krupská. Přestože byla odsouzena k vyhnanství v Ufě, městě mezi Volhou a Uralem, Vladimír využil záminku - jejich zasnoubení - jako prostředek toho, aby se mohla za ním přestěhovat. Jejich svatba se konala 10. července 1898.³⁵ Zde se vynořuje otázka, jaký byl vlastně vztah Uljanova a Naděždy Krupské. Podle Volkogonova zastávala Naděžda především úlohu spolupracovnice svého manžela, pomáhala mu vybírat materiál, prepisovala celé pasáže. Co se týče jejich možných potomků, Volkogonov k tomu dodává: „Bylo jim předurčeno, aby zůstali bezdětní; nikdo z nich se však nikdy nikomu nesvěřil se svým zklamáním.“³⁶ O jejich skutečném poměru si podle Service lze udělat představu z dopisu, který roku 1927 napsala Krupská bolševickému historikovi Vladimíru Sorinovi, aby vyvrátila jeho tvrzení o tom, že se takoví revolucionáři bezmezně milovali. Z toho, co Krupská psala o jejich vztahu, dochází Service k závěru: „Oni přece vědomě zavrhovali soudobé buržoasní postoje k citovým záležitostem a místo toho usilovali o vytvoření nového životního stylu; domnívali se, že jejich vztah se má soustřeďovat na společnou práci ve prospěch revoluce. Představa trvalého manželského soužití zněla jejím uším odporně: vždyť šlo o tradici, náboženství, sobecké ekonomické zájmy a podřízenost ženy manželovi. Podle Krupské byli ruští marxisté ochotnější než jejich kolegové jinde v Evropě zakládat volné svazky ve prospěch vyššího dobra - jejich ideálu.“³⁷

35 Tamtéž, s. 109-111.

36 VOLKOGONOV, Dmitrij, *Lenin . Počátek teroru*, s.38.

37 SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 112.

2.4.3 Vývoj kapitalismu v Rusku

Uljanovův pobyt ve vyhnanství byl vyplněn usilovnou prací. Mezi všemi díly, které v tomto období jeho života vznikly lze vyzdvihnout především dílo *Vývoj kapitalismu v Rusku*. Uljanov ho vydal pod pseudonymem Vladimír Iljin, jelikož tehdy už byl známým revolucionářem a chtěl se vyhnout problémům s cenzurou. Na díle pracoval přes tři roky a mnohými bývá považováno za přímé pokračování Marxova *Kapitálu*. Dílo bylo, jak uvádí Service, jakýmsi rozbořem carské ekonomiky a Uljanov v něm nastínil řadu argumentů, které později využil k ospravedlnění své politiky. Vycházel především z myšlenek Plechanova, kterým dodal zvláštní náplň. Např. Plechanov upozorňoval na několik trendů, jež se objevovaly u bohatých sedláků. Byl to nájem a nákup půdy, pronájem pracovní síly a zavádění moderní zemědělské techniky. Tím docházelo podle Plechanova na venkově k rychlému rozvoji kapitalismu. Uljanov ale zašel ještě dál. Podle něj jsou zámožní sedláci, jakási venkovská „buržoazie“, natolik zdatnými hospodáři, že poskytují odbytiště průmyslovým podnikům v celé ruské říši, protože potřebují stále více strojů, hnojiv a další průmyslové výrobky. Průmyslová odvětví pak stimulují výrobu v těžebním průmyslu, který potřebuje zase podporu ve finančním sektoru. Aby byly všechny tyto potřeby uspokojeny, je nutno budovat dopravu a spoje. Podle Uljanova tedy na zemědělský sektor hospodářství se nemá nazírat jako na doplňkovou složku, ale jako na vlastní motor ruského kapitalistického vývoje. Z jeho rozboru plynou důsledky pro společnost. Podle Uljanova se z většiny rolníků stali „proletáři“, kteří nevlastní ani půdu, ani nástroje a kteří si vydělávají na živobytí prodejem své pracovní síly na kapitalistickém trhu. Nepočetnou skupinu rolnictva představují boháči, jež Uljanov označil za venkovské kapitalisty neboli kulakyⁱ. Mezi nimi pak stojí střední vrstva rolníků. Z toho tedy vyplývá, že v ruské říši dozrává kapitalismus jak ve městech, tak na venkově. Jeho rozbor obsahoval také výpad proti nemarxistickým ekonomickým teoriím té doby. Poukazoval např. na to, že vlastnictví zámožských kolonií není nezbytnou podmínkou rozvoje kapitalistického vývoje. Podle něj se Rusko dokáže ekonomicky vyvíjet na základě vlastních zdrojů. Dále pak upozorňuje na to, že přes existenci zaostalých oblastí se už objevilo mnoho

ⁱ Kulak je bolševické označení středních a bohatých rolníků.

krajů s vysoce efektivním ekonomickým rozvojem, které zapříčiní přeměnu staré Rusi v zemi schopnou soutěžit s vyspělým kapitalistickým Západem.³⁸ Uljanov dle Pospělova dospěl v díle k závěru, že v Rusku jsou možné pouze dvě cesty kapitalistického agrárního vývoje. První je cesta pomalé přeměny starého statkářského hospodářství v hospodářství kapitalistické. Druhou cestou je revoluční odstranění všech pozůstatků feudalismu, především veškerého velkostatkářského vlastnictví půdy. Tato cesta umožňuje podle Uljanova co nejrychlejší a nejsvobodnější rozvoj výrobních sil na kapitalistickém základě a vytváří příznivé podmínky pro to, aby dělnická třída mohla v budoucnu splnit svůj hlavní úkol - svrhnout kapitalismus a přebudovat ekonomiku na socialistickém základě. Právě touto druhou cestou se chce Uljanov vydat.³⁹

2.4.2 Lenin a oportunismus

Dle Slavíka už během svého pobytu ve vyhnanství Uljanov sledoval s obavami růst oportunismu v západoevropských sociálně demokratických stranách. Oportunisté se pokoušeli odstranit revoluční podstatu marxismu, snižovali úlohu strany v dělnickém hnutí, vychvalovali tradeunionismus. Mezi jejich hlavní představitele lze zmínit především Eduarda Bernsteinaⁱ. Tento německý sociální demokrat uveřejnil v letech 1896-1898 řadu článků pod společným názvem „Problémy socialismu“, které později shrnul do knihy „Předpoklady socialismu a úkoly sociálních demokratů“. V knize otevřeně vystoupil s revizí základních myšlenek marxismu, který se snažil nahradit liberálním reformismem. Z Bernsteinových výroků lze usoudit, že jasně odmítá revoluční boj dělnické třídy a diktaturu proletariátu. Uljanov byl jeho knihou i články ostatních revizionistů marxismu velice rozčilen a byl odhodlán vést horlivý boj proti jejich odklonu od čistého marxismu. Znepokojovala ho důležitá politická otázka a to, jakou cestou se bude ubírat mladé ruské dělnické hnutí. Obával se, že sklouzne k reformismu, to znamená, že se podřídí buržoasní ideologii a přizpůsobí se carismu i kapitalismu.⁴⁰ V roce 1899 se Uljanovovi dostal do ruky spis dvou ruských

³⁸ Tamtéž, s.118-120.

³⁹ POSPĚLOV, P. N. (a kol.), *Vladimír Iljič Lenin . Životopis*, s. 83.

i Eduard Bernstein (1850-1932) byl politik a přední teoretik německé SPD.

⁴⁰ SLAVÍK, Jan. *Lenin*, s. 56-60.

marxistických emigrantů - Sergeje Prokopoviče a Jekatěрины Kuskovové pod názvem „Credo“. Jeho autoři tvrdili, že ruští dělníci by neměli být vedeni k účasti na revoluční politice, ale ke snaze zlepšovat své pracovní a životní podmínky. Asi netřeba zmiňovat, jaká byla reakce radikálních marxistů v čele s Uljanovem a Plechanovem na tuto stat'. Plechanov byl tak pobouřen, že ihned označil Prokopoviče a Kuskovovou za renegáty marxismu, Uljanov dokonce uspořádal v Šušenském sjezd několika vyhnanců petrohradského Svazu, aby si zajistil jejich podporu při úplném zavržení „Creda“.⁴¹

⁴¹ SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s.120.

3 SHRNUTÍ A ZHODNOCENÍ PRVNÍ ČÁSTI

V první části diplomové práce, rozdělené do dvou kapitol, popisují dvě období Leninova života - jeho dětství a dospívání a jeho první kroky na cestě k tomu stát se profesionálním revolucionářem. Pro přehlednost bych nejprve zhodnotil jeho dětství a poté se budu věnovat hodnocení výše zmiňovaného druhého období. Jako primární publikace k této části diplomové práce jsem použil Leninův životopis od Roberta Service (2002), dále pak dílo Dimitrije Volkogonova (1996), kteří podrobně popisují Leninovo dětství a mládí. K jejich studiím jsem v pojednání o Leninových prvních „revolučních“ krocích použil dílo Jana Slavíka (1934) a P. N. Pospělova (1975), kteří podrobně líčí především Leninovu politickou kariéru.

Co se týče Leninova dětství a mládí, dalo by se říct, že v hodnocení tohoto období u výše jmenovaných autorů panuje široký konsensus. Musíme ale brát ohled na to, že především oficiální sovětský životopis od kolektivu autorů pod vedením N. A. Pospělova je psán ryze tendenčně. Nenajdeme zde např. zmínku o Leninově židovském původu a také je zde vyzdvihován Leninův proletářský původ, což ve skutečnosti je pouze výplod komunistické ideologie a základ Leninova kultu osobnosti, který byl vytvořen a pěstován zejména jeho následovníkem J. V. Stalinem. Naopak můžeme říct o Leninově dětství, že po ekonomické stránce bylo bezproblémové. Rodina bydlela ve velkém domě a zaměstnávala služebnictvo. Vladimír představoval vzorný příklad bystrého a pilného studenta. S největší pravděpodobností by pokračoval v šlépějích kariéry svého otce. Podle většiny životopisců v jeho dětství a mládí nic nenasvědčovalo tomu, že by se z něj jednou měl stát diktátor, který nastolí v zemi režim, jenž si za svoje přežití v Rusku v několika dalších desetiletích vybere daň několika desítek milionů občanů. Obrat u Lenina nastal na prahu dospělosti, kdy mu nejprve zemřel otec - pro Lenina byl nesporně autoritou a do té doby jeho největším vzorem. Většina historiků se shoduje na tom, že zásadní vliv na Leninovo rozhodnutí odhodlaně bojovat proti tehdejšímu společenskému řádu měla poprava jeho staršího bratra Alexandra a následné opovržení jeho rodiny od tehdejší společnosti, rodiny, která se do té doby mohla zásluhou Vladimírova otce pyšnit titulem dědičné šlechty a byla

tudíž ve společenských kruzích velice uznávaná. Tento zvrát, v době, kdy Vladimír úspěšně dokončil studium na simbirském gymnáziu a rozhodoval se, co bude dělat dále v životě, měl na volbu Leninova povolání a vůbec na jeho chápání tehdejší společnosti rozhodující vliv. Je to právě to období, kdy se Lenin začne naplno věnovat četbě radikálních myslitelů typu Nikolaje Černyševského, jejichž osud, porovnáme-li ho s pozdějšími nesázemi Lenina, byl v mnohém podobný a i kvůli tomu se ztotožňoval s jejich myšlenkami.

Ve druhé kapitole první části popisují Leninovy první kroky na cestě stát se profesionálním revolucionářem. Při tomto putování se však často dostával do konfliktu s carským režimem. Jak víme, nejprve byl vykázán kvůli stykům s revolučními kroužky z Kazaně, kde studoval na universitě, a musel se přestěhovat na statek v Alkajevece a následně do Samary. Ale ani to ho neodradilo, a poté, co mu bylo povoleno externě studovat na petrohradské universitě, navazuje kontakty i s místními revolucionáři. Service toto období označuje za období intenzivního duchovního hledání. Roku 1895 se vydává na první cestu do zahraničí, kde se shledá s vůdčími postavami marxistického hnutí tehdejší doby. Po návratu z ciziny zakládá v Petrohradu Svaz boje za osvobození dělnické třídy, je ale spolu se svými kolegy zatčen, dán do vazby a později poslán na nucený pobyt na Sibiři. Zde se věnuje mimo jiné psaní knihy Vývoj kapitalismu v Rusku. Většina jeho životopisců se shoduje na tom, že Lenin přecenil stupeň ekonomického a společenského pokroku tehdejšího Ruska. Marxovu teorii socialistické revoluce Lenin ve skutečnosti přizpůsobil ruským poměrům, aby mohl přechod k socialismu a následně ke komunismu v zemi, která byla jistě na tehdejší evropské poměry zaostalá, urychlit. Tehdy si ještě neuvědomoval, jaké to bude mít katastrofální důsledky. Co se týče jeho charakterových vlastností, většina životopisců se shoduje v tom, že byl náladový a cholerický. To dokazují především jeho časté problémy s nervy, bolesti hlavy, stavy totálního vyčerpání a v neposlední řadě žaludeční problémy. Na druhou stranu se mohl pyšnit vlastnostmi jako byla šetrnost, přesnost, ukázněnost, vytrvalost a cílevědomost.

II. LENIN V EXILU (1900-1917)

V předchozí části diplomové práce jsem se pokusil vyličit Leninovo dětství a mládí, na které jsem navázal popisem Leninových prvních revolučních kroků a dostal jsem se přibližně k třicátému roku jeho života, kterým symbolicky končí 19. století a nastává jak nové století, tak i nové období Lenina života, kdy působí převážně v exilu. Rozdělil jsem ji do tří kapitol.

V první kapitole budu nejprve popisovat kroky, které vedly k založení ruské sociálně demokratické strany, poté se zmíním o Leninově díle *Co dělat?* a jeho politickém působení ve Švýcarsku. V závěru kapitoly věnuji pozornost událostem, které se odehrály v Rusku během revolučního roku 1905 a o tom, jak na ně Lenin reagoval.

Druhá kapitola bude nejprve pojednávat o Leninových sporech uvnitř bolševické frakce, na nichž mimo jiné nastíním Leninovo politické i filosofické myšlení. Navazovat bude oddíl, který bude zaměřen na vysvětlení Lenina podílu na vzestupu bolševické frakce. Závěr druhé kapitoly nám přiblíží Leninovu činnost před vypuknutím první světové války.

Ve třetí kapitole druhé části diplomové práce se budu snažit o interpretaci Lenina působení za první světové války a zaměřím se především na výklad jeho politického myšlení vzhledem k plánované socialistické revoluci, o němž si lze udělat představu zejména z jeho děl, které v tomto období napsal, ale také z jeho vystupování na konferencích ruské sociální demokracie, které se v této době uskutečnily.

1 LENINOVA PRVNÍ EMIGRACE

V únoru roku 1900 uplynula tři léta vyhnanství. Uljanov se mohl vrátit do centrálního Ruska, ale jako politicky nespolehlivému mu byl pobyt v hlavním městě a všude tam, kde byly university a továrny, zakázán. Z ostatních, povolených míst, si mohl vybrat a rozhodl se pro město Pskov, jelikož leželo v blízkosti Petrohradu a tudíž i hranic. Ve Pskově navázal kontakty se švýcarskou skupinou „Osvobození práce“ a uspořádal zde jakousi konferenci sociálních demokratů, na kterou se dostavili např. Zasuličová, Potresov, či Martov. Hlavním úkolem konference bylo připravit podmínky pro svolání druhého sjezdu ruských sociálních demokratů.ⁱ To však v Rusku, jak záhy zjistili, bylo velice obtížné, ba nemožné. Bylo proto rozhodnuto uspořádat druhý sjezd v zahraničí. Uljanov se kvůli tomu vypravil do Švýcarska, kde setkal se členy skupiny Osvobození práce. Nejprve vyhledal v Curychu Pavla Axelrodaⁱ, poté se v Ženevě setkal s Plechanovem. Co se týče jeho vztahu k Plechanovovi, Service uvádí, že již po několika jejich rozmluvách bylo jasné, že se jejich názory rozcházejí a že každý chce být vůdčí osobností.⁴² Uljanov se po několika jejich vzájemných slovních konfliktech, kdy Plechanov jednal s jeho zastánci jako s nějakými kariéristy a slovně je urážel, rozhodl, že nemůže pracovat po jeho boku v jednom místě. Podle Slavíka označil Uljanov skupinu kolem Plechanova za „staříky“ a se svou „mladou“ skupinou odjel do Mnichova, kde hodlal založit vlastní list.⁴³

1.1 Lenin v Mnichově

V srpnu 1900 odjíždí Uljanov s Potresovem z Curychu do Mnichova. Zde zakládají noviny pod názvem Jiskra, jejichž jedním z hlavních úkolů byla propagace druhého stranického sjezdu. Během svého působení v bavorské metropoli pracoval Uljanov na stati Co dělat?, která ho v marxistických kruzích velice proslavila a od té

i I. sjezd Sociálně demokratické strany Ruska se konal v březnu 1898 v Minsku.

i Pavel Borisovič Axelrod (vlastním jménem Pinchus Joselevič Boruch 1850-1928) byl ruský politik, podnikatel a menševický revolucionář.

42 SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s.126-127.

43 SLAVÍK, Jan. *Lenin*, s. 69-71.

doby ho mimo jiné veřejnost znala pod jménem Lenin. Jinak pracoval na nástinu stranického programu, jež má být předložen na druhém sjezdu strany. Návrh programu vyšel v Jiskře v červnu 1902. Obsahoval některé Leninovy požadavky, např. jeho důraz na diktaturu proletariátu. Service přiznává, že Plechanov byl, co se týče tohoto požadavku, ochoten Leninovi ustoupit. Oba se také shodovali v tom, že staré vládnoucí třídy musí být po nastolení socialismu zbaveny všech občanských práv.⁴⁴

1.1.1 Co dělat?

Uljanov začal na této stati pracovat v dubnu 1901 a byla vydána v březnu 1902 pod jeho novým pseudonymem - N. Lenin. Právě pod tímto jménem díky svému dílu vstoupí na jeviště dějin. Service uvádí, že velkou část díla *Co dělat?* věnoval Lenin organizačním otázkám. Vypracoval plán organizační struktury strany. Ta se měla skládat ze dvou složek. Jednak z úzkého okruhu řídicích pracovníků, tedy revolucionářů z povolání, jednak ze široké sítě místních organizací strany, které by měly podporu pracujících mas. Strana by měla fungovat v ilegalitě a bylo by v ní zapotřebí kázně, centralismu a ideové jednoty. Jeho dílo vyvolalo u marxistů velkou polemiku. Jedním z důvodů byl význam, který přisuzoval organizační otázce, vnitřní disciplíně a řízení. Podle mnohých kritiků v tomto ohledu vycházel z tradice ruských narodníků šedesátých a sedmdesátých let 19. století. Už samotný název knihy *Co dělat?* použil dříve pro své dílo narodnik Nikolaj Černyševskij a my víme, že to bylo oblíbené dílo Lenina dospívání. V neposlední řadě v textu Lenin vychvaluje organizační metody organizace *Zemlja i volja*ⁱ a teroristu Pjotra Tkačova. Předmětem další kritiky díla se stal Leninův důraz na vedení podzemní politické činnosti. Marxisté totiž byli toho názoru, že revoluce nastane skrze třídní boj a masová hnutí, kdežto Lenin prosazoval malou konspirační organizaci. Trnem v oku mnohých marxistů byl také Leninův prudký útok na „svobodu kritiky“ uvnitř strany. To vlastně v praxi znamenalo odklon od demokracie

⁴⁴ SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s.133.

ⁱ Organizace *Půda a svoboda* vznikla v roce 1876. Její původní název byl Severní revoluční národnická skupina. O tři roky později (1879) došlo, kvůli vnitřním rozporům zejména v otázkách politického boje a konání teroristických akcí, k rozštěpení na dvě nástupnické organizace - Čornyj pereděl a Narodnaja volja.

ve straně. Lenin svoje myšlenky hájil tím, že schvaluje vnitřní demokracii v německé sociálně demokratické straně, ale pro podmínky, které jsou nyní v Rusku, je pro ruskou sociálně demokratickou stranu vhodnější centralizace, jednota, poslušnost a disciplína. Dále v knize Lenin uvádí, že socialistickou společnost nelze vybudovat podle vzoru rolnických občinⁱ a zdůraznil, že na cestě k socialismu se nelze vyhnout kapitalistickému hospodářskému vývoji. Podle Service měla kniha určující vliv na obrysy pozdějšího leninismu a vzhledem k jejímu nepochybnému vlivu na budoucí události v Rusku, ale i jinde ve světě, ji lze zařadit ke stěžejním politickým dílům 20. století.⁴⁵

1.2 V Londýně a ve Švýcarsku

V březnu 1902 se redakce Jiskry přestěhovala z Mnichova do Londýna. To znamenalo nejen poměrně velké zeměpisné vzdálení od švýcarské redakce, ale také větší možnost k Leninovu osamostatnění. Do Londýna ho přijela navštívit později jedna z nejvýznamnějších osobností říjnové revoluce - Lev Trockijⁱ. K jejich setkání Service uvádí, že jeho literárním nadáním byl Lenin tolik nadšen, že navrhl, aby byl Trockij jmenován sedmým členem redakce Jiskry.⁴⁶ Proti tomu se však postavil Plechanov, jelikož věděl, že by tím Lenin získal v redakci na svou stranu dalšího přívržence. V dubnu 1903 bylo rozhodnuto přeložit redakci Jiskry z Londýna do Ženevy. Lenin proti tomu vznesl námitky, jelikož se obával obnovení konfrontace s Plechanovem, ale nakonec musel ustoupit.⁴⁷

i Obščina byla tradiční společenská organizační forma typická pro předfeudální (rodové) a feudální (středověké) společnosti především ve východní Evropě, ale i mimo ní. Pro obščinu byl charakteristický kolektivní způsob hospodaření s půdou ve smyslu jejího užití a práce na ní. Systém obščiny byl v podstatě opozicí k soukromému vlastnictví. Slovo obščina je ruského původu a užívá se jako terminus technicus pro formu zemědělského hospodaření a společenské organizace ruského venkova fungující v podstatě i po zrušení nevolnictví v roce 1861 až do konce carského režimu v roce 1917.

45 Tamtéž, s. 130-133.

i Lev Trockij (1879 - 1940) byl ruský marxistický revolucionář a teoretik, sovětský politik a zakladatel a první vůdce Rudé armády.

46 Tamtéž, s. 141.

47 KRUPSKÁ, Naděžda K., *Vzpomínky na Lenina*, s. 69.

1.2.1 Rozštěpení ruské sociálně demokratické strany

V Ženevě byly vedeny přípravy druhého sjezdu ruské sociální demokracie. Od března 1902 existoval organizační výbor sjezdu, který vypracoval směrnice, podle nichž se při vysílání delegátů na sjezd řídily organizace v ruské říši i v Evropě. Hlavní slovo v organizačním výboru měl Lenin, jenž se postaral o to, aby byla na sjezdu převaha jiskrovců, tedy jeho přívrženců, nad jejich odpůrci, které bylo možno nalézt především v řadách židovského Bunduⁱ, nebo v řadách ženevských novin *Rabočeje dělo*ⁱ. Druhý sjezd ruské sociální demokracie se měl původně konat v Bruselu, ale belgická policie vykazala velkou část jeho účastníků za hranice své země. Nakonec bylo rozhodnuto uspořádat sjezd v Londýně, kde měla Jiskra z nedávné doby spolehlivé kontakty a kde tudíž byla zaručena bezpečnost delegátů. Slavík uvádí, že průběh londýnského sjezdu, zachycený v protokolech, je svědectvím Leninovy strategické převahy. Bylo projednáváno celkem dvacet bodů, z nichž nejdůležitější byly program strany, organizace strany, schválení stanov SDDSR, volba členů ústředního výboru a redakce ústředního orgánu.⁴⁸ Service uvádí, že na sjezdu došlo k prudkému boji důsledných jiskrovců, semknutých kolem Lenina, s „ekonomisty“, bundovci a nedůslednými jiskrovci, kteří stáli na straně Martovově. Tak tomu bylo např. při projednávání stranických stanov. Martov usiloval o to, aby stranické stanovy držely na uzdě bezohledné činitele Leninova typu. Hlavní rozpory byly v článku stanov, který se týkal předpokladů pro členství ve straně. Lenin chtěl, aby se straníkem mohl stát ten, kdo uznává stranický program a podporuje ho materiálně a osobní účastí v jedné ze stranických organizací. To připadalo Martovovi příliš autoritářské. Podle něj mohl do strany vstoupit ten, kdo uznává stranický program a podporuje ho materiálně a pravidelnou osobní pomocí pod vedením jedné ze stranických organizací. Hlavní rozdíl v jejich definici spočívá v tom, že Martov si přál stranu, v níž se členové mohou vyjádřit k problémům nezávisle na ústředním vedení, kdežto Lenin obhajoval vůdcovství, jemuž se mělo všechno ostatní podřídít. Ne náhodou byl Leninův návrh přehlasován a zamítnut. Na sjezdu byla dále probírána otázka organizace strany. Na vrcholu měla

i Bund se stavěl proti myšlence vysoce organizované strany.

i Noviny *Rabočeje dělo* byly proti tomu, aby o všem ve jménu dělnické třídy rozhodovala inteligence.

48 SLAVÍK, Jan. *Lenin*, s. 111-112.

stanout stranická rada, která měla řídit tříčlennou redakci Jiskry a tříčlenný ústřední výbor. Hlasování o její struktuře a osobním složení skončilo vítězstvím Lenina a Plechanova. Ti měli teď ve straně většinu. Lenin přejmenoval své pevné důsledné „stoupence většiny“ na bolševiky. Naopak stoupenci Martova budou nazýváni menševiky⁴⁹. Podle Chaslese byl rozkol v ruské sociálně demokratické straně v roce 1903, ačkoliv jen pramálo zajímal evropskou politickou veřejnost, rozhodující událostí 20. století. Nebyla to totiž jen pouhá roztržka v ruském sociálně demokratickém táboře, ale počátek bolševického hnutí, které od této doby zažije nebývalý rozkvět.⁵⁰

1.2.2 *Leninovy spory s menševiky*

Spory obou frakcí se vyhrtily v říjnu 1903 na shromáždění zahraničního svazu ruských revolučních sociálních demokratů v Ženevě. Svaz byl na druhém sjezdu uznán za oficiální koordinační orgán všech straníků v emigraci. Před delegáty vypukla hádka Martova s Leninem ohledně Plechanovova. Ten byl ochoten kvůli odstranění sporů mezi oběma frakcemi odejít z Jiskry. Lenin na to zareagoval tím, že sám nabídl rezignaci. Podle Service to bylo poprvé a naposled, co Lenin uvolnil nějakou mocenskou pozici. Svého činu Lenin zakrátko litoval, jelikož se Plechanov v následující době stále více přikláněl na stranu Martova a menševiků. To Lenina rozhněvalo natolik, že se rozhodl napsat brožuru Krok vpřed, dva kroky vzad, v níž se snažil odhalit protistranickou činnost menševiků a ukázat, jak záměrně zkreslují průběh vnitrostranického boje na druhém sjezdu i po něm. Lenin v ní formuloval pevné normy stranického života, které se staly pro celou další činnost strany zákonem. Knihu Krok vpřed, dva kroky vzad přijali menševici s nenávisť. Plechanov dokonce žádal, aby se ústřední výbor od Leninovy knihy distancoval.⁵¹ Švankmajer uvádí, že když se Plechanov vracel po sjezdu do Ženevy, Axelrod a další jeho ženevští spolupracovníci mu vytýkali, proč na sjezdu podpořil Lenina. Plechanov jim odpověděl: „*Co chcete, právě z tohoto těsta se*

i Menševici bylo pojmenování druhé frakce ruské sociální demokracie, která však až do roku 1917 byla ve většině a měla ve straně rozhodující slovo. V létě 1918 Lenin vyřadil menševiky z politického života a nakonec menševickou frakci zakázal.

49 SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 145-146.

50 CHASLES, Pierre. *Leninův život*, s. 50-51.

51 SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 147-148.

*dělají Robespierrové.*⁵²

1.3 Lenin a ruská revoluce roku 1905

Situace v Rusku na přelomu století byla velice vyhrocená. Ve společnosti panovalo mnoho rozporů, vznikalo mnoho ilegálních politických seskupení, jejichž snahou bylo svrhnout vládu cara Mikuláše II. Carský režim se snažila podrýt především Sociálně demokratická dělnická strana Ruska, ale i další socialistické proudy. Např. socialisté-revolucionáři v roce 1904 spáchali atentát na ministra vnitra V. K. Plevehoⁱ, aktivizovali se i liberálové. Výsledkem toho bylo, že se ruská říše během těchto let proměnila v policejní stát. Jenže nespokojenost neprojevovaly jen tajné politické spolky. Řada neúrod na přelomu století zradikalizovala rolníky a také dělníci nemohli být se svou situací spokojeni. Požadovali organizace, jež by je zastupovaly ve sporech se zaměstnavateli. Kromě těchto sporů v rámci společenských tříd existoval také neklid neruských národů v ruské říši. Carskou vládu nejvíce znepokojovali Poláci a Gruzínci.⁵³

1.3.1 Rusko-japonská válka

Situace se pro carský režim v Rusku nevyvíjela dobře ani v zahraničí. Pokles prestiže Ruska v Evropě se snažila carská vláda kompenzovat úspěšnou imperiální politikou na Dálném východě, kde jim stálo v cestě Japonsko. K válce se „žlutými d'ábly“ měli v Petrohradě mnoho důvodů. Kromě již zmiňovaného zájmu o upevnění pozic na Dálném východě, potřeboval car umlčit rostoucí napětí uvnitř říše „malou vítěznou válkou“. Car se ve svých dopisech netajil sebevědomím a ambicemi. Považoval se za budoucího pána Asie. Nutno připomenout, že Rusku se na konci 19. století podařilo obsadit po japonsko-čínské válce (1894) přístav Port Arthur (1897) a Mandžusko (1900). Nadcházející rusko-japonská válka měla jasného favorita. Asi nikdo

52 ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*, s. 488.

i Vjačeslav Konstantinovič von Pleve (1846- 1904) byl ruský ředitel carské policie Ochranky a pozdější ministr vnitra německého původu. Roku 1904 ho zabil revolucionář Jegor Sozonov.

53 SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 156.

v tehdejší Evropě nepochyboval o tom, jak tato válka skončí. Podle odhadů mělo tehdy Rusko desetkrát silnější armádu a třikrát větší loďstvo než země vycházejícího slunce. O to víc však byla veřejnost šokována samotným průběhem války. Již v únoru 1904 Japonci zničili ruskou flotilu na Dálném východě, napadli Koreu a zatlačili Rusy do Mandžuska. Počátkem roku 1905 obsadili Port Arthur a následující měsíc byla v bitvě u Mukdenu poražena ruská mandžuská armáda generála Kuropatkina. Jednou z poslední nadějí na obrat ve válce byla flotila lodí, vyslaná z Evropy na Dálný východ. Ta však symbolicky završila tuto pro Rusy tragicky probíhající válku, když byla v bitvě u Cušimy v květnu roku 1905 doslova rozprášena. Car Mikuláš II. zuřil, jeho „malá vítězná válka“ skončila velkou porážkou. Ani situace v jeho říši se nevyvíjela nijak růžově, spíše naopak.⁵⁴ Co se týče Leninova stanoviska k probíhajícímu konfliktu, většina jeho životopisců se shoduje v tom, že Lenin sympatizoval s každou mocností, která by válkou s carem mohla napomoci úspěchu socialistické revoluce. Ostatně podobné stanovisko, jak uvidíme, bude Lenin zastávat o několik let později po vypuknutí První světové války a mnohými bude právě kvůli svému „poraženeckému“ postoji obviňován z antivlastenectví.

1.3.2 Revoluce v Rusku roku 1905

Počátkem ledna 1905 vypukla v Petrohradě velká stávka kolem 80 tisíc dělníků. 9. ledna se zde konal pokojný průvod mužů, žen i dětí, jehož cílem byl Zimní palác carů a důvodem petice, kterou chtěli odevzdat Mikuláši II. V petici žádali cara o vyhlášení všeobecných občanských práv a zavedení základních demokratických reforem jako např. požadavek amnestie, svobody tisku, odluky církve od státu, osmihodinovou pracovní dobu, pozemkovou reformu a zvolení Ústavodárného shromáždění. Průvod vedl pravoslavný kněz otec Georgij Gaponⁱ. Akce byla organizována především Petrohradským sdružením průmyslového dělnictva. To vlastně představovalo odbory, které působily pod dozorem ministerstva vnitra. Georgij Gapon zde figuroval jako

54 ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*, s. 489-490.

i Georgij Apollonovič Gapon (1870-1906) byl ruský pravoslavný kněz, vězeňský kaplan, zakladatel Shromáždění ruských továrních dělníků a jeden z vůdců ruské revoluce roku 1905.

jakýsi prostředník, ovšem s průběhem dalších událostí stále více přecházel na stranu dělníků proti oficiálním vládním místům. Když průvod v čele s Gaponem dorazil k Zimnímu paláci, pokusily se ho kozácké oddíly obrátit zpátky. Avšak demonstrantů bylo příliš mnoho na to, aby je zastrašily jejich karabáče. V jedenáct hodin dopoledne použili kozáci šavle a pušky. Mezitím se dav začal rozšiřovat a bylo jisté, že pokud proti němu brzy nedorazí k razantnějšímu zákroku, bude ohrožen samotný car. Situace se stále zhoršovala. Vojáci už nebyli schopni zadržet obrovské zástupy, jež se neustále valily vpřed. Na místo byly povolány nové posily a ve dvě hodiny začali vojáci střílet do davu. Výsledkem bylo kolem dvou set mrtvých demonstrantů. Na podporu demonstrantů vypukly příštího dne stávky po celém Rusku.⁵⁵ Situace se opět vyostřila v létě, kdy byla rozpoutána další vlna stávek a nepokojů. Vláda musela k potlačení neklidu na venkově vyslat téměř milionovou armádu. Na mnoha místech v zemi vznikaly od této doby volené orgány nižších společenských tříd, které přebíraly místní vládu - tzv. sověty. O slovo se teď začaly hlásit i politické strany, které začaly vycházet z illegality. Např. liberálové založili vlastní politické seskupení, které vešlo do dějin pod názvem Strana konstitučních demokratů, jejímž příslušníkům se bude říkat zkráceně kadeti. Nebezpečí carismu hrozilo také z periferie ruské říše. Neruské národy se hlásily o svá práva, velké povstání bylo např. ve Varšavě, Rize, Lodži a situace se vyhrcovala i ve Finsku, na Kavkaze a v Pobaltí. Po devíti měsících nepokojů, kdy zemi hrozila naprostá anarchie, car konečně ustoupil a v říjnu vydal manifest - tzv. říjnový manifest, v němž slíbil zavést všeobecná občanská práva a svolat Státní dumuⁱ. Ta měla mít ale jen poradní hlas, kdežto právo vydávat zákony si ponechával car. Samozřejmě, že s jeho návrhem nebyl lid spokojen. Požadoval nahrazení dumy skutečně demokratickým zastupitelským sborem. Podle Volkogonova byla Leninova reakce na říjnový manifest vyjádřením názoru, že je to pouhý taktický manévr cara a buržoasie, vymyšlený carovým ministerským předsedou hrabětem Wittemⁱ.⁵⁶

55 GILBERT, Martin, *Dějiny 20.století : 1900-1933*, s. 81.

i Duma je tradiční název pro ruský parlament, jehož historická tradice sahá až do 16.století. Car Mikuláš II. povolil obnovení její existence v roce 1906. Do konce jeho vlády byly zvoleny čtyři dумы. Poslední дума přiměla cara v únoru 1917 k abdikaci. Po říjnovém převratu mělo vzniknout místo dумы Ústavodárné shromáždění, které však Lenin v lednu roku 1918 nechal rozehnat. Duma byla obnovena až v roce 1992.

i Hrabě Sergej Juljevič Witte (1849-1915), také znám jako Sergius Witte, byl ruský politik, diplomat a předseda Rady ministrů Ruského impéria – historicky první premiér Ruska od roku 1905.

56 VOLKOGONOV, Dmitrij, *Lenin . Počátek teroru*, s. 78.

1.3.3 Jak reagoval Lenin na události roku 1905 v Rusku?

O Leninově reakci na události v Rusku si lze udělat představu z jeho působení na třetím sjezdu sociálně demokratické strany, jenž se konal na přelomu dubna a května 1905 v Londýně. Nutno podotknout, že byl obeslán převážně bolševickými delegáty. Diskutovalo se na něm především o taktice strany v příští revoluci, dále o tom, zda má sociální demokracie vstoupit do prozatímní revoluční vlády, či nikoliv, a zda má proletariát uchvátit vládu sám, či s pomocí jiné třídy. Lenin vystupoval na sjezdu sebevědomě. Většina jeho výkladů o tom, jak se má vést revoluce, obsahovala hesla, jež si určitě podmanila řadu posluchačů. Jak uvádí Service, nejčastěji se mezi nimi opakovalo heslo „ozbrojené povstání“, „prozatímní revoluční vláda“, „masový teror“ a „vyvlastnění statkářské půdy“.⁵⁷ A právě s těmito hesly se bolševici ztotožnili. Podle Lenina v Rusku nastala situace, kdy je možné svrhnout režim, a právě proto by se měla veškerá práce strany podříditi nynější situaci. Lenin byl ochoten stát se vůdcem revoluce v Rusku, ale to bylo reálné jen v případě, že by se mu podařilo dostat do centra dění - nejlépe do Petrohradu. Lenin však nehodlal zatím riskovat, obával se případného zatčení. Prozatím sledoval situaci zpozzdálí - z Ženevy, kde se setkal např. s uprchlým popem Gaponem, z jehož vyprávění si udělal částečně reálný obraz o situaci v Rusku. Odvahu přesunout se do Ruska mu dal výše jmenovaný říjnový manifest. Do Petrohradu se dostává na počátku listopadu 1905 a působí zde do léta následujícího roku. Zpočátku se snaží burcovat masy, především z dělnických řad, k ozbrojenému povstání. Po krvavém potlačení prosincového povstání sovětu v Moskvě se snaží alespoň přemluvit bolševiky, aby se pokusili prosadit své zástupce při volbách do Státní dumy. To byl vlastně jakýsi obrat v jeho strategii, kterou hlásal před několika lety v knize *Co dělat?*, kde kladl důraz na malou konspirační organizaci. V letech 1906 a 1907 se účastní dvou stranických sjezdů (IV. a V.) ve Stockholmu a v Londýně, ve kterých se naplno vynořily rozdíly mezi bolševiky a menševiky. Leninovi, pobývajícímu od srpna 1906 ve finské Kuokkale, se sice nepodařilo přesvědčit své kolegy z bolševické frakce o nutnosti účasti jejich zástupců ve Státní dumě, svoji pozici ve vedení ruské sociální demokracie si nicméně udržel.⁵⁸ V srpnu 1907 se Lenin jako člen delegace

⁵⁷ SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s.159.

⁵⁸ Tamtéž, s. 159-164.

SDDSR zúčastnil stuttgartského kongresu II. Internacionály. Bylo to první mezinárodní kongres, kterého se Lenin účastnil osobně. Pospělov uvádí, že na kongresu došlo k prudkým střetnutím mezi revolučním a oportunistickým směrem v mezinárodní sociální demokracii. Hlavní otázkou projednávanou na kongresu byla otázka postoje sociální demokracie k případné imperialistické válce. S výsledkem stuttgartského jednání mohl být Lenin spokojen, jelikož se Internacionála za podpory německé sociálně demokratické strany rozhodla razantně vystupovat proti militarismu a imperialismu.⁵⁹ To však, jak později zjistíme, neplatilo po vypuknutí První světové války.

⁵⁹ POSPĚLOV, P. N. (a kol.). *Lenin . Životopis*, s. 180-181.

2 LENIN PODRUHÉ V EMIGRACI

2.1 Lenin ve Švýcarsku a v Paříži

Roku 1907 provedl předseda vlády Stolypinⁱ z pověření Mikuláše II. ústavní převrat. Důsledkem bylo mimo jiné rozehnutí II. státní dumy a přijetí nových volebních pravidel. O rok později byla ustavena III. дума, nyní již s větším zastoupením a vlivem statkářské šlechty. Zároveň byly ztíženy represe proti revolucionářům. Carská policie vystopovala středisko bolševických aktivistů ve finské Kuokkale, kde se nacházel i Lenin. Když byl v listopadu informován o tom, že se proti členům bolševického ústředí chystá zásah ochranky, urychleně sbalil své věci a vydal se na cestu do Helsinek, které ležely asi 400 kilometrů odtud. Několik dní pobýval v malé vesnici poblíž hlavního finského města, ale bylo jasné, že aby unikl hrozícímu zatčení, musí v co nejbližší době odjet do ciziny. Většina členů bolševického ústředí se rozhodla emigrovat do Švýcarska. Před odjezdem bylo nutné zajistit těsnější spojení s ruskou částí bolševiků. Z Helsinek putoval Lenin nejprve do Stockholmu. Cesta nebyla nijak pohodlná. Kvůli utajení musel několikrát měnit způsob dopravy. Jednou dokonce musel podstoupit nebezpečnou cestu, když se vydal pěšky po ledu, který byl v některých místech tenký. Service uvádí, že v jeho pamětech z tohoto pochodu se dochoval výrok: „*Ech, jak hloupě tu člověk zahyne!*“⁶⁰ Lenin měl štěstí, příštího dne se lodí dostal do Švédska. Do Stockholmu za ním dorazila jeho manželka Naděžda Krupská, která měla mezitím do budoucna zajistit kontakty s bolševiky v Rusku. Poté se oba odebrali na cestu přes Berlín až do Ženevy. Service uvádí, že Leninův návrat do Ženevy se nesl v pesimistickém duchu. Revoluce v Rusku byla poražena a on si byl vědom toho, že šance k převzetí moci v Rusku se už možná za jeho života nenaskytne a jeho celoživotní úsilí bude zmařeno. Lenin byl však nesmírně houževnatý. Pevně věřil v to, že až se naskytne další možnost svrhnout carský režim, jeho strana už bude na tuto situaci dokonale připravena. Z neúspěchu revoluce

i Pjotr Arkaděvič Stolypin (1862-1911) byl ruský předrevoluční politik a ministerský předseda Ruska v letech 1906 až 1911.

60 SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s.173.

z let 1905-1907 je nutné si podle něj vzít především poučení.⁶¹ Se svou manželkou zůstal Lenin nejdříve několik měsíců v Ženevě a poté se přestěhovali do Paříže.

2.2 Leninovy spory uvnitř bolševické frakce

V tomto období se opět zostřily spory mezi Leninem a některými bolševiky, kteří se postavili proti vstupu jejich frakce do III. státní dumy. Mezi nimi figurovaly skupiny kolem Bogdanovaⁱ - otcovisté a ultimativisté. Ti požadovali odchod poslanců bolševické frakce z III. státní dumy a mimo to tvrdili, že by se strana měla soustředit na přípravu a organizaci ozbrojeného povstání. V tom však Lenin s nimi nesouhlasil, jelikož prý absolutně opomíjejí současnou situaci v Rusku. Jedním z hlavních úkolů pro Lenina v této době bylo odstranit spory mezi bolševickými frakcemi.

2.2.1 *Boj s Bogdanovem*

Za hlavního viníka rozkolu označil výše jmenovaného Bogdanova. Právě s ním vedl celou řadu sporů. Neshodli se např. v otázce kulturního zdokonalování dělnické třídy. Podle Lenina tento úkol má zastávat především inteligence. Naopak Bogdanov tvrdil, že tento úkol by měla splnit dělnická třída sama, jelikož se domníval, že inteligence bude dělnickou třídu vést k buržoasní kultuře. Tuto kulturu je podle Bogdanova nutno nahradit kulturou novou - proletářskou. Příčinou dalšího konfliktu byl jejich odlišný výklad některých filosofických otázek. Bogdanov shrnul své hlavní myšlenky v třídičné knize *Empiriomonismus* (1904-1906), v níž kritizoval některé Marxovy a Engelsovy názory. Jeho dílo bylo silně ovlivněno empiriokriticismem německých filosofů - Richarda Avenaria a Ernsta Macha. Service podotýká, že pro Lenina byly Bogdanovovy myšlenky velice nebezpečné, jelikož věděl, že měly zastánce u bolševiků (Bazarov, Lunačarskij) v emigraci a v Rusku a bylo jich dohromady možná

⁶¹ Tamtéž, s. 174.

ⁱ Alexandr Alexandrovič Bogdanov (vlastním jménem Malinovskij, 1873-1928) byl ruský filozof, ekonom, spisovatel, žurnalista a člen frakce bolševiků.

víc, než jeho příznivců.⁶² Lenin byl rozhodnut vypořádat se s Bogdanovem po svém. Usilovným a nezlomným tlakem se mu podařilo Bogdanova nejprve vystřadit z redakce bolševického časopisu Proletarij. Další Leninovou snahou bylo zdiskreditovat Bogdanovu politiku u členů bolševického ústředí. To nakonec pod Leninovým vedením konstatovalo, že Bogdanov sešel z cesty revolučního marxismu, čímž se automaticky odtrhl od bolševiků. Ani toto vítězství ještě Lenina neuspokojilo, byl teď odhodlán roznést Bogdanova i na filosofickém poli.

2.2.2 *Materialismus a empiriokriticismus*

Lenin jako všichni marxisté věřil, že politické a ekonomické představy se musejí opírat o pevný filosofický základ. Aby měla Leninova frakce filosofickou oporu proti „Bogdanovovým bludům“, pracoval Lenin usilovně na novém filosofickém díle. Roku 1908 odjel na tři měsíce do Londýna, kde se v knihovně Britského muzea věnoval výhradně filosofii. Svoji filosofii nastínil v knize *Materialismus a empiriokriticismus*. Dílo napsal poměrně v krátké době a jeho záměrem bylo použít ho v boji o prvenství v bolševické frakci. Po roce 1917 se kniha stala jakousi filosofickou biblí oficiální sovětské vědy. Byla pokládána za vrchol Leninova filosofického myšlení. Podle Slavíka je však tato kniha vším jiným než dílem filosofickým: „Je to teologický pamflet, vycházející z nezlomné víry v neomylnost Marxe a Engelse. Za jakýkoliv odklon od jeho filosofie hrozí každému jakási exkomunikace. Do očí bije drsný polemický tón. Dílo hýří odmítavými nadsázkami a nadávkami vůči mnohým filosofům 19. století.“ Lenin podle Slavíka ve filosofii rozeznává pouze dva směry - materialismus a idealismus. Materialismus je pro něj opravdovou filosofií, naopak idealismus je podle něj popovština, náboženství, ideový výplod starých, buržoasních řádů.⁶³ Service tvrdí, že Lenin byl příznivcem osvícenských myšlenek. Chápal vědu tak, jak ji vykládali filosofové 18. století. Jeho dílo je vzorem důsledného a nesmiřitelného boje proti nepřítelům marxistické filosofie. Lenin kritizuje např. filosofii zarytého odpůrce materialismu anglického biskupa Berkeleye a empiriokriticismus, které obviňoval

⁶² Tamtéž, s. 176.

⁶³ SLAVÍK, Jan. *Lenin*, s. 218-219.

ze subjektivního idealismu. Věřil Marxovu učení a ideálům přírodních věd 18. století. Podle Lenina byla lidská mysl schopna vnímat naprosto přesný obraz světa kolem sebe. Byla jakýmsi fotoaparátem, jež byl neomylným vodítkem poznání. Slovy Service je pro Lenina epistemologie důležitá jako zdroj sociální analýzy, která je zase zdrojem ekonomických závěrů, které ovlivňují politickou strategii. Z toho všeho Leninovi vyplynuly politické závěry, že mylí-li se jeho odpůrci v čele s Bogdanovem v epistemologii, pak nemůže být ani jejich politika správná.⁶⁴

2.2.3 Pokračování sporů

Lenin považoval jakýkoliv ústupek nepřítelům z frakce za nemožný. Tyto neustálé souboje byly jakousi osou jeho politické dráhy. Snažil se stále zbavovat svých protivníků a upevňovat tím své vedení v „očistěném“ bolševickém jádře. Jeho taktika podle Service měla však i druhou stranu mince. Po každém docíleném vítězství nad svými odpůrci ve straně se vytvořila další skupinka členů strany, která opět nesouhlasila s některými rysy jeho politiky. Například v době, kdy se Leninovi podařilo pokořit Bogdanova, se bolševické ústředí postavilo proti Leninově snaze založit v Petrohradu legální noviny a nebylo daleko od toho, aby odsouhlasilo zastavení emigrantského týdeníku Proletarij. Bolševické ústředí se také vyslovalo proti Leninově vůli pro finanční podporu Trockého novin Pravda ve Vídni.⁶⁵ To nebylo zdaleka vše. Na Lenina se teď snesla velká vlna kritiky, jak ze strany bolševiků, tak jejich sympatizantů. Např. Maxim Gorkijⁱ byl doslova rozhořčen poté, co přečetl několik stránek jeho knihy Materialismus a empiriokriticismus. O jeho názorech víme ze soukromého dopisu Bogdanovovi. Podle Gorkého v Leninově knize spor o pravdu nebyl veden tak, aby pravda dosáhla vítězství, ale aby Lenin mohl dokázat, že je „nejlepším marxistou na světě“. Lenin si svým dílem nadělal mnoho nepřátel. Menševici ho obviňovali z megalomanie a Gorkij byl přesvědčen o tom, že jeho osobnost je poháněna vpřed ješitností. Leninova autorita byla zpochybněna. Členové bolševického ústředí navázali kontakty s Trockým a

⁶⁴ SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 179-180.

⁶⁵ Tamtéž, s. 180-181.

ⁱ Maxim Gorkij, vlastním jménem Alexej Maximovič Peškov (1868-1936), byl ruský spisovatel, dramatik, básník a revolucionář. Bývá považován za průkopníka socialistického realismu.

Martovem. Service dodává, že to Lenina natolik rozhořčilo, že demonstrativně vystoupil z redakce časopisu ústředního výboru Sociální demokrat. Po uklidnění vzal svoji rezignaci zpět a vrátil se.⁶⁶

2.3 Lenin a vzestup bolševické frakce

V lednu 1910 bylo v Paříži svoláno shromáždění ústředního výboru. Bolševickému ústředí bylo nařízeno, aby se rozpustilo a přestalo vydávat měsíčník Proletarij. Místo něj měly obě frakce vydávat společný list Sociální demokrat. Cílem měl být vznik jednotné sociálně demokratické strany, jejíž těžiště činnosti mělo být přeneseno do Ruska. Jenže, jak uvádí Service, místní organizace byly neustále rozbíjeny carskou policií, což vedlo některé marxisty, především menševiky k tomu, aby agitovali za rozpuštění strany. Těchto jejich likvidátorských snah se snažil Lenin využít k posílení úlohy svojí frakce ve vedení revoluce. V květnu 1911 se sešel v Paříži ústřední výbor celé SDDSR. Lenin potřeboval získat převahu nad těmi bolševiky, kteří byli ochotni ke spolupráci s menševiky. Pařížské zasedání mu situaci trochu usnadnilo. Bylo rozhodnuto vytvořit tři orgány - Zahraniční organizační komisi, Ruskou organizační komisi a Technickou komisi. První dvě měly za úkol svolat stranickou konferenci. Té se však menševici zdráhali účastnit, což posílilo pozici bolševiků. V prosinci 1911 se v Paříži konalo bolševické shromáždění pod Leninovým vedením, jež se považovalo se za schůzi delegátů celé strany. Leninovi se na něm podařilo prosadit návrh na nahrazení Zahraniční organizační komise Výborem pro zahraniční organizaci. Tento nový orgán byl pověřen svoláním stranické konference. Právě na nově svolané stranické konferenci se chystal Lenin prohlásit, že jím vedená frakce se vlastně rovná celé straně. Tím by se zbavil ostatních frakcí, mohl by vytvořit nový ústřední výbor a redakci nových stranických novin. To by znamenalo vytvořit z bolševické frakce skutečnou stranu.⁶⁷

⁶⁶ Tamtéž, s. 182-183.

⁶⁷ Tamtéž, s. 186-187.

2.3.1 Lenin a „pražský převrat“

Přípravou nové stranické konference, která se měla konat v Praze, byl pověřen Leninův stoupenec Sergo Ordžonikidzeⁱ. Leninovou snahou bylo, aby se na konferenci dostali především zástupci bolševiků. Tím by mohl prohlásit, že na V. sjezdu Sociálně demokratické strany Ruska představují bolševici největší frakci. To by znamenalo, že bolševici budou hrát hlavní roli při určování stranické politiky. Byl to slovy Slavíka plán uzurpace moci bolševickou frakcí v SDDSR. Jednání se uskutečnila v Lidovém domě v Hybernské ulici, který byl sídlem české sociální demokracie. Leninovi se při nich podařilo prosadit svůj požadavek, aby strana vstoupila do Státní dumy i do jiných ruských legálních orgánů. Konference, která měla pouze 18 účastníků, z nichž 16 bylo bolševiků, nakonec zvolila ústřední výbor, složený převážně z bolševiků. Podle Slavíka se ani mnozí sověští historikové později netajili tím, že v Praze onoho roku byl proveden smělý převrat mizivou menšinou.⁶⁸

2.3.2 Založení Pravdy

Členové strany teď měli v plánu soustředit se na práci uvnitř Ruska. Jedním z prvních cílů bylo založit v Petrohradu legální noviny. Díky ustanovení Základního zákona říše z roku 1906 mohly v zemi legálně působit politické strany a vydávat vlastní tisk, který byl však pod dohledem carské policie. Hlavně proto museli bolševičtí redaktoři dávat pozor na to, o čem a jakým způsobem píší. Service uvádí, že nemohli např. otevřeně psát o nutnosti svržení dynastie Romanovců nebo hlásat „diktaturu proletariátu“. Na druhou stranu byl tisk mohutným nástrojem propagandy a agitace, které byly klíčové pro zdárný výsledek revoluce. Lenin se zpočátku stavěl proti vydávání legálního deníku, nechtěl, aby jeho články vydával někdo jiný než on sám. Poté, co od dubna 1912 začaly vycházet první čísla Pravdy, brzy pochopil, že musí v otázce vydávání svých článků v Pravdě ustoupit, jelikož by jinak ztratil veškerý vliv

i Grigorij Konstantinovič Ordžonikidze (znám také pod jménem Sergo Ordžonikidze, 1886-1937) byl gruzínský a sovětský politik, člen sovětského politbyra a blízký Stalinův přítel. Společně se Stalinem a arménským politikem Anastasem Mikojanem tvořil tzv. „Kavkazskou kliku“.

68 SLAVÍK, Jan. *Lenin*, s. 248.

na bolševiky v Rusku. Bylo totiž velice pravděpodobné, že pokud by se chtěl vrátit z Francie do Petrohradu, byl by zanedlouho zatčen.⁶⁹

2.4 Lenin v posledních letech před První světovou válkou

2.4.1 V Haliči

Aby přece jen zvětšil svůj vliv v Rusku, rozhodl se přestěhovat do blízkosti ruských hranic. Jako vhodné útočiště mu přišlo město Krakov, tehdy se nacházející v rakouské části Polska - Haliči. Jak uvádí Service, Krakov měl v letech před první světovou válkou kolem 150 000 obyvatel, z nichž celých 12 000 připadalo na politické uprchlíky z carského Ruska. Tito uprchlíci dostávali hmotnou výpomoc od Spolku pro podporu politických vězňů, který byl v městě za tímto účelem založen. Lenin měl v Krakově výborné spojení s Ruskem. Chtěl-li poslat do Petrohradu obzvláště tajný vzkaz, nechal ho propašovat přes ruské hranice u Lublinu. Lenin tehdy nevěděl, že on ani jiní bolševici nepředstavují pro carský režim velkou hrozbu. Bylo to kvůli tomu, že jeden jejich člen ústředního výboru Roman Malinovskij byl zároveň agentem carské ochranky. Proto se nepodařilo utajit ani ty nejlépe zašifrované vzkazy. Během pobytu v okolí Krakova Lenin upozoroval, že velkou hrozbu carskému režimu představují také místní Poláci. V Krakově měla velmi silné postavení Polská socialistická strana, vedená Josefem Piłsudskýmⁱ. Jeho snahou bylo osvobodit polský národ od carského útlaku, a proto byli nepřátelé cara, tj. bolševici, jeho spojenci a jeho lidé tudíž bolševické plány náležitě podporovali.⁷⁰

69 SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 193.

i Józef Klemens Piłsudski (1867–1935) byl polský revolucionář a státník, maršál, zakladatel polské armády a obnovitel svobodného Polska, náčelník polského státu (1918–1922) a diktátor v Polsku (1926–1935).

70 Tamtéž, s. 196-197.

2.4.2 Řízení bolševické frakce v dumě a redakce Pravdy

Lenin se svoji ženou přijímali pravidelně návštěvníky z Ruska. Mezi ty nejdůležitější patřili redaktoři pravdy a také bolševičtí poslanci IV. státní dumy. Těm Lenin udílel rady o politické taktice, redakční linii i obsahu jejich projevů ve Státní dumě. Koncem roku 1912, kdy zůstali na svobodě už jen tři členi ústředního výboru, kteří byli zvoleni na konferenci v Praze - Lenin, Zinověvⁱ a Malinovskij, vzrostla Leninova autorita. Snažil se z Krakova ovládnout bolševickou frakci v Rusku. Na jeho popud se konala zasedání ústředního výboru od listopadu 1912 do konce roku 1913 právě v Haliči. Zde se snažil bolševické poslance v dumě přesvědčit, aby vytvořili frakci, oddělenou od sedmi menševických poslanců, ale podařilo se mu na svou stranu dostat pouze jednoho poslance - agenta ochranky Malinovského. Lenina v tomto období nepotěšilo ani to, že část jeho článků posílaných do Petrohradu redakci Pravdy vůbec nevyšla. Redaktoři Pravdy byli proti Leninovu neustálému štvání proti menševikům. Patřil k nim mimo jiné i Josef Stalin, který byl na podzim roku 1912 jmenován šéfredaktorem novin. Co se týče Leninova názoru na Stalina v tomto období, Krupská píše, že Lenin Stalina obdivoval, mluvil o něm jako o „tom úžasném Gruzínci“.⁷¹ Během roku 1912 však byli Stalin a jeho nástupce v Pravdě Jakov Sverdlovⁱ zatčeni. Po nich nastoupil do čela novin Miron Černomazov, který podporoval všechny typy bolševických útočných článků, tudíž i Leninovy články. Lenin však opět nemohl vědět, že Černomazov byl ve skutečnosti agentem ochranky, jehož cílem bylo, aby státní orgány měly vhodnou záminku k tomu, aby mohly vydávání bolševických novin zakázat. Koncem roku 1913 se konečně bolševičtí poslanci rozhodli oddělit od společné bolševicko-menševické frakce ve státní dumě. Service k tomu dodává, že Leninovo vítězství mělo ale za následek neustálé roztržky uvnitř frakce, které bránily většímu vlivu na samotné dělníky. Lenin se podle něj příliš věnoval frakčním sporům, místo aby hrál důstojnou roli politického vůdce.⁷² Během roku 1913 se Lenin spolu s Krupskou

i Grigorij Jevsejevič Zinověv (vl.jm. Ovsej-Gerš Radomyslskij, 1883-1936) byl sovětský politik; blízký spolupracovník V. I. Lenina. Po Říjnové revoluci v Rusku v roce 1917 předseda petrohradského sovětu a člen politbyra.

71 KRUPSKÁ, Naděžda K., *Vzpomínky na Lenina*, s. 189.

i Jakov Michajlovič Sverdlov (1885-1919) byl bolševický stranický předák a vůdce RSFSR.

72 SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 199.

odstěhovali z Krakova do přibližně sto kilometrů na jih vzdáleného Bialého Dunajce. Zde se Lenin mimo jiné dozvěděl o tom, že jeho kolega z ústředního výboru a člen státní dumy Malinovskij je údajně agentem ochranky. Service uvádí, že Leninovi nepřátelé vždycky říkali, že je k lidem, kteří ho obklopují, příliš důvěřivý. Možná i proto, že podezření pocházelo z úst menševiků, Lenin Malinovského obvinění nechtěl věřit. Také ho obdivoval pro jeho mimořádné organizační a řečnické schopnosti a když byla kvůli jeho případu v červnu roku 1914 ustavena vyšetřovací komise ústředního výboru, postaral se o to, aby byl Malinovskij očištěn.⁷³

⁷³ Tamtéž, s. 203-204.

3 LENINOVA ČINNOST V PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLCE

3.1 Lenin po vypuknutí Velké války

S vypuknutím války v srpnu 1914 nastal nepochybně zvrát ve vývoji situace bolševiků v Rusku. Rusko bylo vtaženo do válečného konfliktu po boku Francie a Anglie proti Německu, Rakousku-Uhersku a Osmanské říši. Lenin byl událostmi z léta roku 1914 velice zaskočen, ačkoliv, jak víme, si už dříve konflikt, do kterého by se zapletla carská moc, přál. V době vypuknutí války pobýval Lenin ještě v Haliči, tedy na rakouském území. To teď bylo ale ve válce proti jeho krajanům, proto se Lenin ocitl v Haliči v nebezpečí. Mohl být jednak zatčen rakouskou policií jako ruský agent, nebo v případě obsazení Haliče ruskou armádou mohlo s ním být zacházeno jako se zrádce. Service tvrdí, že zpočátku si Lenin svoji situaci vůbec neuvědomil, a tak, když se dala rakouská policie do vyšetřování cizích státních příslušníků, byl již počátkem srpna v Bialém Dunajci zatčen četníkem z Nowého Targu. Ten mu zabavil některé z jeho rukopisů, např. poznámky o současném stavu zemědělství, které obsahovaly četné statistické tabulky, o nichž si četník myslel, že to jsou nějaké šifrované vzkazy. Kvůli tomu byl Lenin uvězněn v následujících dnech v Nowém Targu. Ještě než se musel odebrat do vězení, stačil kontaktovat svoje spolupracovníky v Haliči, kteří by mu dosvědčili, že není žádný ruský špion, ale politický emigrant. Ve vězení trávil Lenin čas besedováním se spoluvězni, jimž se pokoušel díky svému právnímu vzdělání pomoci s přípravou obhajoby. 19. srpna byl Lenin propuštěn a vrátil se do Bialého Dunajce.⁷⁴

3.2 Znovu ve Švýcarsku

Tato první neblahá zkušenost ho přesvědčila o tom, že musí z Haliče odjet. Kromě toho hrozilo nebezpečí obsazení území ruskou armádou, a to už by určitě neměl

⁷⁴ SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 206-207.

takové štěstí jako s rakouskými úřady. Koncem srpna vyrazí proto Lenin se svojí ženou a se Zinověvovými do švýcarského Bernu. Hned po příjezdu do Švýcarska byl velice rozhořčen, přečetl si totiž v novinách, že němečtí sociálně demokratičtí poslanci hlasovali v Říšském sněmu pro válečné půjčky německé vládě. Německá sociální demokracie tímto krokem jasně porušila rezoluci stuttgartské konference II. socialistické internacionály, podle níž socialistické strany mají dělat vše pro to, aby svým vládám zabránily rozpoutání války v Evropě i jinde. Lenin odsuzoval militarismus a s ním často spojený imperialismus. Cítil se zrazen, vždyť právě němečtí marxisté podle něho měli být hlavními aktéry a šířiteli socialistické revoluce v Evropě. Kvůli německé sociální demokracii se Lenin rozešel např. s Kautskym. Navíc se rozhodli podpořit svou vládu i socialisté ve Francii, Rakousku a Velké Británii. Také v Rusku se někteří socialisté rozhodli pro podporu carských vojsk - mezi všemi uvedme Leninova starého známého Georgie Plechanova. Na druhou stranu lze říct, že většina ať už bolševických, menševických, či eserských vedoucích činitelů se stavěla proti válce. Service uvádí, že někteří byli vyloženě pacifisty, jiní, jako třeba Julij Martov, byli toho názoru, že v Rusku bude nutné za války svrhnout Romanovskou dynastii.⁷⁵

3.3 Lenin o světové válce

O tom, jaké bylo Leninovo stanovisko k válce, se můžeme dozvědět více z jeho krátkého článku „Úkoly revoluční sociální demokracie v evropské válce“. Podle Lenina je válečný konflikt v Evropě především „buržoasní, imperialistický a dynastický“. Lenin si přál, aby válečný konflikt přinesl zkázu carskému režimu, což by napomohlo převzetí vlády dělnickou třídou. Pomoci mu k tomu mělo především Německo. Nenáviděl carskou armádu. Hovořil o ní jako o „bandě černosotněnců“ⁱ. Kriticky se stavěl i proti dělníkům, kteří vstoupili do carské armády, obviňoval je mimo jiné z antisemitismu. Během svého pobytu ve Švýcarsku uspořádal několik bolševických shromáždění, z nichž lze usoudit, jak se Lenin stavěl k probíhajícímu válečnému konfliktu. Lenin se

⁷⁵ Tamtéž, s. 207-208.

ⁱ Černé sotně byly oddíly reakcionářských násilníků, kteří v Rusku před válkou pořádali pogromy na Židy.

především snažil přítomné přesvědčit, že válka v Evropě přiblížila éru celoevropské socialistické revoluce. Z toho pak plyne, že aktuálním úkolem socialistických stran je získat podporu dělnické třídy pro revoluční politický zápas. Dalším Leninovým cílem byla přeměna války „imperialistické“ ve válku občanskou. Celkově lze ale slovy Service říct, že za války bolševické hnutí v Rusku pozvolna upadalo. Za výjimečného stavu se zradikalizovaly zásahy carské ochranky proti vnitřním nepřátelům státu. Před soud byli postaveni všichni bolševičtí poslanci dumy i se svými poradci. Zatýkáni probíhalo nejen v Petrohradě, vážně byl postihnut i bolševický tisk. Na sklonku roku 1915 probíhaly ve velkých průmyslových podnicích četné stávky. Carský režim tyto nepokoje nemilosrdně potlačil a mnoho bolševických iniciátorů bylo nejprve uvězněno a poté posláno na Sibiř.⁷⁶

3.4 Leninovy úvahy o socialistické revoluci

Dobrym zprávám se netěšil ani v soukromém životě. V červenci 1916 zemřela Leninovi matka. Od této doby mu přestala docházet penze, o kterou se dělil s ostatními sourozenci. Lenin proto musel žít skromněji a vydělávat si peníze psaním krátkých statí. Nebylo to lehké období. Zaplavovaly ho návaly pesimismu a obavy z toho, že se socialistická revoluce vzdaluje.⁷⁷ Pipes uvádí, že při proslovu k socialistické mládeži v Curychu v lednu 1917 předpověděl, že zatímco Evropa neunikne sociálnímu převratu, „my, naše stará škola, se pravděpodobně nedožijeme rozhodující bitvy nadcházející revoluce“.⁷⁸ Na druhé straně jeho myšlení obsahovalo značnou dávku jakéhosi optimismu, hraničícího až s fanatismem. Na rozdíl od většiny švýcarských socialistů totiž věřil, že se socialistická revoluce v rámci celé Evropy v nejbližších letech uskutečnit může. Tvrdil, že dělnickou třídu jednotlivých zemí Evropy lze snadno přimět k revoluční činnosti proti jejím vládám. Mezi hlavní kritiky Leninových úvah patřili především Kautskyⁱ, Martov a Plechanov. Podle nich Lenin odvíjel svoje plány především z podmínek, které panovaly v Rusku. V západoevropských zemích jeho

⁷⁶ Tamtéž, s. 210.

⁷⁷ Tamtéž, s. 216-217.

⁷⁸ PIPES, Richard . *Dějiny ruské revoluce*, s. 115.

i Karl Johann Kautsky (1854-1938) byl německý socialistický politik a přední teoretik marxismu.

plány na svrnutí zdejších vlád dělnickou třídou nebudou v praxi použitelné.⁷⁹ Podle mnohých životopisců to byla pouhá Leninova utopie. Avšak Lenin byl neústupný, věřil v to, že svržením carismu v Rusku zažehne plamen celoevropské socialistické revoluce. Uvažoval o tom, jak se bude vyvíjet válečná situace. Byl přesvědčen, že Rusko není schopné porazit Německo. To bude poté znamenat, že buď Mikuláš II. uzavře s Německem a Rakousko-Uherskem separátní mír, nebo bude bojovat dále, což pravděpodobně povede k jeho pádu v Rusku. Svrhnout se ho budou pokoušet nesocialistické strany ve Státní dumě. Úkolem bolševiků bude všem těmto možným variantám vývoje předejít a získat moc pro sebe. O tom, jak by měla nová vláda vypadat, se zmiňuje Lenin v sešitech, které začal psát od roku 1916. V nich do jisté míry nastiňuje plány bolševiků, které v brzké době budou moci uplatnit v praxi. Podle Lenina by se mohli nástrojem k převzetí socialismu stát dělnické sověty. Jeho vyhlídky do budoucnosti asi nejlépe shrnuje Service, který píše: „Lenin nadále nepochyboval o správnosti marxismu, o potřebě strany-předvoje, o předvídatelnosti historického vývoje, o přednosti urbanismu a industrialismu, o nevyhnutelném zhroucení kapitalismu, o nutnosti třídního boje a konečně o brzkém vypuknutí evropské socialistické revoluce.“⁸⁰

3.4.1 Imperialismus jako nejvyšší stádium kapitalismu

V tomto období se také věnuje výzkumu současného hospodářského vývoje, o jehož závěrech se dovídáme především z jeho díla *Imperialismus jako nejvyšší stádium kapitalismu*. Při psaní vycházel z úvah některých jeho předchůdců, kteří se problematikou imperialismu zabývali již dříve. Mezi všemi lze vyjmenovat především Rudolfa Hilferdinga, na jehož myšlenky později navázali např. Rosa Luxemburgováⁱ, Nikolaj Bucharinⁱ, či Karl Kautsky. Podle Service se s Leninem shodovali v tom, že

⁷⁹ SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 218.

⁸⁰ Tamtéž, s. 221.

ⁱ Rosa Luxemburgová (1871-1919) byla významná představitelka evropského socialistického a komunistického hnutí.

ⁱ Nikolai Bucharin (1888-1939) byl členem bolševického ústředního výboru, v letech 1918-1929 hlavní redaktor Pravdy, roku 1929 vyřazen z politbyra, roku 1937 zatčen, v březnu 1938 jako hlavní obžalovaný ve velkém moskevském procesu odsouzen k trestu smrti a popraven.

kapitalismus dospěl do stádia převahy finančního kapitálu a že jednotlivé státní ekonomiky byly samotnou podstatou kapitalismu dotlačeny do fáze hospodářského soupeření, při němž bojují o zahraniční trhy a kolonie a jedny imperialistické mocnosti zápasí s druhými.⁸¹ Lenin ve své knize zdůrazňuje především význam finančního kapitálu. Podle něj nyní dochází k vývozu finančního kapitálu ze zemí, kde se ho nahromadilo v takové míře, že už zde není z jeho investování takový zisk, jako dříve. Naopak v málo rozvinutých zemích, kde je nedostatek finančního kapitálu a ceny půdy a mzdy jsou nízké, je možné z investovaného kapitálu dosáhnout daleko vyšších zisků, než v „mateřských“ zemích. Podle Lenina právě tato snaha vyvést kapitál do nerozvinutých zemí vede mocnosti k tomu, aby si tato území podmanila a kontrolovala. Tím dochází k poslednímu zásadnímu rysu nové epochy kapitalismu – k rozdělení světa mezi přední velmoci. Základní Leninovo pojetí imperialismu lze shrnout asi takto: Imperialismus je kapitalismus v jedné ze svých nejrozvinutějších fází, kdy se některé jeho dřívější charakteristiky mění v pravý opak. Nejznatelněji to je vidět na případě volného obchodu, který je v imperialistické fázi kapitalismu nahrazen monopolem, které eliminují malé podniky. Bankovní a průmyslový kapitál splývají do kapitálu finančního. Ten přináší největší zisky tehdy, když je vyvezen do málo rozvinutých zemí. Při psaní své knihy nezapomněl Lenin přidat také kritiku autorů dosavadních výkladů imperialismu. Stavěl se především proti výkladu Karla Kautského, který zastával stanovisko, že imperialismus je dílem ne finančního, ale průmyslového kapitálu. Ještě více však Lenina popouzely Kautského úvahy o budoucnosti imperialismu. Podle Kautského měl v budoucnu vzniknout tzv. ultraimperialismus, jež se bude vyznačovat spoluprací velmocí a trvalým mírem. V tom se s ním Lenin zásadně rozchází, když říká, že jakákoli dohoda mezi imperialisty nemůže mít dlouhého trvání, jelikož by byla uzavírána v konkrétních podmínkách rozložení sil. Ty jsou však podle Lenina nestálé a dříve či později nastane nový konflikt o přerozdělení světa. Východisko k ukončení konfliktů mezi kapitalistickými státy viděl Lenin v rozpoutání celosvětové socialistické revoluce, která svrhne kapitalistický řád a s ním také pohrbí jejich naději na přechod k imperialismu. Nutno dodat, že je Lenin v knize vůči imperialismu vysoce kritický, jelikož je to podle něj systém vedoucí k úpadku. To odůvodňuje tím, že imperialismem

81 Tamtéž, s. 225.

vzniklé monopoly eliminují hospodářskou soutěž a tím nahrávají úpadku a stagnaci. To ale podle Lenina neznamená, že by měl být podporován návrat k politice svobodného obchodu, protože právě ten umožnil kumulaci kapitálu a pozdější vznik monopolů. Na otázku, jak by se mělo konkrétně postupovat, aby se z tohoto bludného kruhu vystoupilo, Lenin v knize odpověď nedává.⁸²

3.5 Leninovy přípravy na socialistickou revoluci

3.5.1 Lenin na Zimmerwaldské konferenci

V letech 1915 a 1916 se Lenin účastnil dvou stranických konferencí v alpských střediscích poblíž švýcarského Bernu – Zimmerwaldu a Kientalu. Pro pochopení Leninova myšlení v této době se zmíním především o té první, Zimmerwaldské, jež se konala v září 1915. Jednalo se zde především o otázce obnovení II. internacionály a společném postupu při vedení socialistické revoluce. Slavík uvádí, že delegáti nebyli jednotní. Například západoevropští socialisté nesouhlasili s bolševickým radikalismem. Sice bolševickým emigrantům poskytovali finanční podporu, ale viděli v nich dědice Marxem vysmívaného Bakunina, lidi blouznící o světoborném společenském převratu tím více, čím více scházelo jejich vlasti základních demokratických svobod. Příkladem jejich postoje byla reakce na to, jak Lenin na konferenci ostře vytýkal bojácný postup německé sociální demokracie za války. Vystoupil proti němu německý poslanec Ledebour s tím, že Leninovi, sídlícímu v cizině, se lehce káže o občanské válce, ale ať se rozjede do Ruska a ukáže, kdo tam jde za ním.⁸³ Výsledek konference byl pro Lenina částečným zklamáním. Jím vypracovaný projekt rezoluce o světové válce a úkolech sociální demokracie byl zamítnut. Zavrhnuta byla především ta část rezoluce, v níž požadoval, aby válka imperialistická byla převedena ve válku občanskou proti buržoasii. Na druhou stranu se některé Leninovy návrhy přece jenom podařilo prosadit

82 Ján Dobrovolský. V. I. Lenin - *Imperialismus, nejvyšší stádium kapitalismu* [online]. [cit. 2004-7-17]. Dostupné z: <<http://glosy.info/texty/v-i-lenin-imperialismus-nejvyssi-stadium-kapitalismu/>>

83 SLAVÍK, Jan. *Lenin*, s. 274-276.

do rezoluce sjezdové většiny. Výsledkem konference byl Zimmerwaldský manifest, který sehrál velkou roli v dějinách ruské revoluce.

3.5.2 Lenin o úkolech sociální demokracie v nadcházející revoluci

Reakcí na Zimmerwaldský manifest byly Leninovy Druhé teze o válce a úkolech sociální demokracie. Z jejich obsahu Slavík konstatuje, že si je Lenin v roce 1916, i přes krajně nepříznivou situaci bolševiků, jist, že jeho strana během války převzme moc v Rusku. Z toho pak Lenin dále vyvádí, co by dělala bolševická strana po převzetí moci. O tom píše Lenin např. v 11. bodě tezí. Především by bolševici nabídli mír všem válčícím zemím pod podmínkou, že bude vrácena svoboda koloniím a všem závislým, utiskovaným a neplnoprávným národům. Lenin věděl, že západoevropské vlády by na to nepřistoupily, proto mělo být bolševickým úkolem podněcovat k povstání všechny imperialisty utlačované národy, všechny kolonie a závislé země v Asii. V tezích se dozvíme také o předpokládané budoucí bolševické taktice. Podle Lenina musejí bolševici co nejrozhodnějším způsobem provést vyvlastnění buržoasie i statkářů. Radikálnost a bezohlednost ruského revolučního násilí má působit psychologicky. Nejde o to, aby ruská revoluce imponovala svou dovedností, svou společenskou pokrokovostí. Má působit svou bezohledností.⁸⁴ Poslední týdny před únorovou revolucí trávil Lenin v curyšské knihovně. Znovu hledal inspiraci v dílech Marxe a Engelse. Dělal si podrobné výpisky, které se měly stát základem jeho pozdějšího díla Stát a revoluce. Právě tyto dochované výpisky jsou podle Slavíka cenné, jelikož poukazují na to, jak se Lenin pokoušel u obou teoretiků marxismu vybírat ty prvky, které by se mu hodily do své vlastní koncepce socialistické revoluce. Např. z Marxova díla o revoluci ho nejvíce zaujal výklad z knihy „18. brumaire Ludvíka Bonaparta“, kde Marx zdůrazňuje nutnost rozbití státního stroje ještě za revoluce. Právě tyto Leninovy výpisky byly základem, podle něž koncipoval jakýsi návod, jak se má vést revoluce v Rusku.⁸⁵ Měly, přihlédneme-li k tomu, jak se situace později vyvíjela, na vývoj Ruska, ale i velké části ostatního světa, osudový dopad.

⁸⁴ Tamtéž, s. 280-281.

⁸⁵ Tamtéž, s. 287-288.

4 SHRNUTÍ A ZHODNOCENÍ DRUHÉ ČÁSTI

Pro sepsání druhé části diplomové práce jsem využil publikací od Roberta Service (2002), Jana Slavíka (1934) a Pierra Chaslese (1935). Pro přehlednost nejprve shrnu a zhodnotím období Leninova života během první emigrace a během revolučních událostí v Rusku v letech 1905-1907, poté se zaměřím na období Leninovy druhé emigrace a nakonec zhodnotím Leninovo působení během První světové války.

Leninova první emigrace je obdobím, kdy se postupně dostává do čela ruské sociálně demokratické strany. Při tomto svém vzestupu se ale stále častěji ocitá v konfliktu s velkou částí strany, který vyvrcholí jejím rozštěpením roku 1902 na dvě frakce - bolševiky tj. Leninovy příznivce a menševiky tj. jeho odpůrce v čele s Martovem. Většina Leninových životopisců se shoduje v tom, že Lenin v tomto období prosazoval především malou tajnou centralizovanou organizaci, tvořenou profesionálními revolucionáři, kteří budou předvojem (avantgardou) lidových mas. Lenin obhajoval vůdcovství, elitářství. Domníval se, že právě on je tou osobou, která ví nejlépe, co je dobré pro společnost a jakými prostředky tohoto dobra docílit. Proto netrpěl výčitkami svědomí a byl neústupný i v dobách, kdy se na něj ve straně snesla vlna ostré kritiky a vypadalo to, že se kvůli svému přesvědčení dostává na okraj revolučního dění. Během revolučních událostí v Rusku v roce 1905, kdy se carismus ocitl ve smrtelném nebezpečí a z ilegality vystupovaly politické strany, se Lenin snaží pozměnit taktiku sociální demokracie. Strana má získat podporu mas a ty se mají pokusit svrhnout carismus. Většina historiků se shoduje v tom, že si Lenin vždycky myslel, že on je jediným správným vykladatelem Marxovy teorie. Ve skutečnosti byl ale mnohými členy strany kritizován, že se od pravého marxismu záměrně odchyluje. Podle mého názoru Lenin věděl, že pravý marxismus, ten, který propagoval Marx a jeho následovníci, nelze v praxi v ruských podmínkách uskutečnit. Pokud srovnáme jeho díla, zjistíme, že i on sám svoje plány častokrát měnil, snažil se je přizpůsobit aktuální situaci.

Období Leninovy druhé emigrace před první světovou válkou je u mnoha autorů líčeno jednak jako Leninův boj za vzestup bolševické frakce v rámci ruské sociální

demokracie a jednak jako jeho boj za svůj vzestup do čela bolševické frakce. Lenin opovrhoval všemi stranickými kolegy, kteří se stavěli proti jeho politice. Myslel si o sobě, že právě on jediný je předurčen k tomu, aby stanul v čele bolševické frakce, jelikož jedině následováním jeho politiky může být dosaženo vytyčeného cíle - převzetí moci v Rusku a rozpoutání celosvětové socialistické revoluce. Mnozí jeho životopisci charakterizují Lenina jako fanatika-knihomola, jež byl ovlivněn machiavelismem, darwinismem a v neposlední řadě tradicí ruských narodníků. Jeho život byl prodchnut neustálými politickými šarvátkami, ve kterých nehodlal svým protivníkům v ničem ustoupit. Tyto časté politické konflikty měli neblahý vliv na jeho zdravotní stav. Často se cítil totálně vyčerpan. Většina autorů tvrdí, že v tomto životním období velice zestárl.

Většina autorů se shoduje v tom, že Lenin světový válečný konflikt přivítal celkem vřele. Ve válce spatřoval prostředek, jež by mohl podnítit světovou socialistickou revoluci. Na druhou stranu ale usiloval o to, aby socialistické strany všech válčících zemí agitovaly za to, aby jejich vlády válku prohrály. Podle Lenina měl být probíhající imperialistický válčený konflikt přeměněn v konflikt třídní - občanskou válku. V té by se měl střetnout mezinárodní proletariát proti celosvětové buržoasii. Hlavní naději pro šíření socialistické revoluce vkládal do německého proletariátu a německých socialistických stran. Ty se však po vypuknutí války rozhodly podpořit německou vládu, což Lenina velice rozhořčilo. Co se týče válečného konfliktu carského Ruska s císařským Německem, ten podle něj dřív nebo později povede k pádu carismu. Lenin byl podle většiny autorů antivlastenec, který chápal ruskou národní hrdost spíše pejorativně. Bylo to pochopitelně i kvůli tomu, že většina ruského obyvatelstva byla v té době ngramotná a Rusko bylo na rozdíl od Německa zaostalou zemí převážně agrárního rázu. Za hlavní viníky této zaostalosti považoval carský režim a jeho mocnou oporu - pravoslavnou církev. Dalo by se říct, že právě za spolupráce s Německem chce Lenin nastolit v Rusku nový pořádek. Po vypuknutí únorové revoluce v Rusku, která svrhne carismus a nastolí demokratický režim, se shodou okolností právě německá vláda postará o to, aby se Lenin dostal do Ruska a mohl zde uskutečnit své plány. Asi nikoho v tehdejší době nenapadlo, jaké bude mít následky Leninův návrat do Ruska v dubnu 1917 nejen pro Rusko, ale i pro světový řád 20. století.

III. UCHOPENÍ MOCI (1917-1918)

Ve třetí části diplomové práce se budu zabývat stěžejním obdobím Leninova života, tj. obdobím, kdy se po několika letech strávených převážně v emigraci vrací do své rodné země, aby se zde pokusil uskutečnit svůj dlouhodobý záměr - převzetí moci a uskutečnění celosvětové socialistické revoluce. Třetí část jsem rozdělil do dvou kapitol. V té první budu popisovat období začínající Leninovým návratem do Ruska a končící těsně před Velkou říjnovou revolucí. Druhá kapitola bude pojednávat o prvních měsících jeho vlády v Rusku.

První kapitolu jsem rozdělil do pěti oddílů. V prvním oddíle objasním okolnosti, které přispěly k Leninově návratu z exilu do jeho vlasti. Následovat bude oddíl, zachycující Leninovo politické působení v dubnu 1917. Zmínka zde bude o jeho Dubnových tezích, o jeho postoji k ostatním (nebolševickým) ruským marxistům a o jeho roli a předpokladech vůdce bolševického ústředí. Třetí oddíl bude věnován popisu Leninových politických činů v čele bolševického ústředního výboru v létě 1917. V předposledním oddíle se zmíním o Leninově stěžejním díle Stát a revoluce a o srpnové krizi Prozatimní vlády. Poslední oddíl bude věnován přípravám bolševiků na říjnovou revoluci.

Druhá kapitola třetí části obsahuje čtyři oddíly. V prvním oddíle budou ve stručnosti popisovat události konce října roku 1917 a Leninovu úlohu v nich. Druhý oddíl bude věnován líčení některých opatření, které musel Lenin udělat, aby upevnil svou moc. Zabývat se budu především Leninovým útokem proti Ústavodárnému shromáždění a proti ostatním politickým stranám. Velkou pozornost budu věnovat Leninově úloze při jednání o ukončení války na východní frontě v Brest Litevsku a také popisu hospodářských opatření, která byla zavedena do praxe počátkem Leninovy vlády. Ve třetím oddíle se zmíním o hrozbách, kterým musel Lenin po několika měsících své vlády čelit. V posledním oddílu druhé kapitoly třetí části se budu snažit na příkladu jeho činů poukázat na stinné stránky jeho charakteru a také alespoň částečně odpovědět na otázku do jaké míry je odpovědný za násilí, páchané bolševickým režimem během let jeho vlády.

1 LENIN NA CESTĚ K ŘÍJNOVÉ REVOLUCI

1.1 Lenin míří do Ruska

1.1.1 *Únorová revoluce v Rusku*

Počátkem roku 1917 vrcholila nespokojenost ruského lidu s vládou. Životní podmínky valné části městského obyvatelstva přestaly být únosné. Ztráta západních území říše i tisíců rolníků byla příčinou hladovění. Situace kulminovala, když musely být kvůli nedostatku paliva v Petrohradu zavřeny Putilovské zbrojní závody a jejich zaměstnanci zůstali bez mzdy. 3. března, tj. 18. února podle ruského kalendáře, vyhlásili dělníci stávkou, která měla ochromit válečný průmysl a odhodlání k dalšímu boji. Za hlavního viníka strádání byla považována carská vláda. Stávka v Petrohradě se během několika dnů výrazně rozšířila, 9. března už nepracovalo 200-300 tisíc dělníků. Mezitím probíhaly v hlavním městě demonstrace. 11. března se vláda pokusila o protiakci, odročila zasedání dumy a zatkla asi sto levicových poslanců a vydala obvyklé příkazy k pořádku. Tím jen vyostřila situaci. Ještě téhož dne obsadily davy justiční palác, vězení Kresty, arzenál a Petropavlovskou pevnost. 12. března, když se k nim přidala petrohradská posádka včetně kozáků, vláda odpoledne odstoupila. V Tauridském paláci se o den později ustavil Prozatimní výbor čtvrté dumy, ze kterého poté vznikla Prozatimní vláda. Současně si stávkující dělníci a vojáci zvolili Petrohradský sovět dělnických a vojenských zástupců. Mezitím vedl předseda dumy Rodzjanko s carem a jeho rádci jednání o nevyhnutelnosti abdikace. Ten 15.3. skutečně abdikuje a následujícího dne se i velkokníže Michail vzdává práva na trůn, který mu zoufalý Mikuláš II. předtím nabízel. Tím přes tři staletí dlouhé panování dynastie Romanovců končí. Ustavuje se Prozatimní vláda, jejímž hlavním úkolem bude svolat ústavodárné shromáždění, které by nastolilo demokratický režim. Svolání však bylo

vzhledem k situaci naplánováno až na konec roku, kdy měla být pozice vlády stabilnější.⁸⁶ V čele nově ustanovené Prozatimní vlády stanul liberální monarchista kníže Lvovⁱ. Důležitou úlohu sehrál později také ministr zahraničí - konstituční demokrat Pavel Miljukovⁱ a v neposlední řadě ministr spravedlnosti Alexandr Kerenský, který byl zároveň členem Petrohradského sovětu. Tomu vládlo menševické křídlo sociálních demokratů vedené Iraklijem Ceretělim a N. S. Čcheidzem. Naopak bolševici a eseri byli v sovětu ve výrazné menšině, a navíc se nacházelo bolševické vedení během únorové revoluce stále v exilu. Lenin, v oné době pobývajícím v Curychu, byl zprávami o událostech v Rusku překvapen. Podle Service však reagoval okamžitě. Urychleně se snažil sestavit směrnice, podle nichž by postupoval bolševický ústřední výbor v Petrohradu. Tvrdil, že bolševici teď víc než jindy předtím musejí lpět na udržení staré taktiky. Nesmějí hlavně podlehnout rozhodnutí Prozatimní vlády ohledně vedení války a nechat se strhnout k obraně vlasti. Bolševici mají vytvořit vlastní stranu, jejímž cílem má být mezinárodní proletářská revoluce a dobytí moci sověty dělnických zástupců. Byl proti kompromisu s menševiky, především s Kautským. Co se týče tria Miljukov, Gučkov, Kerenskij, jejich právo na vládu Lenin neuznal.⁸⁷

1.1.2 Leninův návrat do Ruska

Potřeboval se co nejrychleji dostat do Ruska, aby podpořil novou revoluci, než dosavadní vláda upevní svou moc. Jenže byl to velký problém, vždyť trasa mezi Švýcarskem a Ruskem byl přehrazena frontovou linií. Lenin uvažoval o různých možnostech, jak by se mu podařilo dostat do Ruska přes frontovou linii. Dokonce přemýšlel o variantě, že by si pronajal letadlo a přeletěl s ním východní frontu, což v té době bylo nanejvýš riskantní. Nakonec poslechl radu Martova, aby ruští socialisté ve Švýcarsku požádali německou vládu o povolení jet přes Německo. Nutno dodat, že jejich žádost se opírala o fakt, že vláda v Berlíně viděla v Leninovi strůjce míru na

⁸⁶ ŠVANKMAJER, Milan . *Dějiny Ruska*, s. 300-301.

ⁱ Georgij Jevgenjevič Lvov (1861-1925) byl ruský kníže, politik a předseda ruské prozatimní vlády v roce 1917.

ⁱ Pavel Nikolajevič Miljukov (1859–1943) byl ruský politik, zakladatel a vůdce Konstitučně demokratické strany (tzv. Kadetů).

⁸⁷ SERVICE, Robert. Lenin . *Životopis*, s. 232-233.

východní frontě. Povolení jim nakonec bylo uděleno, a tak se mohla uskutečnit pamětná cesta vlakem přes celé Německo, od jihu k severu, odkud se měli dostat přes Švédsko a Finsko do Ruska. Tato událost byla dlouho historiky zkoumána, diskuze se vedly o tom, zda byly dveře vlaku kompletně zaplombovány, tj. zda byl vlak během cesty Německem kvůli utajení oddělen od okolního světa, či ne. Dnes můžeme jednoznačně usoudit, že nikoliv. Podle Service byly ke třem dveřím vagónu připevněny plomby, ale čtvrté dveře, sousedící se spacím kupé německých důstojníků, byl otevřené. Proto mohli cestující přijít do kontaktu s lidmi, kteří do vlaku během cesty přistoupili.⁸⁸ Na cestu se vydalo celkem 32 lidí, především bolševiků, mezi nimiž byli Lenin, Krupská, Zinověv a Martov. Poté, co se dostali na sever Německa, se nalodili na cestu do švédského přístavu Trelleborgu. Odtud se pak dostali přes Stockholm až do Helsinek. Během cesty do Finska se Lenin dostal k několika aktuálním výtiskům bolševického listu Pravdy. Narazil na několik článků, které ho rozhodně nenechaly v klidu. Jednak se potvrdilo, že jeho bývalý věrný stoupenec a pomocník Malinovskij byl opravdu agentem ochranky. Jinou nechvalnou zprávou bylo to, že bolševický ústřední výbor pod vedením Lva Kameněva a Josefa Stalina se rozhodl podporovat Prozatimní vládu. Václav Tikovský ve svém článku pod názvem Lenin v říjnu 1917 uvádí, že sovětští historici, aby předešli možným obviněním Lenina ze spolupráce s německou vládou, označili legendární transport Lenina a jeho druhů za skvělou konspirační akci německého proletariátu, který napomohl svým ruským bratrům, protože chápal, že bez Lenina se proletářská revoluce v Rusku nedá uskutečnit.⁸⁹

1.2 Lenin v Rusku - duben 1917

3. dubna se po letech strávených v exilu konečně dostává do Petrohradu. Service uvádí, že Lenin, ovlivněn zřejmě předešlými zkušenostmi s carským režimem, se během příjezdu do hlavního města obával toho, že bude zatčen.⁹⁰ Ale opak byl pravdou. Bolševické vedení dokonce připravilo na petrohradském Finském nádraží uvítací

⁸⁸ Tamtéž, s. 235.

⁸⁹ TIKOVSKÝ, Václav. *Lenin v říjnu 1917*, Reflex, 2007, roč. 18, č.45, s. 76.

⁹⁰ SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 238.

ceremoniál. Přesto, že byla půlnoc, na Leninův příjezd se přišel podívat několikatisícový dav lidí. Při této příležitosti pronesl po návratu do Ruska svůj první projev k lidu. Vyzýval k svržení kapitalismu a k rozpoutání světové socialistické revoluce, prohlašoval, že byli Prozatímní vládou podvedeni. Jeho projev byl plný radikalismu. Slavík připomíná fakt, že se v davu našlo mnoho lidí, kteří mu odporovali.⁹¹ Service k tomu dodává, že si někteří bolševičtí činitelé mysleli, že se Lenin dlouholetým odloučením od Ruska pomátl, že není schopen realisticky uvažovat.⁹² V prvních týdnech po svém příjezdu do Ruska vystupoval na masových shromážděních, předsedal v čele zasedání bolševického ústředního výboru, psal články pro Pravdu. Hlavním úkolem bolševiků v nynější situaci bylo podle Lenina získat si širokou lidovou podporu a také většinu v sovětech a dalších masových organizacích.

1.2.1 Dubnové teze

Během cesty ze Švýcarska do své rodné vlasti se Lenin snažil vytvořit strategii, kterou budou uplatňovat bolševici za nových podmínek. Jeho plán je známý pod názvem Dubnové teze. Tezí bylo celkem deset, některé byly zevrubně propracované, jiné nastíněny pouze v hlavních rysech. Jejich cílem bylo oslovit všechny levicové socialisty, kteří nesouhlasí s postojem Prozatímní vlády. Podle Service jsou vědecká pojednání o Dubnových tezích plná zmatků. Ty pramení především z domněnky, že byl Lenin politikem s nechutí k slovním příkrasám. To je však naprosto mylný názor. V době, kdy chtěl Lenin propagovat své myšlenky, bylo nadmíru nebezpečné hlásit veřejně např. o převzetí moci bolševiky. Musel proto používat zvláštní taktiku klamu, polopravd apod. Během války usilovně pracoval na přeformulování bolševismu. Především zavrhl tradiční marxistickou ideu o „buržoasně demokratické“ revoluci, která má připravit podmínky pro revoluci socialistickou. Lenin chtěl místo dvou stádií revolučního procesu pouze jedno. Také požadoval svržení Prozatímní vlády jako podmínky nastolení míru, který by byl spravedlivý ke všem bojujícím národům.⁹³

⁹¹ SLAVÍK, Jan. *Lenin*, s.303-304.

⁹² SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 239.

⁹³ Tamtéž, s. 239-240.

Součastníky byla kritizována především jeho strategie po roce 1905, jejímž cílem bylo uskutečnění „buržoasně demokratické revoluce“ nastolením „prozatimní revolučně demokratické diktatury proletariátu a rolnictva“. Lenin ignoroval námitky, že pokud se jeho plán uskuteční, zavede utlačovatelský tyranský režim, jehož následkem bude dřív nebo později nová válka - tentokrát občanská. K tomu Service dodává, že Leninovým cílem bylo převzít vládu v Rusku a na případné oběti občanské války hleděl jako na nutné zlo.⁹⁴

1.2.2 Leninův střet s ruskými marxisty

„Když pracuješ, nestyd' se říci lidem, kteří ti překážejí, že ti překážejí.“

Již 4. dubna promluvil na několika schůzích. První z nich se konala ráno v paláci Kšesinské, budově petrohradského bolševického výboru. Zde kritizoval především umírněnou politiku bolševického ústředního výboru. Téhož dne se účastnil sjezdu bolševiků z celé země, kteří se právě sjeli do Petrohradu na první všeruskou konferenci sovětů dělnických a vojenských zástupců. Sjezd bolševiků se konal v Tauridském paláciⁱ a právě na tomto sjezdu Lenin vyložil obsah Dubnových tezí. Podle Service většinu bolševiků, ač byli z „tvrdého těsta“, jeho radikální myšlenky zarazily.⁹⁵ Další projev pronesl Lenin o chvíli později na sjednocovacím shromáždění všech marxistických delegátů všeruské konference sovětů dělnických a vojenských zástupců. Teď už ale narazil na odpor menševiků. S kritikou proti němu vystoupil menševický předák petrohradského sovětu Irakli Ceretěli, podle jehož názoru předčasné uchopení moci ve státě může vést ke katastrofě. Ceretěli navrhoval spojení všech marxistů. Lenin naopak vystoupil razantně proti jakémukoliv spolčování se s menševiky. Slavík dodává, že valná většina bolševiků se ale shodla s menševiky, aby byl svolán sjezd, který by vytvořil jednotnou sociálně-demokratickou stranu.⁹⁶ Výsledkem schůze bylo, že Lenin proti sobě popudil takřka veškeré přítomné zástupce menševiků. Podle Service, si Lenin

⁹⁴ Tamtéž, s. 240.

ⁱ V budově původně zasedala Státní дума, po únorové revoluci zde sídlila Prozatimní vláda petrohradský sověť. Některé větší strany zde mohly pořádat své schůze.

⁹⁵ SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 243.

⁹⁶ SLAVÍK, Jan. *Lenin*, s. 306.

nedělal výčitky svědomí, opovrhoval všemi menševiky, esery i těmi bolševiky, kteří se nějakým způsobem „kompromitovali“ s Prozatímní vládou.⁹⁷

1.2.3 *Lenin jako vůdce bolševiků*

O Leninově vztahu ke svým soudruhům Figes píše: „Lenin nebyl nikdy tolerantní k nesouhlasu v řadách své vlastní strany. Např. Bucharin si stěžoval, že se Lenin nikdy nestaral o to, co si myslí ostatní. Jiný bolševik, Lunačarskijⁱ, tvrdil, že se Lenin obklopuje samými hlupáky, kteří se nezmůžou na odpor. Za jeho boje o Dubnové teze se tento dominantní postoj rozrostl do takřka megalomanských rozměrů. Krupská stavu posedlosti, ve kterém se její manžel vrhal do střetů s ostatními svými politickými rivaly, říkala „běsnění“. Během těchto záchvatů se Lenin choval jako člověk posedlý nenávistí a vztekem. Celého jeho těla se zmocnila extrémní nerovnováha tenze a nemohl ani jíst ani spát. Začal se chovat vulgárně a hrubě. Bylo v něm těžké vidět vzdělaného člověka. Hrubými a zuřivými výrazy zesměšňoval své oponenty uvnitř i vně své strany. Nadával jim do „pitomců“, „darebáků“, „špinavců“, „prostitutek“, „hajzlů“ apod. Když běsnění polevilo, upadl do stavu vyčerpání, apatie a deprese, dokud se nedostavil další výbuch běsnění. Tato manická změna nálady byla pro Leninův duševní stav charakteristická. Trvala téměř bez přestávky od roku 1917 do roku 1922 a určitě přispěla k mozkovému krvácení, na které nakonec zemřel.“⁹⁸ Co se týče Leninova dominantního postavení ve straně, to bylo podle Figese spíše výsledkem kultury této strany než jeho osobního charismatu. Figes píše: „Jako řečník byl nevýrazný. Postrádal brilantní výmluvnost, patos, humor, barvitě metafor, vůli a napětí projevů Trockého i Zinověva. Navíc neuměl vyslovit „r“. Na druhou stranu měly jeho projevy železnou logiku a dar předložit jednoduchá hesla, která neustálým omíláním vtloukal svým posluchačům do hlavy.“⁹⁹ Service k tomu dodává: „Když stanul na řečnické tribuně, posluchači byli jako přikováni. Přecházel sem a tam. Do davu upřel pronikavý pohled.

97 SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 243-244.

i Anatolij Vasiljevič Lunačarskij (1875-1933) byl ruský marxistický revolucionář a filozof, sovětský politik, novinář, lidový komisař pro vzdělávání.

98 FIGES, Orlando, *Lidská tragédie . Ruská revoluce 1891-1924*, s. 377.

99 Tamtéž, s. 378.

Na vestu si přitiskl palce jako nějaký učitel, což posilovalo dojem, že sděluje jakousi vyšší moudrost.¹⁰⁰

1.2.4 Krize Prozatímní vlády

Ve dnech 20. a 21. dubna se konala v Petrohradě protestní demonstrace proti Prozatímní vládě. Ta totiž oznámila Spojencům, že stojí za válečnými cíly Mikuláše II.¹ Kníže Lvov na krizi reagoval sestavením nové koalice, do níž teď patřili i menševici s esery, kteří tak získali rozsáhlý vliv na vrcholu státní moci. Service upozorňuje na to, že se ve skutečnosti natrvalo zkompromitovali, protože byli později obviňováni z neschopnosti Prozatímní vlády řešit aktuální problémy v celé zemi.¹⁰¹ Tím podle Pipesa nahráli bolševikům do karet, protože to Leninovým stoupencům umožňovalo, aby se vydávali za jedinou možnou alternativu ke stávající buržoasní moci a za opravdové zastánce a vůdce revoluce.¹⁰² Vládní krize se Lenin pochopitelně chystal využít, když 24. dubna na stranické konferenci bolševiků prohlásil, že „Miljukova nota“ prokázala, že se Prozatímní vládě nedá věřit. Tím si podle Service získal váhající bolševické organizace na svou stranu. Mimo to poněkud zmírnil radikální aspekty Dubnových tezí: vzdal se výzvy na okamžité převzetí moci v zemi a místo ní kladl důraz na agitaci v řadách dělníků a vojáků.¹⁰³ Celkově se dá o situaci Prozatímní vlády říct, že musela od začátku svého působení čelit problémům dalekosáhlých rozměrů, které byly prakticky neřešitelné. Zrušení monarchie otevřelo prostor veřejným diskuzím i novým organizacím a dělníci, vojáci a rolníci očekávali od Prozatímní vlády příliš mnoho. Ta však nebyla, jak ostatně dokazuje průběh pozdějších událostí, schopna jejich požadavky splnit.

100 SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 247.

i Událost známá pod názvem „Miljukova nota“.

101 SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 245.

102 PIPES, Richard . *Dějiny ruské revoluce*, s. 123.

103 SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 245-246.

1.3. Lenin v čele ústředního výboru v létě 1917

1.3.1 Lenin a sověty

Podle Lenina se měly stát základním nástrojem nové státní moci sověty a jiné masové organizace. Proto bylo pro bolševiky důležitým úkolem zvětšovat svůj vliv v sovětech a vytlačovat z pozic své politické protivníky - menševiky a esery. Moc sovětů počátkem léta 1917 sílila. Na červen 1917 byl svolán všeruský sjezd sovětů dělnických a vojenských zástupců, kde bylo plánováno zřízení celostátní administrativní struktury, která by působila vedle Prozatímní vlády. Právě to byl hlavní důvod, proč chtěli bolševici získat hlavní moc v sovětech. Sověty by jim posloužily jako nástroj k převzetí moci v Rusku.

1.3.2 Lenin na Sjezdu sovětů v červnu 1917

Sjezd sovětů se sešel počátkem června a trval přibližně tři týdny. Bolševici na něm měli 105 delegátů z celkového počtu 1090. Tvořili tedy jen nepatrnou menšinu proti zástupcům menševiků a eserů. Bylo jednáno o otázce nové vlády. Na sjezdu, jak uvádí Slavík, vystoupil se svým projevem ministr pošt a telegrafů v koaliční vládě menševický vůdce Ceretěli, který zásadně odmítal bolševický návrh na vytvoření vlády sovětů. Zastával stanovisko, podle kterého by se měl upevnit blok všech demokratických stran a vytvořit koaliční vládu. Ceretěli prohlásil: „*Dnes není v Rusku politická strana, která by prohlásila: dejte nám moc, odejděte a my zaujmeme vaše místo.*“ Na jeho výrok reagoval okamžitě Lenin, když hned po něm vystoupil na řečnické tribuně. Podle Lenina je taková strana. Ve svém projevu se dále snažil dokázat, že revoluční demokracie, kterou obhajují menševici a eseri, není ve skutečnosti vůbec revoluční, ale buržoasní demokracie.¹⁰⁴

¹⁰⁴ SLAVÍK, Jan. *Lenin*, s.318-320.

1.3.3. Červnová krize vlády – Brusilovova ofenzíva

Situace se pro Prozatimní vládu nevyvíjela dobře ani v létě roku 1917. Neuvěřitelně stoupla inflace, průmyslová výroba naopak rapidně poklesla. Mzdy ztrácely na reálné hodnotě a kromě toho ve městech bylo nedostatečné zásobování potravin. To vedlo k postupnému rozpadání ústřední státní správy. Na úkor Prozatimní vlády se teď k moci dostávaly volené místní orgány, především sověty. Ale ani z fronty nepřicházely dobré správy. Tisíce vojáků dezertovaly, města byla přeplněna miliony uprchlíků. Válečnou krizi se pokusil řešit ministr války Alexandr Kerenskij, který podobně jako car Mikuláš II. nechtěl uzavřít mír. Ve druhé polovině června se chystal dokonce zahájit na východní frontě ofenzívu pod velením Alexeje Brusilova s cílem rychlého vítězství nad Rakusy, kterým by jednak dostal uznání vlády od Spojenců a jednak by uklidnil veřejné mínění v Rusku. Ofenzíva se vyvíjela zpočátku podle záměrů ministra války, poté ale přišly rakouské armádě na pomoc německé posily a společně obrátily ruskou armádu na ústup. Service uvádí, že čím horší byla situace na frontě, tím lepší byla pozice bolševiků.¹⁰⁵ Vládní koalice se pozvolna začala rozpadat. Např. spory o udělení autonomie Ukrajině vedly k odstoupení knížete Lvova z funkce předsedy vlády. 7. července nastoupil na jeho místo výše jmenovaný eser Alexandr Kerenskij.

1.3.4. Lenin a červnové demonstrace

Slabosti Prozatimní vlády hodlali Lenin a jeho strana využít k zorganizování velkých politických demonstrací. Bolševici měli v Petrohradě masovou podporu především v místních vojácích, továrních dělnících a nutno připomenout, že proti Prozatimní vládě rázně vystupovali také námořníci z nedalekých kronšadtských kasáren. Vládní koalice se, nikoliv neoprávněně, obávala, že se tato masová uskupení pokusí převzít moc v zemi. Ve dnech 16. - 23. června se konala konference bolševické vojenské organizace, která řídila propagandu a organizaci strany v ozbrojených

¹⁰⁵ SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 256.

složkách. Lenin se na ní vyslovil proti jakémukoliv pokusu o převzetí moci v zemi. Rozhodl se zatím vyčkávat, neriskovat. Potřeboval, aby jeho přívrženci měli v Petrohradě takovou převahu, jíž by nebyla Prozatimní vláda sto čelit. Ale ani sám Lenin nebyl připraven. Práce na chystané revoluci ho zaměstnávala natolik, že se dostal do krizového bodu, kdy byl totálně vyčerpán, jak psychicky, tak fyzicky. Rozhodl se odjet na pár dní na dovolenou k příteli Bonči-Brujevičiⁱ do malého městečka Neivoly. Někteří Leninovi životopisci uvádějí, že jeho rozhodnutí, vzít si dovolenou, bývá později Leninovi vyčítáno, že si chtěl zajistit alibi pro případ nezdařeného povstání.

1.3.5 Otázka financování bolševické strany německou vládou

„Jsme antivlastenci.“

Mezitím se situace v Petrohradě vyostřila do té míry, že se Lenin musel po několika dnech strávených v Neivole opět vrátit. Podařilo se mu prozatím zabránit jakýmkoli předčasným, unáhleným činům demonstrantů. Na druhou stranu tak trochu nahrál do karet Prozatimní vládě, jež se po uklidnění situace dala do rozsáhlého pátrání po zdrojích financování bolševické strany. Bylo pojato odůvodněné podezření, že jsou bolševici rozsáhle podporováni německou vládou, což by v době války s Německem znamenalo vlastizradu. Počátkem července byly vydány zatykače na čelní představitele bolševické strany, mezi nimiž figurovala jména Kameněv, Zinověv a také Lenin. Ten se od té doby musel skrývat jednak proto, aby nebyl zatčen, a jednak mu hrozilo nebezpečí, že na něj v Petrohradě, poté, co byla proti bolševikům v tisku podniknuta rozsáhlá kampaň, někdo spáchá atentát.¹⁰⁶ Co se týče otázky financování bolševické strany německou vládou, je dnes známo, že německé úřady poskytly bolševikům miliony marek, aby mohli vést svoji kampaň, která měla ukončit válku na východní frontě. Petr Podaný v článku s názvem Bolševici v žoldu říše uvádí, že němečtí historici odhadují sumu poskytnutou bolševikům na osmdesát milionů zlatých marek.¹⁰⁷

i Vladimír Dmitrijevič Bonč-Brujevič (1873- 1955) byl člen bolševické strany, žurnalista, historik a spisovatel.

106 SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 259.

107 PODANÝ, Petr. Bolševici v žoldu říše. *Týden*, 2007, roč. 18, č. 50, s. 35.

1.4 Lenin ve Finsku

9. července odcestoval Lenin z Petrohradu do finského Razlivu. Tam se dal do práce. Jeho úkolem bylo nastínit aktuální strategii, kterou by se měl řídit bolševický ústřední výbor. Situace bolševiků byla v létě 1917 nevlaná. Mnozí z čelních představitelů vězeli za mřížemi - např. Trockij a Kameněvⁱ. Lenin nesouhlasil s vládou Alexandra Kerenského, byla podle něj vojenskou diktaturou a také nástrojem kontrarevoluce. Naléhal na bolševiky, aby opustili od hesla „Všechnu moc sovětům“, připravovali se na ozbrojené povstání a vytvoření revoluční vlády. Jeho návrhy ústřední výbor zamítl. Ostatně lze říct, že Leninův vliv po útěku do Finska značně poklesl.

1.4.1 Stát a revoluce

10. srpna se Lenin dostává do Helsinek. Zde dopisuje poslední kapitoly svého díla, které začal tvořit již před odjezdem ze Švýcarska a které ho proslaví pod názvem Stát a revoluce. V souvislosti s ním bývá podle Service mnohými obviňován z kolosální neupřímnosti. Důvodem těchto výtek je protiklad mezi teoretickými předpověďmi, jež ve své knize učinil, a pozdější praxí bolševického režimu. V knize popisuje bezprostřední budoucnost, kdy se dělníci stanou vládnoucí třídou a budou sami přijímat klíčová rozhodnutí o státu a společnosti. Jenže, jak víme, po říjnové revoluci se poměry vyvinuly zcela odlišně. Sovětský stát se změnil v diktaturu jedné strany, která byla odhodlána násilně potlačit jakékoliv stávkový a politický protesty dělníků. To bylo opět potvrzením Leninovy taktiky polopravdy, falešností a jiných intrik, pomocí nichž se chtěl po boku bolševické strany prodat k moci a posléze nastolit ve státě takový řád, ve kterém by mohl plně realizovat své skutečné záměry. Kniha Stát a revoluce podává nástin toho, jak si Lenin představuje přeměnu stávající společnosti až k jejímu konečnému stádiu - komunismu. V knize se snaží vystupovat jako obhájovatel pravého marxismu. Ten původní marxismus byl podle něj častokrát reinterpretován. Lenin otevřeně nesouhlasil s výkladem Kautského, ve kterém nefigurovala potřeba násilné

ⁱ Lev Borisovič Kameněv (vl. jm. Leo Rozenfeld, 1883-1936) byl přední sovětský politik a spisovatel.

socialistické revoluce a ani nesměřoval ke konečnému komunistickému cíli - společnosti bez státu. Naopak lze připomenout pozdější kritiku Leninova díla právě Kautským a také Martovem. Podle nich se Lenin ve svém díle v mnoha tvrzeních mýlí. Poukazovali např. na Leninovo poněkud zjednodušené dělení kapitalistické společnosti na nepatrnou kapitalistickou třídu vykořisťovatelů a ohromnou zbídačenou dělnickou třídu. Vždyť podle nich i sám Marx si na sklonku života uvědomil, že se ve vyspělých kapitalistických společnostech objevují další vrstvy - např. úřednictvo, učitelé, vědci, různí odborníci atd. Trnem v oku jim bylo také Leninovo tvrzení o nezbytnosti diktatury proletariátu. Podle nich si Lenin neuvědomil, že se diktatura proletariátu dříve či později promění v útlak třídy, která bude z demografického hlediska tvořit menšinu. V jejich dílech bývá Lenin často srovnáván s revolucionáři typu Louise-Augusta Blanquihoⁱ a Pjotra Tkačovaⁱ, kteří obhajovali státní teror. V díle Stát a revoluce se Lenin tohoto pojmu zatím zdráhá použít. Ostatně mnoho z jeho tezí v knize ve srovnání s pozdější realitou zní poněkud umírněně, ale pokud si uvědomíme, jakou taktiku Lenin po celou dobu používal, tak to nikoho nemůže překvapit. Otázkou je, jak vlastně chápal Lenin socialismus a které z jeho plánů hodlal skutečně uvést do praxe. Podle Service používal slova jako „demokracie“ či „svoboda“ pejorativně. Neviděl smysl v dělení moci mezi zákonodárnou, výkonnou a soudní složku. Opovrhoval parlamentarismem a tudíž nestrpěl případné soupeření mezi stranami. Co se týče občanských práv jednotlivců, ta ho ani v nejmenším nezajímala. Požadoval, aby jeho diktatura posuzovala vše podle měřítek „třídního boje“. S ním spojenou občanskou válku chápal jako nutný a žádoucí jev. Dílo je prosto liberálních a demokratických zásad a hodnot. Naopak Lenin proti nim otevřeně vystupuje.¹⁰⁸

1.4.2 Srpnová krize Prozatímní vlády - Kornilovova aféra

„Užiteční idioti se poperou, aby nám dodali i provaz, na kterém je poté pověsíme.“

ⁱ Louis Auguste Blanqui (1805-1881) byl francouzský revolucionář a socialistický teoretik. Jím založený směr se nazývá blanquismus.

ⁱ Pjotr Nikitič Tkačov byl ruský revolucionář, publicista a literární kritik; jeden z teoretiků narodnictví.

108 SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 267-269.

Během léta 1917 nahrávala situace bolševikům do karet. Kerenského vláda se musela vypořádat s celou řadou problémů. Např. vojáci z východní fronty začali hromadně opouštět své pozice. To vedlo k tomu, že se německá vojska koncem srpna probíjela v severním úseku fronty a obsadila Rigu. Pak vypukly spory mezi Kerenským a vrchním velitelem armády Lavrem Kornilovem. Kerenský nejprve požádal vrchního velitele o přesunutí části vojska z fronty do Petrohradu, kde by nastolilo pořádek v sovětech. Nakonec se ale rozhodl celou akci odvolat, jelikož se obával rostoucího Kornilovova vlivu u pravicových politických a vojenských kruhů, které mohly podpořit Kornilovův údajný vojenský převrat. Nejen Kerenského rozhodnutí, ale i nedorozumění, které způsobili jejich poradci, naopak utvrdily Kornilova v názoru, že Prozatimní vláda není schopna vládnout, a vypověděl jí poslušnost. Jeho frontové jednotky se poté přibližovaly k Petrohradu. Kerenský, který musel urychleně čelit nové hrozbě, se v nozi rozhodl obrátit s prosbou o pomoc na strany zastoupené v sovětech - tedy i bolševiky. Ti vyslali své agitátory, kterým se podařilo Kornilovova vojska přesvědčit, že zásah v hlavním městě není nutný a kromě toho byl sám Kornilov uvrhnut do vazby. Tím vliv bolševiků opět vzrostl.¹⁰⁹

1.5 Lenin poslední týdny před říjnovou revolucí

O Leninově myšlení v této době víme z četných dopisů, které adresoval bolševickému ústředí. Např. 12. září píše dopis ústřednímu výboru, petrohradskému a moskevskému výboru, ve kterém mimo jiné prohlašuje: „*Převezmeme-li ihned moc jak v Moskvě, tak i v Pitěru, budeme rozhodně a nepochybně vítězi.*“¹¹⁰ Členové ústředního výboru se v situaci, ve které se strana ocitala, Leninových radikálních plánů hodlali vzdát. Odůvodňovali to tím, že Lenin ztratil kontakt s událostmi v Petrohradu. Jenže den nato obdrží další Leninův dopis s nadpisem „Marxismus a povstání“, ve kterém píše, že dělnická třída se konečně přidala na stranu bolševiků. Lid jen naladěný revolučně a političtí nepřátelé bolševické strany jsou ochromeni vlastní nerozhodností. Povstání je

109 FIGES, Orlando, *Lidská tragédie . Ruská revoluce 1891-1924*, s. 425-432.

110 SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 272.

na pořadu dne.¹¹¹ 15. září posuzoval oba dopisy ústřední výbor pod vedením Trockého a Kameněva. Rozhodli se všechny kopie dopisů spálit, jelikož jejich obsah, kdyby se o něm dozvěděla Prozatimní vláda, by jí poskytl záminku, aby byla bolševická strana vyloučena z veřejného života. Lenin, rozčilen počínáním ústředního výboru, se snažil dostat do Petrohradu, kde mají bolševici podle jeho plánu v nejbližší době vyprovokovat povstání proti Prozatimní vládě. 10. října se konala klíčová porada ústředního výboru v bytě manželky levicového menševika Nikolaje Suchanova. Právě zde většina účastníků schválila Leninův plán převzetí moci. Samozřejmě byli i ti, kteří s Leninem nesouhlasili. Proti povstání se postavili především Zinověv s Kameněvem. Místo něj chtěli vytvořit spolu s menševiky a esery levicovou koaliční vládu. Jenže v osudovou chvíli se většina ústředního výboru postavila za Lenina. To se ukázalo na zasedání ústředního výboru 16. října. Zbylo zodpovědět otázku, kdy má dojít k převratu. Lenin požadoval, aby povstání propuklo ještě před sjezdem sovětu, který byl naplánován na 24. října. Figes k tomu uvádí, že svoji netrpělivost Lenin vysvětloval tím, že každý odklad uchopení moci umožní Kerenskému podniknout represivní protipatření: postoupit Petrohrad Němcům, přesídlit vládu do Moskvy a sjezd sovětů zakázat. Ve skutečnosti však pravým důvodem, proč nechtěl uskutečnit uchopení moci současně se sjezdem sovětů byla jeho obava z toho, že by hlasováním na sjezdu téměř jistě vznikla koaliční vláda složená ze všech stran Petrohradského sovětu.¹¹² Bylo by to nepochybně vítězství jeho odpůrců v ústředním výboru - Kameněva a Zinověva a mimo to Lenin, jak víme, nikdy o dělení moci s menševiky a esery nestál.

111 Tamtéž.

112 FIGES, Orlando, *Lidská tragédie . Ruská revoluce 1891-1924*, s. 446-447.

2 VELKÁ ŘÍJNOVÁ REVOLUCE A UPEVNĚNÍ MOCI

2.1 Velká říjnová revoluce a převzetí vlády bolševiky

2.1.1 Lenin a říjnový převrat

Za počátek říjnové revoluce lze považovat noc z 24. na 25. října 1917. Právě na tuto noc byl připraven plán zahájit vojenský převrat. Bolševické bojůvky měly za úkol obsazovat všechny důležité úřady v Petrohradě a nakonec měly zatknout členy Prozatimní vlády v Zimním paláci. Akce probíhala poměrně hladce. Dá se říct, že Rudé gardy, ozbrojené sbory dělnických dobrovolníků, nenarazily nikde na odpor. Bylo to důsledkem nečinnosti Prozatimní vlády, která se v předešlé době kromě zákazu některých bolševických novin nezmohla na žádné ráznější opatření. Pravděpodobně doufala, že krizi zažehná vyjednáváním. Teprve 24. října vojenské velení na její příkaz přikročilo k některým obranným opatřením. Od rána začaly ozbrojené oddíly vojenských kadetů, junkerů, obsazovat klíčové body ve městě. Např. k obraně Zimního paláce, kde sídlila vláda a kde byl ubytován také Kerenský, bylo nasazeno několik záložních jednotek, oddíl složený z válečných invalidů, dobrovolnická ženská jednotka, tzv. „prapor smrti“, přidala se i jednotka kozáků. Mimo to byly zvednuty mosty přes řeku Něvu a zatýkáni bolševičtí komisaři.¹¹³ Lenin, skrývající se do této doby v Petrohradě u bolševičky Margarity Fofanovové, se teď rozhodl vstoupit do čela revoluce. Centrem povstání byl palác Smolnyj, bývalý ústav šlechticů, nacházející se nedaleko města. Právě zde se měl konat pro vývoj pozdějších událostí osudný II. sjezd sověťů. Lenin ještě před jeho zahájením naléhal, aby povstalci dobyli Zimní palác, jediný centrální objekt, který dosud zůstával v rukou vlády. To se však bolševikům hned tak nepodařilo, dokonce jim mezi prsty v přestrojení unikl Kerenský, který urychleně

¹¹³ RICHTER, Karel – CÍLEK, Roman – BÍLEK, Jiří. *Cesty k moci. 1917 – 1933 – 1948*, s. 182-184.

směřoval do Mogileva, aby přinutil vrchní velení armády k zákroku proti vzbouřencům.¹¹⁴

25. října po osmé hodině ranní sepsal Lenin ve Smolném prohlášení:

„OBČANŮM RUSKA!

Prozatimní vláda byla sesazena. Vládní moc byla předána do rukou Petrohradského sovětu zástupců dělníků a vojáků, vojenského revolučního výboru, který stojí v čele petrohradského proletariátu a posádky.

Cíl, o který lid usiloval – okamžitá nabídka uzavření demokratického míru, zrušení soukromého vlastnictví pozemků, řízení průmyslové výroby dělníky, vytvoření sovětské vlády - tohoto cíle bylo dosaženo.

Ať žije revoluce dělníků, vojáků a rolníků!“¹¹⁵

Kolem půl třetí odpoledne téhož dne se konala v aule Smolného paláce mimořádná schůze petrohradského sovětu. Vystoupili na ní mimo jiných čelní představitelé bolševické strany - zejména Trockij a na scénu teď po dlouhé době nastoupil také Lenin. Oba vystupovali sebevědomě a ujišťovali petrohradský sovět, ačkoliv to ještě v té době nebylo jisté, že Prozatimní vláda byla svržena a moc převzala nová - socialistická vláda. Podle Service o tom, jak si Lenin představoval složení socialistické vlády není dnes žádných pochyb. Ve skutečnosti o nějaké dělení moci s menševiky a esery vůbec nestál. Lenin byl vynikající taktik, který usoudil, že tento svůj záměr nemůže hned prozradit, jelikož se obával, že by potom ústřední výbor bolševiků mohl odmítnout podpořit plánované povstání.¹¹⁶ Mezi tím, co se jednalo ve Smolném, směřovaly k Petrohradu vojenské oddíly vyslané Kerenským z hlavního stanu v Mogilevu. Jenže těsně před hlavním městem se bolševikům podařilo tyto oddíly přesvědčit, aby se připojily na jejich stranu. Bolševici tak měli nyní volnou ruku k útoku na Zimní palác. K onomu historickému činu dal signál v devět hodin večer křížník Aurora vypálením slepého náboje. Hned nato začala palbu děla z Petropavlovské pevnosti, která budově Zimního paláce způsobila jen zanedbatelné škody. Samotné obsazení paláce proběhlo bez větších obtíží, jelikož ministři nařídili obráncům, aby se

114 FIGES, Orlando, *Lidská tragédie . Ruská revoluce 1891-1924*, s. 458-459.

115 PIPES, Richard. *Dějiny ruské revoluce*, s. 144.

116 SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 279-280.

vzdali.

2.1.2 2. sjezd sovětů

Ještě téhož dne, přibližně hodinu před půlnocí byl zahájen ve velkém sále Smolného paláce očekávaný 2. sjezd sovětů. Shromáždilo se zde celkem na 650 delegátů, z nichž bylo 338 bolševiků a 98 jejich spojenců - levých eserů. Tito zastánci převratu tvořili na sjezdu většinu. Jejich odpůrci v řadách menševiků a eserů na sjezdu ostře vystoupili proti bolševickému puči, požadovali okamžité jednání s Prozatímní vládou. Volkogonov uvádí, že když na jejich výzvu reagoval ve svém projevu Trockij, jež je označil kvůli jejich odmítavému postoji k revoluci za „ztroskotance patřící leda na smetiště dějin“, víc než stovka delegátů na znamení protestu opustila sál. Netušila, jak se později ukáže, do jaké míry usnadnila situaci bolševikům.¹¹⁷

2.1.3 Dekret o míru a Dekret o půdě

Od rána následujícího dne pracoval Lenin na návrzích dekretů, které chce na sjezdu předložit ke schválení. Ten první, „dekret o míru“, nebyl žádným zákonným ustanovením. Obsahoval pouze výzvu válčícím mocnostem, aby urychleně zahájily jednání o uzavření míru bez anexí. Pipes k tomu uvádí, že Leninův návrh byl navíc korunován výzvou k dělníkům Anglie, Francie a Německa pomoci Sovětskému Rusku a dokončit úkol osvobození pracujícího a vykořisťovaného lidu z otroctví.¹¹⁸ Achillovou patou tohoto dekretu bylo to, že nerozlišoval mocnosti, které válku rozpoutaly, od těch, kterým byla válka vnucena. To by v praxi znamenalo, že viníci nebudou muset uhradit způsobené škody. Bylo jisté, že takový mír by po několika letech bojů nevyhovoval ani jedné z válčících stran. Druhý z dekretů, Dekret o půdě, oznamoval zrušení pozemkového vlastnictví šlechty, carské rodiny a církve. Service podotýká, že po právnické stránce nebyl jeho text příliš promyšlen. Nebylo např. jasné, která instituce

117 VOLKOGONOV, Dmitrij. *Lenin . Počátek teroru*, s. 139.

118 PIPES. Richard. *Dějiny ruské revoluce*, s. 166.

bude disponovat s vyvlastněnou půdou: zda venkovské výbory, rolnické občiny nebo sověty rolníků. Dekret měl na druhou stranu víceméně jasný cíl - popudit rolnictvo k zabírání a obdělávání půdy, kterou nevlastnilo. Záměrně se odchyloval od původního a skutečného plánu bolševiků, který vyžadoval znárodnění veškeré půdy a zakládání socialistických družstev. Místo toho bolševici převzali stěžejní část plánu eserů usilujících o socializaci pozemků. Byla to lest, kterou si bolševici chtěli získat podporu rolnických mas v době, kdy jejich moc nebyla zdaleka upevněna. Leninovým skutečným záměrem bylo znárodnění veškeré půdy, což bylo v rozporu s požadavky rolníků. Obával se toho, že pokud rolníci dostanou půdu do soukromého vlastnictví, začnou mezi sebou soupeřit v rámci kapitalistické tržní ekonomiky. Podle Service tyto dva Leninovy dekrety představovaly mezník v dějinách 20. století.¹¹⁹

2.1.4 Ustavení sovětské vlády

Na 2. sjezdu bylo jednáno o složení nové vlády. Měla to být koalice bolševiků a levých eserů. Eseři sice protestovali proti takto úzké koalici, ve skutečnosti se ale bolševici pod vlivem Lenina rozhodli sestavit vládu jednobarevnou. V devět hodin večer bylo vše rozhodnuto, před sjezd sovětů předstoupila nová vláda v čele s předsedou rady lidových komisařů V. I. Leninem. Vláda pod názvem Rada sovětských lidových komisařů, též Sovnarkom, měla celkem 15 členů. Podílela se na ní mimo Lenina celá řada významných bolševiků, z nichž lze jmenovat např. L. D. Trockého jako lidového komisaře zahraničních věcí, funkcí předsedy výboru pro národnostní věci byl pověřen J. V. Stalin.¹²⁰ Sjezd zvolil také nový Všeruský ústřední výkonný výbor jako nadřízený orgán vlády. Ze 101 členů tohoto orgánu bylo 62 bolševiků, tudíž se podle Figese bolševická vláda nemusela obávat, že by nějak razantně vystupoval proti její činnosti.¹²¹ Většina delegátů sjezdu byla Leninem ujištěna, že 12. listopadu podle dřívějšího rozhodnutí Prozatímní vlády proběhnou volby do Ústavodárného shromáždění, které s konečnou platností rozhodne o uspořádání státu. Service k tomu dodává, že Leninovi

119 SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 284-285.

120 BROWN, Archie. *Vzestup a pád komunismu*, s. 65.

121 FIGES, Orlando. *Lidská tragédie . Ruská revoluce 1891-1924*, s. 462-463.

a jeho stoupencům se podařilo vytvořit iluzi kolosálních rozměrů pro lidovou veřejnost. Ta si myslela, že k násilnému svržení Prozatímní vlády došlo z vůle a v zájmu dělníků, rolníků a vojáků zastupovaných sověty a že veškerá moc je nyní nastolením vlády sovětů v jejich rukou. Nikdo nepočítal s tím, že sovětská vláda ve skutečnosti nebude vládou sovětů. Místo toho v Rusku příštích sedmdesát let měla vládnout jediná strana, která v tuto osudovou chvíli uchvátla prakticky podvodem moc, ze které bude těžit jen nepatrná hrstka společnosti.¹²² Service uvádí další argumenty, které odhalují jeho taktiku. Např. ve svých projevech ve dnech 25. - 27. října se Lenin ani jednou nezmínil o marxismu a poskrovnu mluvil o socialismu. Svoje často používaná slova - diktatura, teror, revoluční a občanská válka - se teď zdráhal vyslovit. Stejně tak se mu podařilo zatajit to, že jeho nynějším cílem je zřízení diktatury jedné třídy.¹²³ Celkově lze říct, že se Lenin snažil šířit takovou představu o bolševismu, kterou by na svou stranu strhl co největší masy lidu.

2.1.5 *Boj s politickou opozicí*

Říjnový převrat byl uskutečněn, ale bylo potřeba zajistit, aby se nová sovětská vláda udržela. Proto byla přijata celá řada opatření. Např. 27. října byl vydán Dekret o tisku. Bylo to vládní nařízení k znovuoobnovení cenzury. Třebaže právě bolševici dříve agitovali za svobodu tisku, po uchopení moci si hned přisvojili monopol na informace šířené sdělovacími prostředky. Jak uvádí Service, v dekretu bylo uvedeno, že jde pouze o dočasné opatření, avšak Lenin, jež viděl ve svobodě tisku jednu z hlavních zbraní buržoasie, nehodlal její omezení hned tak zrušit.¹²⁴ Dalším problémem, který musela sovětská vláda řešit, byl Kerenskij. Toho využívali především menševici a eseři, jež požadovali za podporu proti němu po bolševicích vytvoření širší socialistické koalice. Jednání s nimi se zhostil pravicový bolševik Kameněv, jemuž Lenin nedůvěřoval. Situaci vyostřil Všeruský výkonný výbor svazu železničářů (Vikžel), který v případě, že by výše zmíněná koalice nebyla dohodnuta, hodlal vstoupit do stávk.

¹²² SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 283.

¹²³ Tamtéž, s. 283-285.

¹²⁴ Tamtéž, s. 286.

Leninovi bylo vytvoření široké koalice proti srsti, pochopil však, že v nynější situaci je třeba takticky ustoupit. Jakmile však sovětská vláda upevnila svou pozici navenek, hodlal se Lenin vypořádat i s vnitřními nepřáteli. Na zasedání bolševického ústředního vedení 1. listopadu předložil Lenin s Trockým ostatním stranám ultimátum, ve kterém bylo stanoveno, že pokud má vzniknout široká koalice, budou její politiku určovat výhradně bolševici. Tím byl v praxi zpečetěn osud koalice. Menševičtí a eserští předáci nehodlali vstoupit do koalice pod taktovkou bolševiků. Leninovi se podařilo, o co usiloval, navíc jeho sok ve straně Kameněv s několika dalšími kolegy rezignovali na členství v ústředním výboru. Demisi podalo také několik lidových komisařů. Bolševické vedení prodělalo očistu, jeho jádro teď tvořily osobnosti: Lenin, Trockij, Sverdlov a Stalin. Service uvádí, že před takto očištěnou a semknutou vládou teď stálo několik praktických úkolů. Za prvé bylo potřeba rozšířit moc do dalších částí země. Dále musela vláda dokončit vyhlásování revolučních dekretů a vneposlední řadě na ni připadla odpovědnost čelit náporu ústředních mocností na východní frontě.¹²⁵ Co se týče dekretů, z těch nejdůležitějších je nutno připomenout zejména Dekret o osmihodinové pracovní době z 29. října, Deklaraci práv národů Ruskaⁱ z 2. listopadu, Dekret o dělnické kontroleⁱ z 14. listopadu. 1. prosince byla vládou zřízena Nejvyšší národohospodářská rada, která měla převzít řízení průmyslu, bankovníctví, zemědělství a obchodu. 14. prosince byly znárodněny veškeré banky a také celá řada továren přecházela postupně do rukou sátu.

2.2 Upevnění moci

V prvních týdnech po převzetí vlády v zemi, byla pozice bolševiků nejistá. Lépe řečeno, situace nejen v hlavním městě, ale i v celé zemi, byla doslova katastrofální. Bolševici podle Service pracovali před říjnovou revolucí na destabilizaci země, nyní bylo potřeba, aby v ní nastolili opět pořádek. Zpočátku se stavěli shovívavě proti

¹²⁵ Tamtéž, s. 287.

ⁱ Deklarace práv národů Ruska zajišťovala neruským národům plná práva na sebeurčení včetně svobody na odtržení od Ruska a vytvoření nezávislého státu.

ⁱ Dekretem o dělnické kontrole získali dělníci právo dohlížet na řízení podniku prostřednictvím voleného výboru.

živelnému vystupování lidových mas, potřebovali totiž jejich podporu v boji proti ostatním politickým stranám.¹²⁶ Dalo by se říct, že po celý první měsíc ve skutečnosti bolševická vláda nevládla. Neměla k dispozici žádný aparát. Stát byl spravován za pomoci Vojensko-revolučního výboru, což byla původně instituce petrohradského sovětu, která napomohla převratu. Tento výbor měl k dispozici oddíly Rudých gard, které plnily rozkazy vlády. Jejich úkolem bylo nejprve především potlačovat kontrarevoluci, později měly např. zajišťovat dodávky potravin a topiva, doprovázet vlaky apod. V polovině prosince byl Výbor rozpuštěn, většinou jeho civilních úkolů byla pověřena vláda. Udržení pořádku měla zajistit nově vzniklá organizace, později nechvalně proslulá Čekaⁱ, jejímž předsedou se stal polský komunista Felix Dzeržinskijⁱ. Lenin chystal obrat ve své politice, jeho snahou bylo zvýšení autority bolševické vlády. Tu si hodlal přisvojit i těmi nejbezohlednějšími prostředky, jakými byly násilí, teror, fyzická likvidace apod. Podle Vebera Lenin dobře věděl, že nemá žádnou šanci získat obyvatelstvo pro svůj program a že ho musí k souhlasu donutit. Hovořilo se o tom, že jím rozpoutaný teror bude mít kolosální důsledky. Případný odpor nesouhlasících tříd byl Lenin rozhodnut potlačit i za cenu toho, že tyto skupiny lidí budou dřív nebo později zlikvidovány. Odhadem mělo být takto postiženo mezi 10-20 % obyvatel Ruska.¹²⁷

2.2.1 Lenin a Ústavodárné shromáždění

Bolševická vláda musela dát odpověď na jednu zásadní otázku, která se týkala státní formy nového režimu. Za tímto účelem se měly právě v listopadu 1917 konat volby do Ústavodárného shromáždění. Lenin je chtěl odložit, jelikož se oprávněně obával, že je strana nevyhraje. To se později potvrdilo, bolševici získali v těchto

126 SERVICE, Robert. *Lenin. Životopis*, s. 289.

i Čeka, též Všeruská mimořádná komise pro boj s kontrarevolucí a sabotáží při Sovětu národních komisařů RSFSR, byla první ze série tajných policíí v Sovětském Rusku. Byla založena Felixem Dzeržinským na popud Lenina (20. prosince 1917). V roce 1922 byla přetvořena v GPU. Pětiletá existence organizace Čeka stála život odhadem 200 až 500 tisíc lidí.

i Felix Edmundovič Dzeržinskij (1877-1926) byl ruský revolucionář a sovětský politik polského původu. Byl zakladatel a velitel obávané ruské Čeky, faktické předchůdkyně pozdějšího GPU a pozdější NKVD a posléze KGB.

127 VEBER, Václav. *Leninova vláda*, s. 28-29.

jediných demokratických volbách v Rusku pouze necelou čtvrtinu hlasů. Podporu téměř 60 % voličů získali naopak eseri. Lenin nebyl s výsledkem voleb pochopitelně spokojen. V tomto pro bolševiky nevýhodně obsazeném Ústavodárném shromáždění viděl hlavní překážku k uskutečnění svých plánů. Přesvědčil proto své stoupence v ústředním výboru, aby vypracovali plán na politickou likvidaci Ústavodárného shromáždění. Plán byl podle Service prostý. Zvoleným poslancům Ústavodárného shromáždění se umožní příchod do Tauridského paláce. Tam budou zástupci vlády požadovat od eserů, aby se podrobili politickým zásadám, které prosazuje sovětská vláda. Pokud s tím eseri nesouhlasí, poslanci Ústavodárného shromáždění nebudou příštího dne vpuštěni do budovy. Když se pak 5. ledna 1918 konalo první zasedání Ústavodárného shromáždění, měli bolševici většinu výhod na své straně. Eseri, vedení Viktorem Černovemⁱ, neměli navíc žádnou oporu v ozbrojených složkách, a tak se nemohli bolševikům postavit na odpor. Service uvádí, že jelikož Ústavodárné shromáždění neschválilo všechny dekrety sovětské vlády, mohl Lenin zpochybnit na sjezdu sovětů jeho smysluplnost. Zdrojem legitimacy měl být poté samotný sjezd. 19. ledna nechal Lenin Ústavodárné shromáždění rozpustit vydáním zvláštního dekretu, v němž zveřejnil svůj záměr úplné a otevřené likvidace formální demokracie ve jménu revoluční diktatury. Lenin se zasloužil o to, že ve státě byly od nynějška formálně nejvyššími institucemi sovětské orgány, tj. sjezd sovětů lidových zástupců a jeho nejvyšší výbor spolu s výkonným výborem. Ve skutečnosti vládla bolševická strana a její orgány, tj. ústřední výbor a od léta 1919 pak pětičlenné politbyro, které v podstatě rozhodovalo o všem.¹²⁸ Veškerá moc byla tedy uzurpována bolševickou stranou, v níž měl hlavní slovo právě Lenin.

2.2.2 Lenin prosazuje ukončení války na východní frontě

Rozehnutí Ústavodárného shromáždění byl jen jedním z prvních kroků, které upevnilly bolševickou pozici. Před Leninem stál další obrovský úkol. Rusko bylo od

i Viktor Michajlovič Černov (1873-1952) byl ruský revolucionář, politik, spisovatel, žurnalista, filosof a spoluzakladatel strany socialistů-revolucionářů.

128 SERVICE, Robert. *Lenin. Životopis*, s. 297-301.

roku 1914 ve válce proti Ústředním mocnostem a po třech letech strádání byla jeho armáda prakticky na pokraji zhroutení. Po převzetí moci uzavřeli bolševici s Ústředními mocnostmi příměří, které se prostřednictvím Trockého snažili neustále prodlužovat. Vlády v Berlíně a ve Vídni ale na začátku roku 1918 předložily Trockému ultimátum. Lenin na rozdíl od Trockého navrhoval na 3. sjezdu sovětů, konaném 8. ledna, souhlasit s německými požadavky, jelikož se obával, že je německá vláda bude nadále stupňovat. K tomu dodal: *“Není pochyb o tom, že mír, jež jsme v současné době nuceni uzavřít, je odporný mír; ale vypukne-li válka, naše vláda bude smetena a mír uzavře nějaká jiná vláda. (...) Ti, kdo stojí na straně revoluční války, zdůrazňují, že tímto krokem rozpoutáme válku s německým imperialismem a tím povzbudíme revoluci v Německu. Jenže pozor! Německo je teprve těhotné revolucí, zatímco nám se narodilo úplně zdravé dítě: toto dítě je socialistická republika, kterou, pokud začneme válku, zahubíme.”*¹²⁹ Svými argumenty však prozatím nezískal na svou stranu většinu bolševického vedení. To se nadále přiklánělo ke Trockého politice „ani válka ani mír“ tj. prodlužování příměří a vyčkávání na okamžik, kdy bude možné rozpoutat revoluční válku proti kapitalismu. Následující události daly ale za pravdu Leninovi. 10. února 1918 bylo v Brest-Litevsku předloženo Trockému nové ultimátum. Ústřední mocnosti v něm daly zřetelně najevo, že pokud sovětská vláda nepřistoupí na jejich podmínky, začnou s ofenzívou na východní frontě. V polovině února jejich vojska zaútočila v oblasti Pobaltí a přibližovala se k Petrohradu.

2.2.3 Dekret „Socialistická vlast v nebezpečí“ a Brestlitevský mír

Podle Pipesa se Lenin skutečně obával toho, že Němci obsadí Petrohrad a Moskvu. 22. února proto vydal dekret pod názvem Socialistická vlast v nebezpečí, v němž prohlásil, že Němci usilují o zničení socialistické vlády a znovunastolení monarchie v Rusku. Na záchranu revoluce tedy musela být učiněna okamžitá opatření. Jedním z nich bylo např. vytvoření oddílů ze všech práce schopných členů buržoasní třídy, určeným k nuceným pracím při kopání zákopů. Kdo by se tomu vzpíral, měl být

¹²⁹ SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 302-303.

na místě zastřelen. V jiném odstavci Lenin uvádí, že nepřátelští agenti, spekulanti, zloději, chuligáni, kontrarevoluční agitátoři a němečtí špioni budou na místě zastřeleni. Toto opatření zavedlo neodvolatelné rozsudky za zločiny, které nebyly přesně definovány, nebylo zde řečeno nic o soudním řízení či dokonce o vyslechnutí obžalovaných. Tento dekret dal mimo jiné oprávnění Čece beztrestně zabíjet a znamenal počátek bolševického teroru.¹³⁰ Hrozba německých armád vyvolala horečné diskuze v ústředním výboru. Bolševici se nadále nemohli shodnout v tom, zda pokračovat ve válce, nebo uzavřít nevýhodný mír. Mezitím se stupňovaly požadavky berlínské a vídeňské vlády, podle nichž se sovětská vláda měla zřeknout svrchovanosti nad Polskem, Pobaltím a také nad Ukrajinou. Dne 23. února se konalo klíčové zasedání sovětské vlády, na kterém Lenin prohlásil, že pokud nebudou přijaty podmínky Ústředních mocností, sovětská moc v Rusku se zhroutí během několika následujících týdnů. Ani tyto Leninovy argumenty nepřesvědčily přítomné členy sovětské vlády. Leninova pozice byla navíc vážně ohrožena. Jeho kritici, především z řad levicových bolševiků vedených Bucharinem, uvažovali o tom, že ho z vlády vyloučí a sami zahájí revoluční válku. Lenin na to reagoval prohlášením, že pokud budou mít jeho odpůrci převahu, sám podá demisi a obnoví agitaci za separátní mírovou smlouvu. Nakonec se štěstěna přidala na jeho stranu. Hlasováním se rozhodlo o tom, že bolševický ústřední výbor podepíše mírovou smlouvu.¹³¹ Samotný akt byl učiněn 3. března 1918 a zapsal se do dějin pod názvem Brestlitevský mír. Historici obecně soudí, že tento mír prakticky zachránil bolševický režim v Rusku. Na druhou stranu musela sovětská vláda přenechat protivníkům čtná území, na kterých se nacházela zhruba polovina průmyslových a zemědělských zdrojů a třetina obyvatelstva bývalé ruské říše.¹³²

2.2.3 Válečný komunismus

Veber uvádí, že představy bolševiků o ruském hospodářství byly z hlediska teorie naprostým tápáním a z hlediska činů troufalým experimentováním. Bolševici si

130 PIPES, Richard . Dějiny ruské revoluce, s. 170-171.

131 SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 304-305

132 GILBERT, Martin . *Dějiny 20. století*, s. 332.

představovali, že socialismus vybudují v Rusku velmi rychle, v průběhu půl až jednoho roku, a že to bude v podstatě nenáročný proces.¹³³ Pipes k tomu uvádí svědectví Trockého z roku 1924, podle nějž napsal Lenin po převzetí moci: „*Vítězství socialismu v Rusku si vyžaduje určitý čas, nejméně několik měsíců. [...] V současné době znějí tato slova naprosto nepochopitelně: nebyl to jen omyl nebo přepis, nechtěl říct několik let nebo dekád? Ale ne: nebyl to omyl. [...] Vzpomínám si velmi jasně, jak během počátků, ještě ve Smolném, při schůzích rady lidových komisařů Lenin neochvějně opakoval, že do půl roku vybudujeme socialismus a staneme se nejmocnějším státem světa.*“¹³⁴ Válečný komunismus obsahoval celou řadu mimořádných opatření. Mezi ty nejdůležitější patřilo:

- znárodnění výrobních prostředků a dopravy
- zrušení soukromého sektoru znárodněním maloobchodu i velkoobchodu a zavedením vládou řízeného distribučního systému
- zrušení peněz jako směnné jednotky ve prospěch státně řízeného výměnného obchodu
- podrobení celého státního hospodářství jednotnému plánu
- zavedení povinného pracovního poměru pro všechny tělesně způsobilé dospělé muže, v případě nutnosti i pro ženy a děti¹³⁵

Leninův program, tzv. válečný komunismus, uplatňovaný bolševiky přibližně v letech 1918-1922, lze pro lepší vysvětlení rozdělit do několika obsahových celků. Za prvé šlo o znárodnění, centralizaci a direktivní řízení celého hospodářství. Pro tento účel byla 15. prosince 1917 ustavena Rada národního hospodářství. Veber uvádí, že představu o centrálním řízení jako o řízení socialistického charakteru převzal Lenin z praxe německé správy válečného průmyslu za první světové války. V Rusku ale toto pojetí řízení hospodářství za několik let napáchalo škody nadozírných rozměrů. Celková produkce ve srovnání s produkcí v roce 1913 poklesla zhruba o 82 %.¹³⁶ Podle Pipesa hlavní vinu na drastickém snížení produktivity v průmyslové výrobě v době válečného komunismu nesl kolegiální způsob vedení průmyslových podniků, v němž měli

133 VEBER, Václav . *Leninova vláda*, s. 41.

134 PIPES, Richard . *Dějiny ruské revoluce*, s. 189.

135 Tamtéž, s. 190.

136 VEBER, Václav . *Leninova vláda* . 1917-1924, s. 42-43.

rozhodující slovo nezkušení dělníci a odboráři, na úkor dřívějších vedoucích pracovníků.¹³⁷ Jinou oblastí Leninova experimentu bylo ruské zemědělství, kde válečný komunismus představovaly zásobovací diktatura a pokus o kolektivizaci země. Co se týče zásobovací diktatury, tu měl uvést do praxe zvláštní dekret, vydaný v květnu 1918, ve kterém stálo, že všechno, co vyrobí rolníci nad svou spotřebu, patří státu a rolníci jsou povinni mu svou výrobu prodat za pevně stanovené ceny. Jako donucovací prostředek ustavila vláda nejdříve tzv. zásobovací ozbrojené oddíly z měst, kterým měly později pomáhat na všech místech nově zřízené výbory vesnické chudiny.¹³⁸ Ty si však častokrát počínaly svévolně a byly tudíž zdrojem nepokojů, proto je bolševická vláda do roku zrušila. Vlnu rolnických nepokojů vyvolal také první pokus o kolektivizaci země a dekret o všeobecné mobilizaci do Rudé armády, vyhlášený koncem května 1918. Od léta 1918 přibližně do jara roku 1921 propuklo na území Ruska nesčetné množství protibolševických rolnických povstání. Pipes uvádí, že podle odhadu historika Vladimira Brovkina rozsah bolševické války s rolníky na vnitřní frontě daleko překonal rozsah bojů v občanské válce s bílými.¹³⁹ Poslední oblastí válečného komunismu, o níž se zmíním, bylo tažení proti obchodu a penězům. Obchod měl být nahrazen přímým rozdělováním. To zajišťovaly tzv. spotřební komuny, do nichž se byli lidé povinni zapsat. Přerozdělování probíhalo podle určitých kritérií. Lidé byli rozděleni do několika kategorií podle „třídního hlediska“ a také podle toho, jakou mírou přispívají státu. Systém samozřejmě v praxi nefungoval, naopak ještě více vyprovokoval růst černého trhu. Co se týče peněz, vláda se snažila o jejich znehodnocení jejich svévolným vydáváním do oběhu. Veber uvádí, že v roce 1919 v Rusku obíhalo kolem 225 miliard různých peněz, v roce 1920 již jeden bilion, v roce 1921 asi 16 bilionů rublů a o rok později dokonce několik kvadrilionů rublů. Nutno dodat, že Leninův plán zrušení peněz v praxi nebylo možné uskutečnit, jelikož zkrachovala i jeho nutná podmínka - zavedení systému přerozdělování.¹⁴⁰

137 PIPES, Richard . *Dějiny ruské revoluce*, s. 195.

138 CURTOIS, Stephane. *Černá kniha komunismu* . Zločiny – teror – represe, s. 65.

139 Tamtéž, s. 205.

140 VEBER, Václav . *Leninova vláda . 1917-1924*, s. 46-47.

2.3 Leninova diktatura v nebezpečí

Service upozorňuje na změnu Leninovy taktiky po upevnění své pozice ve vládě. Nebál se teď používat slova jako teror, diktatura, občanská a imperialistická válka. Byl si téměř jistý tím, že rozsah ozbrojeného násilí, které bude zapotřebí na obranu revoluce, nebude velký.¹⁴¹ Jenže, jak víme z pozdějších událostí, kolosálně se přepočítal - vypukla občanská válka. Lenin chápal občanskou válku jako vyostřený třídní boj. Podle něj byl hlavní odpor vykořisťovatelů potlačen v období mezi vypuknutím revoluce a podepsáním míru v Brest-Litevsku a nyní nastalo období, kdy je možné začít s organizací správy Ruska. O svoji iluzi měl brzo přijít. Většina jeho životopisců se shoduje na tom, že v tomto okamžiku hrubě podcenil reálnou hrozbu nepřátel. V květnu 1918 se zabýval výlučně hospodářskými problémy. Musel totiž naplánovat celou řadu opatření, jimiž by stabilizoval situaci v zemi.

2.3.1 Počátek občanské války

Na mnoha místech v Rusku se počátkem jara 1918 začaly formovat vojenská uskupení, jejichž cílem bylo svrhnout bolševický režim. Mezi ta největší patřila Dobrovolnická armáda, vedená generály Alexejevem a Kornilovem, později Antonem Děnikinem. Mimo to v povolžské Samaře vznikla na popud eserů nová socialistická vláda nazývaná Komuč, která byla mnohými prohlašována za jediný právoplatný režim v Rusku. Hlavní odpovědnost za obranu bolševického režimu byla svěřena Trockému. Ten, nyní ve funkci lidového komisaře vojenství, měl za úkol narychlo zformovat dělnicko-rolnickou Rudou armádu. Již na konci května 1918 musel Trockij čelit vojenské hrozbě, když po Čeljabinském incidentuⁱ povstala proti sovětské vládě skupina českých a slovenských vojáků, která se původně měla dostat přes celou Sibiř a Severní Ameriku zpět do Evropy, kde by zasáhla do bojů na západní frontě proti Ústředním mocnostem. Jejího potenciálu bylo ale nakonec využito k boji po boku samarského

141 SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 317-318.

i Čeljabinský incident je název události ze 14. května 1918, jež vedla ke konfliktu mezi českými legionáři a bolševiky.

Komuče, tedy proti bolševikům. Pro Leninovu vládu představovaly československé legie v době, kdy byla Rudá armáda teprve vytvářena, existenční problémy. Jakmile získal Komuč podporu československých legií, chystal se proniknout do středního Ruska. Zpočátku postupovalo vojsko Komuče bez odporu, ale nakonec bylo poraženo oddíly nově vybudované Rudé armády. Sotva se podařilo bolševikům konsolidovat situaci na jihu Ruska, na severu v Archangelsku se vylodily britské intervenční jednotky a hrozilo tak bezprostřední ohrožení Petrohradu. Lenin dokonce uvažoval o tom, že požádá o pomoc německé vrchní velení v čele s Ludendorffem. Byla to zajisté choulostivá záležitost, jelikož Leninovi hrozilo, že se zdiskredituje v očích ruského lidu. Musíme brát v potaz i to, že v předešlém roce byl, nikoliv neoprávněně, obviněn ze spolupráce s německou vládou. To vše jasně vypovídalo o tom, jak křehká byla pozice bolševiků v období po převzetí moci.¹⁴²

2.3.2 Eserský incident

V červenci musel Lenin čelit další možné hrozbě. Tu měli vyprovokovat leví eseri, když jeden z jejich předáků zastřelil v Moskvě německého velvyslance Wilhelma von Mirbacha. Měla to být záminka k obnovení bojů s císařským Německem. Aby tomu Lenin předešel, musel přislíbit vládě v Berlíně, že se podobné excesy již nestanou. Ostatně s levými esery se chtěl dříve nebo později vypořádat po svém. Úkolem pověřil Dzeržinského, který měl v čele oddílů Čeky zatknout celý jejich ústřední výbor. To se nakonec po zlomení počátečního odporu eserů podařilo. Service uvádí, že se Lenin s Dzeržinským rozhodli jako důkaz německé vládě, že si ve svém státě dokáží udržet pořádek, demonstrativně popravit jednoho člena ústředního výboru levých eserů.¹⁴³

142 SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 320-321.

143 Tamtéž, s. 322.

2.4 Lenin a počátek teroru

2.4.1 Likvidace carské rodiny

Lenin a mnozí bolševici pochopili, že aby jejich režim v pro něj na první pohled katastrofálně vypadající situaci nadále přetrval, musí použít těch nejbezohlednějších prostředků boje. Jedním z nejznámějších příkladů toho, jak se bolševici hodlali vypořádat s příslušníky vrstev, které zosobňovaly nedávnou ruskou společnost, byla carská rodina. Od 30. dubna byl car Mikuláš II. držen se svou rodinou v Ipatjevově domě v Jekatěrinburgu. Bolševické vedení se neustále obávalo, že by mohl být osvobozen přibližujícími se bělogvardějskými vojsky a navíc v posledním období za podpory protibolševické propagandy jeho popularita u lidu nebývale stoupla. Ústřední výbor rozhodl, že otázku kolem cara je nutno v co nejbližší době vyřešit. Trockij uvažoval o tom, že by měl být, po vzoru francouzské revoluce, Mikuláš II. veřejně souzen v Moskvě za ukrutnosti, které se děly za jeho souhlasu v minulých letech. Service tvrdí, že Lenin nechtěl, aby jeho osoba byla spojována s justičními vraždami odpůrců sovnarkomu. Přesto byl nakonec tím, kdo zpečetil osud členů carské rodiny.¹⁴⁴ Nutno dodat, že jejich poprava 18. července 1918 bývá považována za jeden z nejodpornějších masakrů revoluce.

2.4.2 Lenin a boj proti kulakům

Service upozorňuje na to, že příčinou Leninova neustálého hněvu a jím poháněného teroru mohl být Leninův neustále se zhoršující zdravotní stav. Jako příklad jeho nezřídka vyšinutého stavu uvádí obsah dopisu, který byl 11. srpna 1918 adresován bolševikům v Penze:

„Soudruzi! Vzpouru v pěti kulackých újezdech je nutno nemilosrdně potříit. Vyžadují to zájmy celé revoluce, protože poslední rozhodující bitva s kulaky teď probíhá všude. Je

¹⁴⁴ SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 325.

zapotřebí výstražného příkladu.

1. Pověste (a postarejte se o to, aby se věšení konalo s co největší účastí místních obyvatel) neméně než stovku známých kulaků, boháčů, pijavic.

2. Zveřejněte jejich jména.

3. Zabavte jim veškeré obilí.

4. V souladu se včerejším telegramem zajistěte rukojmí. Udělejte to tak, aby se lidé v okruhu několika stovek kilometrů mohli přijít podívat, aby se třásli, aby o tom věděli, aby řvali: věši a budou věšet kulacké pijavice.

Potvrďte příjem telegramu a otelegrafujte jeho splnění.

Váš Lenin. Najděte pár skutečně drsných chlapíků. ¹⁴⁵

2.4.3 Lenin terčem atentátu a vyhlášení masového teroru

Opravdový teror se Lenin hodlal rozpoutat poté, co byl na něj 30. srpna 1918 údajně spáchán atentát teroristkou Fanjou Kaplanovou po jeho projevu k dělníkům z Michelsonovy továrny v Moskvě. Podle Volkogonova důsledkem atentátů na nejvyšší představitele bolševické moci bylo to, že se režim cítil být odpovědný k rozpoutání neomezeného násilí. K tomu dodává: „Ačkoliv to zní trochu paradoxně, atentát na Lenina bolševický režim zachránil.“¹⁴⁶ 4. a 5. září byly se souhlasem Lenina vydány dva dekrety o rudém teroru, které měly odstartovat rozsáhlou kampaň proti nepřítelům režimu. Tím byla dána volná ruka represivním orgánům, zejména Čece, která rozpoutala vlnu zatýkání, věznění a poprav bez soudu a postarala se o to, aby velká část třídních nepřátel byla deportována do koncentračních táborů. Těch do konce Leninovy vlády vzniklo v Rusku přes tři stovky a bylo zde internováno kolem 70 tisíc osob. Právě Lenin položil základ rozsáhlé sítě koncentračních táborů, která bude nechvalně proslulá, i díky Solženicinovu románu, pod názvem Gulagⁱ. Podle Pipes se odhady celkového

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 325.

¹⁴⁶ VOLKOGONOV, Dmitrij. *Lenin . Počátek teroru*, s. 194.

i Gulag (Hlavní správa nápravně-pracovních táborů) bylo jedno z oddělení tajné policie Sovětského svazu řídící a spravující systém koncentračních a pracovních táborů SSSR, který začal být budován za Lenina (1919) na samém počátku Sovětského svazu a byl rozšířen za Stalinovy hrůzovlády.

počtu obětí rudého teroru pohybují od 50 tisíc do 140 tisíc osob.¹⁴⁷

2.4.4 Leninova odpovědnost za páchané násilí

Na závěr tohoto oddílu je předmětné odpovědět na dvě zásadní otázky: Jakou odpovědnost nese Lenin za páchané násilí a co ho vlastně vedlo k použití teroru jako základního prostředku vlády? Co se týče jeho odpovědnosti, např. Volkogonov ve své knize píše, že se Lenin neomezil pouze na stanovení teoretických základů teroru jako státní politiky, ale také se přímo angažoval v jeho uplatňování. Byl to právě Lenin, kdo vytvořil zvláštní postavení pro trestné orgány, zvláště pro Čeku, nad kterou držel ochrannou ruku.¹⁴⁸ Na otázku, co ho vedlo k použití teroru jako prostředku vlády, Veber říká: „Jednak to byly asi problémy, které před Leninem po dobytí moci vyvstaly, neviděl jinou cestu, jak je zdolat. Jednak mu jako každému jinému extrémnímu radikálově byl teror přirozeně sympatický, měl vlastní morálku, která ho osvobozovala. A také byl machiavelista, věřil, že jedině teror a z něho vyplývající strach budou dokonalým tmelem a zárukou fungujícího totalitního státu a vyloučí jakoukoli vůli k odporu. Přetékal třídní nenávistí i strachem ze ztráty moci.“¹⁴⁹

Zajímavý je komentář historika dějin 20. století Paula Johnsona, který říká: „Jako o několik let později ospravedlňoval Adolf Hitler své činy takzvaným „vyšším zákonem strany“, tak Lenin prohlásil „revoluční svědomí“ jediným mravním vodítkem, jímž se má řídit obrovská mašinérie vražd a krutostí, kterou přivedl na svět.“ Podle Johnsona Lenina zkazila absolutní moc, které dosáhl. „Revoluční svědomí“ i všechny etické prvky byly zlikvidovány celým postupem revolučního násilí a snahou udržet se násilím u moci. Lenina nezajímali lidé jako jednotlivci a rozhodně nikdy neprojevil ani tu nejmenší lítost nad svým životním dílem. Nechtěl zmírnit vlnu násilí ani v době své nemoci, kdy věděl, že mu zbývá už jen krátký čas života.¹⁵⁰

147 PIPES, Richard. *Dějiny ruské revoluce*, s. 221-222.

148 VOLKOGONOV, Dmitrij. *Lenin . Počátek teroru*, s. 200.

149 VEBER, Václav. *Leninova vláda . 1917-1924*, s. 46-47.

150 JOHNSON, Paul. *Dějiny 20. století*, s. 87-88.

3 SHRNUTÍ A ZHODNOCENÍ TŘETÍ ČÁSTI

Třetí částí diplomové práce je věnována nejdůležitějšímu období Leninova života, období, ve kterém se svými skutky natrvalo zapíše do dějin. Pro přehlednost jsem ji rozdělil do dvou kapitol. V té první se věnuji období Leninova života ohraničeným na jedné straně únorovou revolucí v Rusku a na druhé straně říjnovou revolucí. V následující kapitole popisuji říjnový převrat a první měsíce Leninovy vlády. Pro první kapitolu třetí části jsem použil zejména životopis Roberta Service (2002), Dmitrije Volkogonova (1996) a Jana Slavíka (1935). Obrázek o Leninovi v tomto období si lze udělat také z knihy Orlanda Figese (2000) a Richarda Pipesa (1998), kteří se věnují dějinám ruské revoluce, a v neposlední řadě také ze vzpomínek Leninovy manželky N. K. Krupské (1964). Pro interpretaci druhé kapitoly jsem k dílům výše jmenovaných autorů využil knihu Václava Vebera (2003) a vzpomínek Leninova spolupracovníka L. D. Trockého (2010). Jako názorový protipól jsem zařadil oficiální Leninův sovětský životopis od kolektivu autorů pod vedením P.N. Pospělova (1975).

U většiny Leninových životopisců a historiků dějin ruské revoluce panuje konsensus v tom, že Leninovy představy o přebudování ruské společnosti, vyjádřené v jeho Dubnových tezích, narazily v tehdejších politických krizích na značnou vlnu odporu. Lenin brzy po příjezdu do Ruska zjistil, že aby mohl svoje radikální plány uplatnit v praxi, musí bolševici hlásit takový program, jímž by na svou stranu získali přízeň většiny lidu. Tak se zrodila známá Leninova hesla typu „mír vojákům“, „půdu rolníkům“, „chléb dělníkům a městům“, která však, uvědomíme-li si, co země prožila po říjnovém převratu, bývají mnohými historiky označovány za pouhé produkty Leninovy kolosální demagogie. Jenže na obhajobu lidu je nutno připomenout, že situace v Rusku po únorové revoluci byla pro Lenina a jeho bolševiky více než přivětivá. Pád carismu uvolnil cenzuru, vojáci na východní frontě toužili po míru, který však Prozatimní vláda nehodlala uzavřít a celkově by se dalo říct, že její způsob řešení katastrofální situace, ve které se Rusko po třech letech od vypuknutí války nacházelo, přispěl k tomu, že ruský lid byl odhodlán uskutečnit roku 1917 další revoluci. Jejím výsledkem bylo, ačkoliv to určitě nebyl původní záměr většiny obyvatel země, nastolení

bolševické diktatury, jejíž hlavní oporou byl právě Lenin.

Co se týče Leninovy úlohy v říjnovém převratu. Většina jeho životopisců se shoduje v tom, že prakticky ve všech dílech, tj. filmech, románech, básních atd., se šířil Leninův falešný obraz, jelikož se v nich objevuje se zdviženou pěstí, přísnými ústy a sbradkou, kterou, jak dnes víme, nemohl mít, jelikož si ji předtím z konspiračních důvodů oholil. Pravdou je, že onoho historického dne 25. října 1917 mluvil jen krátce. Podle Service v rozporu s tradičně panujícím míněním Leninův význam nespočíval v tom, že vystoupil jako řečník na sjezdu sovětů, nýbrž v úloze стратега a dirigenta za scénou. Právě v této roli byl jeho přínos pro revoluci klíčový. Několik dní po říjnovém převratu Lenin vyhláší dva důležité dekrety – dekret o míru a dekret o půdě. To odstartuje hromadné zbíhání vojáků z fronty, aby si mohli zabrat vyvlastňovanou statkářskou půdu. Myslím si, že Leninův dekret o půdě byl vlastně kolosálním podvodem, jelikož Lenin nestál o nějaké zřizování soukromého vlastnictví půdy. To by se ostatně přičilo i se základními principy marxismu. Lenin ale nebyl hloupý, pochopil, a to potvrdily i volby do Ústavodárného shromáždění, že zemědělskými reformami, které bolševici prosazovali původně, by nezískal na svou stranu rolnickou třídu, která byla oproti dělnické třídě v Rusku daleko početnější. Výraznou podporou rolníků se po volbách do Ústavodárného shromáždění naopak mohli pyšnit eseri. Myslím si, že hlavně proto viděl Lenin v chystaném Ústavodárném shromáždění hlavního protivníka, který by mohl ohrozit jeho plány a musel se postarat o jeho zlikvidování. Ve skutečnosti myšlenka, že by v Rusku mělo vládnout více stran, vyvolávala v Leninovi odpor. Před uchopením moci propagoval myšlenku diktatury proletariátu, která bude zajištěna sověty dělnických a rolnických zástupců, místo ní ale po převratu vznikla diktatura jedné strany - bolševické, která bude zajištěna Čekou, Gulagy a Rudou armádou. Podle mého názoru byl Lenin odhodlán použít těch nejbezohlednějších násilných prostředků jednak proto, aby se vůbec udržel u moci v boji s vojenskou přesilou Bílých a intervenčních armád a jednak proto, že chtěl co nejdříve začít šířit socialistickou revoluci ve světě, jelikož období bezprostředně po válce bylo pro ni jako stvořené. To by ale s vidinou mnoha nepřátel v týlu šlo jen velice těžce.

IV. LENINOVA VLÁDA (1918-1924)

Čtvrtá část diplomové práce se skládá stejně jako ta předešlá ze dvou kapitol. První kapitola popisuje Leninovy činy v pozici nejvyššího představitele sovětské moci v Rusku v letech 1918-1921. Druhá kapitola je věnována období Leninova života, kdy důsledkem jeho stále zhoršujícího se zdravotního stavu postupně opouští politickou scénu a nakonec poněkud předčasně umírá.

První kapitolu jsem rozdělil do čtyř oddílů. V tom prvním se snažím alespoň ve zkratce nastínit profil Lenina jako vůdce občanské války a přidávám také stručný průběh válečných událostí, které se na území Ruska během let 1918-1920 odehrály. V druhém oddíle se věnuji zahraniční politice sovětského státu během Leninovy vlády. Nejprve se budu zabývat orientací sovětské zahraniční politiky, poté se zmíním o Leninových snahách podnítit socialistickou revoluci v okolních zemích a o jeho úloze v nově zřízené Třetí internacionále. Předposlední oddíl první kapitoly čtvrté části bude věnován opět šíření socialistické revoluce, tentokrát pomocí válečného tažení Rudé armády do nově vzniklého polského státu. V posledním oddíle se budu snažit objasnit problematiku zavádění Nové ekonomické politiky a také se zmíním o Leninově řešení stranických problémů a o tom, jakým způsobem čelil cele řadě povstání, která proti jeho vládě v Rusku v tomto období vypukla.

Druhá kapitola čtvrté části obsahuje šest oddílů. V prvním se zmíním o Leninových zdravotních problémech a jejich vlivu na postupný odchod Lenina z politické scény. Ve druhém oddíle se ve stručnosti zmíním o dvou důležitých mezinárodních konferencích, kterých se Rusko za Leninovy vlády účastnilo. Třetí oddíl věnuji líčení Leninova boje proti skutečným, či domnělým odpůrcům režimu - zejména proti ruské pravoslavné církvi a ruské inteligenci. Čtvrtý oddíl bude pojednávat o Leninově tažení proti opozici ve straně, do jejíhož čela se postupně dostával Leninův následovník J. V. Stalin. Právě o jejich souboji se alespoň ve zkratce zmíním. Předposlední oddíl bude věnován sklonku Leninova života, kdy se snažil prosadit své reformy a určit svého následovníka prostřednictvím politické závěti. V posledním oddíle se krátce zmiňuji o Leninově smrti a kultu Leninovy osobnosti.

1 V ČELE SOVĚTSKÉ VLÁDY (1918-1921)

1.1. Lenin během občanské války v Rusku

1.1.1 *Lenin a občanská válka*

Service v své knize uvádí, že jen málo politiků bylo k vedení občanské války méně vhodných než Lenin. On sám neměl s válkou prázdné zkušenosti, dokonce mu jako nejstaršímu synu vdovy byla prominuta vojenská služba. Umění války znal především teoreticky, např. z díla Karla Clausewitzeⁱ O válce. Povědomí o probíhajícím válečném konfliktu v Rusku si utvářel především na základě informací, které obdržel z druhé ruky.¹⁵¹ Dalo by se říct, že Lenin podcenil, jaké katastrofální důsledky bude mít občanská válka pro Rusko a jeho obyvatelstvo, ale mnoho jeho životopisců se shoduje v tom, že se zajímal jen o to, aby si udržel moc a utrpení širokých mas obyvatelstva bylo pro něj pouze nezbytnou daní, kterou si vybírá každá válka. Hlavním vojevůdcem Rudé armády se stal Trockij, jež byl v březnu 1918 pověřen funkcí lidového komisaře vojenství. Právě Trockij byl, na rozdíl od Lenina, který řídil válečné operace z Moskvy, v úzkém styku s Rudou armádou. K dispozici měl obrněný vlak, se kterým objížděl fronty, aby pomocí svých mimořádných řečnických schopností povzbuzoval vojsko. Hned po převzetí funkce lidového komisaře vojenství v březnu 1918 se musel Trockij postarat o vytvoření pravidelné armády. Do té hodlal zařadit bývalé carské důstojníky, kteří by byli kontrolováni speciálními vojenskými komisaři. Loajalita carských důstojníků měla být zaručena také tím, že jejich rodiny, vzaté za rukojmí, mohly být v případě jejich odporu perzekuovány. Ostatně Trockij se snažil rozsévat hrůzu a strach u všech vojáků. Za jakékoli provinění v armádě nařizoval nejvyšší trest - trest smrti

i Carl Philipp Gottlieb von Clausewitz (1780-1831) byl pruský generál a významný válečný stratég a teoretik.. Jeho hlavním dílem je kniha O válce (Vom Kriege).

151 SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 331.

zastřelením.

1.1.2 Průběh občanské války

Během léta 1918 bojovala Rudá armáda proti vojskům Komuče, které byly podporovány československými legiemi. Mimo tohoto protibolševického seskupení byla v jižním Rusku vytvořena tzv. Dobrovolnická armáda pod velením generálů Alexejeva a Kornilova, později Děnikina, na střední Sibiři postupovala armáda pod vedením admirála Kolčaka a v Estonsku chystal další oddíly Juděnič. Krizová situace nastala pro bolševiky v polovině srpna 1918, kdy nejvyšší velení prohlásilo admirála Kolčaka nejvyšším vládcem vsi Rusi. Kolčakovým cílem byl postup do středního Ruska. V prosinci 1918 dobyl Kolčak strategicky významné město Perm a odtud mohl postupovat dále na západ - na Moskvu. V únoru 1919 navíc obsadila Krym intervenční vojska Dohody. V této době se pokusil o svolání konference mezi bojujícími stranami v Rusku americký prezident Loyd Georgie. Jednání však nebyla uskutečněna a v dubnu 1919 začala evakuace dohodových jednotek z Ruska. Rozhodující fáze občanské války se odehrávala v letech 1919-1920. Na přelomu výše jmenovaných let se podařilo bolševikům porazit vojska admirála Kolčaka, který se po svém zatčení v Irkutsku vzdal titulu nejvyššího vládce Ruska ve prospěch generála Děnikina. V květnu 1919 proti bolševikům na západě Ruska vyrazil se svou armádou generál Juděnič a zaútočil na Petrohrad. Jeho tři ofenzívy však byly neúspěšné a koncem roku byl zatlačen do Estonska. Asi největším nebezpečím pro bolševiky během občanské války bylo vojenské tažení generála Děnikina v létě a na podzim roku 1919. Jeho armáda čítala na 120 tisíc vojáků, zvláště donských kozáků, okupujících prostor jižního Ruska od Oděsy až k Caricynu na Volze. Počátkem září se tato seskupení vydala na tažení na Moskvu, dobyla Kursk, Orel, Voroněž i Tulu. Bolševičtí vůdci byli zděšeni. Lenin, jak uvádí Veber, dokonce nařídil vybudovat základy ilegální sítě pro případné dočasné porážky a nutnosti odchodu z Moskvy. Situaci zachránil Trockij, jež pomocí bolševických agitátorů, kteří vnesli rozvrat do řad Děnikinovy armády, zastavil její postup. V říjnu 1919 přešla Rudá armáda, čítající nyní kolem 3 milionů vojáků, do protiútoků

a zatlačila protivníka do jeho původních pozic před ofenzivou. Generál Děnikin byl nahrazen generálem Wranglem, který soustřeďoval početné oddíly na Krymu. Bolševici museli roku 1920 navíc bojovat proti Polákům na „západní“ frontě, kde byla Rudá armáda v polovině srpna u Varšavy poražena a Lenin byl nucen s Poláky uzavřít příměří. O měsíc později byl ustaven Jižní front, pod vedením generála Frunzeho, který do konce roku vytlačil Wrangelovu armádu zpět na Krym. Zde dochází k evakuaci zbývajících částí bílých armád před hrozbou rudoarmějců. Tím v podstatě skončila ruská občanská válka, která si vyžádala kolem 13 milionů obětí. Pipes uvádí, že většina historiků vysvětluje porážku bílých tím, že si nedokázali získat masovou podporu, což je argumentováno jejich neochotou zaujmout liberální sociální a politická stanoviska. K tomu je nutno přičíst také nejednotnost vedení válečných operací bílých generálů. Naopak vítězství rudých je zdůvodňováno objektivními faktory, kterými byly především ovládnutí středního Ruska s jeho nesmírnými lidskými i vojenskými zásobami a v neposlední řadě jednotnost velení.¹⁵²

1.2 Lenin a zahraniční politika bolševiků

Co se týče orientace sovětské zahraniční politiky, prioritní význam měly především čtyři země: Spojené státy, Velká Británie, Francie a Německo. Jejich vlády však k Leninovu Rusku zastávaly převážně negativní stanovisko. Spojené státy považovaly bolševický režim v Rusku za nezákonný. Washington s ním odmítl navázat oficiální styky, ale nic nenamítal proti navazování obchodních styků. O Velké Británii se dá říct, že se vcelku s Leninovým Ruskem smířila, ačkoliv zde existovalo vyložené antikomunistické stanovisko Winstona Churchilla, který prohlašoval, že bolševici jsou fanatici a že je nic nepřesvědčí o tom, aby se svého cíle vzdali. Pipes k tomu uvádí Churchilův výrok: „*Podle jejich vlastního názoru tento systém neuspěl, protože nebyl vyzkoušen ve velkém měřítku, a pro jeho úspěch je nutné, aby se rozšířil po celém světě.*“¹⁵³ Co se týče Churchillova postoje k Leninově vládě a Leninovi vůbec, ten asi nejlépe vystihuje jím vyslovený výrok o Leninovi: „*Jeho největším neštěstím bylo, že se*

152 PIPES, Richard. *Dějiny ruské revoluce*, s. 261-262.

153 Tamtéž, s. 293.

narodil; druhým, že zemřel.“¹⁵⁴ Churchillovo protibolševické stanovisko bylo nicméně v Londýně považováno za jeho osobní zaujatost právě tak, jako o několik let později v případě Churchillova varování před nacismem.¹⁵⁵

Dalším cílem sovětské zahraniční politiky byla Francie. Ta se obávala především rostoucího bolševického vlivu na jejího východního souseda - Německo. Aby tomuto partnerství zabránila, vytvořila tzv. cordon sanitaireⁱ, který měl obě země oddělovat. Navíc vůči výmarskému Německu zaujala nekompromisní politiku, která ale slovy Pipesa přivedla německé nacionalisty do náručí bolševiků. Právě němečtí nacionalisté byli jako posedlí versailleskou smlouvou a nezdřáhali se navázat spolupráci s kýmkoliv, kdo by jim pomohl se jí zbavit. Asi nejvlivnějším zastáncem německo-sovětské spolupráce v Německu byl vrchní velitel Reichswehru generál Hans von Seeckt, který vypracoval plány na tajné vytváření německých ozbrojených sil v rozporu s versailleským verdiktem. Velké naděje vkládal do rusko-polské války v roce 1920, kdy postupovala Rudá armáda směrem na západ a v případě jejího vítězství mohlo dojít ke čtvrtému dělení Polska.¹⁵⁶ K němu ale došlo až v roce 1939. Nicméně během dvacátých let, zejména po uzavření smlouvy v Rapallu v roce 1922, udržovaly obě země čilý obchodní styk a ve třicátých letech získalo Německo poskytováním půjček tradiční postavení nejdůležitějšího obchodního partnera, představovalo totiž skoro polovinu dovozu SSSR.

1.2.1 Výzva k socialistické revoluci

11. listopadu 1918 skončila první světová válka. Ústřední mocnosti byly poraženy a jejich armády se musely stáhnout z okupovaného území. To byla vhodná příležitost pro Lenina. Ten se ihned rozhodl anulovat Brestlitevský mír a chystal se realizovat svůj celoživotní plán – socialistickou revoluci. Svou pozornost obrátil k pokořenému Německu, jelikož předpokládal, že právě válečná porážka zde přivedí

¹⁵⁴ Wikicitáty. *V. I. Lenin* [online]. [cit. 2011-8-16]. Dostupné z <<http://cs.wikiquote.org/wiki/Lenin> >

¹⁵⁵ PIPES, Richard. *Dějiny ruské revoluce*, s. 293-294.

ⁱ Cordon sanitiare bylo obranné pásmo mezi Německem a Ruskem, vzniklé po První světové válce, které tvořil především nově ustavený polský stát.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 294-295.

revoluční situaci a uspíší převzetí moci socialistickou levicí. Leninovým snem bylo vytvoření německo-ruského politického bloku, který by byl protiváhou kapitalistických zemí v Evropě. V Německu do té doby neexistovala komunistická strana, proto Lenin musel spolupracovat především se Spartakovým svazem pod vedením Karla Liebknechtaⁱ a Rosy Luxemburgové, kteří se ale dostali do sporu s tehdy vládoucí stranou - sociální demokracií. Počátkem roku 1919 se Spartakovci pokusili v Berlíně svrhnout socialistickou vládu. Jejich puč byl však záhy potlačen a předáci svazu Liebknecht s Luxemburgovou byli zabití. Úspěch socialistické revoluce znesnadňovalo také to, že mimo Rusko neexistovaly komunistické strany a území pod Leninovou vládou se od svého počátku ocitlo v diplomatické izolaci. Přesto Lenin neztrácel optimismus. Po stažení německých vojsk z východní fronty byla cesta na západ volná. Jeho Rudá armáda mohla snadno postupovat do Estonska, Lotyšska, Běloruska, Litvy a Ukrajiny, kde ustavovala nezávislé sovětské republiky. Lenin požadoval, aby RSFSR byla s nimi spojena na principu vzájemné rovnoprávnosti. Podle něj je nutno respektovat citlivé národní a národnostní zřetele v pohraničí. Nutno dodat, že toto Leninovo stanovisko povede později ke střetu s jeho kolegou z ústředního výboru – J. V. Stalinem.

1.2.2 Založení Třetí internacionály

Již za války, poté, co se rozpadla Druhá internacionála, propagoval Lenin myšlenku vytvoření nové internacionály. Tento záměr hodlal uskutečnit v prvních měsících roku 1919, kdy, především po nezdařilém povstání komunistů v Německu, byla ohrožena jeho vize socialistické revoluce. 2. března 1919 se v Kremlu uskutečnil I. kongres Třetí internacionály. Shromáždilo se na něm pouze 35 delegátů, z nichž přijelo ze zahraničí jen pět. Většina delegátů, kterou tvořili ruští komunisté, nebo cizinci žijící v Rusku, pochopitelně sympatizovala s bolševiky. Leninovým cílem na I. kongresu bylo podle Service jednak rychlé založení nové organizace a jednak to, aby

ⁱ Karl Liebknecht (1871-1919) byl německý socialistický politik a spoluzakladatel Komunistické strany Německa (KPD).

jeho stoupenci získali v nově ustavené internacionále dominantní postavení.¹⁵⁷ Na kongresu ostře vystupoval proti buržoasní demokracii a naopak obhajoval diktaturu proletariátu. V jeho vizi měla Internacionála iniciovat zakládání komunistických stran ve všech zemích. Tyto strany by samozřejmě byly řízeny z Moskvy a Lenin jich chtěl využít jako nástroje k zakládání sovětských republik. To se nakrátko podařilo v Bavorsku a v Maďarsku. Pipes uvádí, že první rok pracovala Kominternu pouze na papíře, operativně a finančně uspořádanou organizací se stala až po 2. kongresu konaném v létě 1920.¹⁵⁸

1.3 Lenin vůdcem revoluční války

1.3.1 Konec První světové války a „polská otázka“

Poté, co se rozhodlo o tom, že bude udržena bolševická moc v Rusku, byl Lenin připraven rozpoutat revoluční válku s cílem nastolit socialismus i v okolních zemích. Jinak řečeno: vítězství říjnové revoluce v Rusku považoval za jiskru, která měla zapálit revoluční požár po celé Evropě. Jak víme, v listopadu 1918 skončila první světová válka a Dohodové mocnosti nejevily žádné sympatie k Rusku pod Leninovou vládou i proto, že jím prosazovaný brestlitevský mír prodloužil o několik měsíců válku na západní frontě. „Poděkovaly“ mu tím, že v letech 1918–1920 uskutečnily několik válečných intervencí s cílem svržení jeho vlády. Když ale bylo v roce 1920 jisté, že se bolševici u moci udrží, snažily se západní mocnosti alespoň o izolaci Ruska na mezinárodní scéně. Této izolace se Lenin obával, jelikož podle něj nutnou podmínkou pro rozvoj socialismu v Rusku bude zakládání bratrských socialistických států v Evropě. Svou pozornost po neúspěchu komunistů v Německu a Maďarsku zaměřil proti nově vzniklému polskému státu. Nutno dodat, že Poláci nabyli po první světové válce sebevědomí. V čele s vrchním velitelem Josefem Pilsudským vpadla jejich vojska roku

157 SERVICE, Robert. *Lenin. Životopis*, s. 344.

158 PIPES, Richard. *Dějiny ruské revoluce*, s. 277.

1920 na Ukrajinu, aby toto území připojila k federativnímu státu s centrem ve Varšavě. Co se týče Pilsudského, toho znal Lenin osobně, jelikož před První světovou válkou oba pobývali ve stejném kraji rakouské části Polska. Leninovy stoupenci se dokonce těšili přímé podpoře Pilsudského Svazu střelců, který je chránil před agenty carské policie. Co je spojovalo, byla nenávist k carskému režimu. Po uchopení moci však záhy stanuli proti sobě. Service zmiňuje, že podle Lenina byl Pilsudski pouhou loutkou v rukou anglo-francouzských imperialistů, naopak Pilsudski přirovnával Lenina k minulým carům.¹⁵⁹

1.3.2 Vypuknutí rusko-polské války v roce 1920

Zpočátku postupovala polská armáda rychle a 7. května 1920 padl Kyjev. Moskva zareagovala okamžitě. Úkolem osvobození „vlasti“ byli pověřeni Trockij se Stalinem. Rudé armádě se podařilo zastavit polskou ofenzívu a zahnat protivníky zpět do Polska. Byl to počátek konfliktu, jež se stal onoho roku hlavní tématem mezinárodních diplomatických jednání, která měla za cíl zajistit mír a určit hranici obou států - tzv. Curzonovu liniiⁱ. Jenomže Lenin nyní po míru netoužil. Ústup Poláků zhodnotil jako okamžik, kdy je možné zahájit „revoluční válku“, kterou byli mnozí bolševici odhodláni rozpoutat už v roce 1918, kdy se jednalo o míru v Brest Litevsku. Nutno dodat, že Leninův plán „revoluční vlády“ si vytyčoval vysoké cíle. Získání Polska bylo jen prvním krokem na cestě k sovětizaci evropských zemí. Bolševismus měl dále proniknout do Československa, Maďarska, Rumunska a Itálie, kde však místní komunisté museli čelit sílícímu fašistickému hnutí. Service uvádí, že podle Leninova grandiózního plánu mělo být nakonec připojeno i Německo. K úspěchu Rudé armády měl přispět polský a německý proletariát, který má v rozhodující chvíli povstat proti svým buržoasním vládám.¹⁶⁰

¹⁵⁹ SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 361.

ⁱ Název linie podle britského ministra zahraničí G. N. Curzona, který předložil Moskvě návrh, aby se Rudá armáda na svém postupu zastavila právě na této linii.

¹⁶⁰ Tamtéž.

1.3.3 II. kongres Kominterny

V době, kdy už naplno propukla rusko-polská válka, byl do Smolného, centra bolševiků v říjnu 1917, povoláni delegáti na II. kongres Kominterny. Jednání začalo 19. července 1920. Před delegáty byla postavena obrovská mapa Evropy, na níž byly přišpendleny rudé vlaječky, které znázorňovaly pozice Rudé armády při postupu do Polska. Kongres představoval mezník v dějinách komunismu. Lenin se svými kolegy chtěl ze sovětského Ruska učinit vzor levicovým socialistickým hnutím v zahraničí. Podle něj nastala doba, kdy mají být zakládány komunistické strany, které by se řídily metodami bolševismu. Nad těmito vysoce centralizovanými stranami by stál Výkonný výbor Kominterny, jehož prostřednictvím by politbyro v čele s Leninem ovládalo komunistické hnutí v celé Evropě i v jiných částech světa. Na sjezdu vystoupil Lenin jako obhájce svého pojetí socialismu, založeném na diktatuře a teroru. Navrhoval, že by komunisté měli revidovat pravidlo, podle něžž socialismus lze vybudovat jedině na základech existující kapitalistické společnosti. Jeho rozhodnutí mělo praktické důvody. Pokoušel se nastolit socialismus i v celé řadě koloniálních zemí, které byly stále v zajetí evropského imperialismu. Jeho aktuálním plánem bylo roznění revoluce na co největším území.¹⁶¹ Ze svého nadšení a přehnaného optimismu měl však brzo vystřízlivět.

1.3.4 Konec revoluční války

Velké naděje vkládal do tažení Rudé armády, která představovala první linii Kominterny. Její postup se ale zastavil před Varšavou, k jejíž obraně seskupil polské síly Pilsudski. Rudá armáda byla před Varšavou rozdělena do dvou předsunutých skupin pod velením Trockého a Stalina. V polovině srpna 1920 byla svedena rozhodující bitva na Visle, v níž byla Rudá armáda drtivě poražena. Lenin pochopitelně zuřil, ale nezbylo mu nic jiného než uzavřít příměří. Porážka znamenala katastrofu pro rozšiřování sovětského vlivu na západě. Otázku, kdo byl za ni zodpovědný, Lenin nejspíše kvůli

¹⁶¹ SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 363.

špatnému svědomí zahnal důmyslnou taktikou do autu. Pod palbu kritiků se dostali členové ústředního výboru na sjezdu Kominterny. Delegáti požadovali vysvětlení chyb v plánování a řízení celého polského tažení. To vedlo k prudké hádce v ústředním vedení mezi Stalinem a Trockým, který Stalina obvinil z toho, že prý podával špatné informace ústřednímu vedení o skutečném vývoji tažení. Lenin se v tomto sporu nepřikláněl ani na jednu stranu, asi byl rád, že se hlavní kritika delegátů nesnesla na něj. Ačkoliv byly po prohrané válce vyhlídky na šíření socialistické revoluce v ostatní Evropě nejisté, snažil se Lenin alespoň navázat obchodní a diplomatické kontakty se západními kapitalistickými mocnostmi - především s Velkou Británií a s Německem.¹⁶² Na konci roku 1920 neměl Lenin mnoho důvodů k oslavám, vyhrál sice občanskou válku, ale jeho myšlenka revoluční války se zhroutila ještě před branami Varšavy. Hájek uvádí, že Lenin přecenil revolučnost situace ve světě, kde podle mnohých tehdejších sociálních demokratů nedozrálé podmínky pro socialistickou revoluci.¹⁶³ Byla to Leninova kardinální chyba v odhadu situace. K neúspěchům v zahraniční politice se přidaly také „vnitřní“ problémy. Leninovu vládu v Rusku oslabovaly neustálé stávky dělníků, rolnická povstání a navíc se proti němu semknula opozice ve straně. Nutno dodat, že tyto všechny okolnosti měly do jisté míry podíl na jeho stále více se zhoršujícím zdravotním stavu.

1.4 Nová ekonomická politika

Politika, kterou uplatňovali bolševici v Rusku v letech 1918-1920, téměř zruinovala hospodářství, vyvolala hněv širokých vrstev obyvatelstva, uvrhla zemi do diplomatické izolace a způsobila vojenskou porážku v Polsku. Lenin sice přiznal podíl viny na polském tažení, v ostatních otázkách podle něj byla politika bolševiků správná. Paradoxně ale usoudil, že pro zachování režimu bude potřeba zásadních změn. Hlavní problém viděl především v násilném rekvírování obilí rolníkům, které má být nahrazeno naturální daní na obilí. To by v praxi znamenalo, že jakmile rolníci odvedou určenou naturální daň, budou moci se svými potravinovými přebytky obchodovat na místních

¹⁶² SERVICE, Robert . *Lenin . Životopis*, s. 364-371.

¹⁶³ HÁJEK, Miloš – MEJDROVÁ, Hana . *Vznik Třetí internacionály*, s. 437.

tržích. Opět by byl povolen soukromý obchod s obilím. Zavedení Nové ekonomické politiky (NEP) mělo ukončit dlouhé období hladu, nemoci, bídy a s nimi spojenou vzpurnost lidu. Leninovy reformové záměry muselo nejprve ale potvrdit politbyro, ústřední výbor i stranický sjezd a pak je bylo v podobě zákonů nutné prosadit v sovětských legislativních orgánech. Service tvrdí, že bez Lenina by žádný NEP nevznikl a bez NEPu by byl sovětský režim s velkou pravděpodobností smeten.¹⁶⁴

1.4.1 Spory ve straně – „odborová diskuze“

Otázkou kolem NEPu bylo, do jaké míry Lenin ohrožoval dřívější ideu státního vlastnictví a řízení ekonomiky. V ní se Lenin mohl snadno dostat do konfliktu se stranou. Spory se v té době vedly také v rámci tzv. „odborové diskuze“. Slavík poukazuje na to, že ve straně existovalo několik názorů na poměr odborových svazů ke státní moci. Jedním bylo stanovisko Trockéhoⁱ a jeho příznivců (např. Bucharina a Dzeržinského), kteří požadovali jejich zestátnění. Naopak jejich oponenti ve straně - tzv. dělnická opozice (např. Šljapnikov a Kollontajová) tvrdili, že rozhodující vliv ve státě má být dán právě odborovým svazům. Prohlašovali, že vláda dělnické třídy musí dát skutečné dělnické třídě větší možnosti ovlivňovat státní politiku. Poukazovali na to, že stát v hospodářské politice zcela zklamal a právě proto by nyní měl předat její řízení do rukou dělnických orgánů a institucí - rad nebo odborů. Lenin ani s jedním návrhem nesouhlasil, jelikož v nich viděl ohrožení vlády bolševické strany.¹⁶⁵ Ve skutečnosti se podle Vebera Lenin těmito diskuzemi příliš nezabýval. Také jeho polemiky a argumenty proti posílení moci odborů nebyly nijak nápadité. Leninovou snahou v aktuální situaci bylo posílit jednotu strany, proto ve shodě s celým vedením prosadil zákaz činnosti a vytváření dalších frakcí (názorových seskupení) a diskuzí, vše pod trestem vyloučení ze strany. Tím měl natrvalo zajistit vládu komunistické elity.¹⁶⁶

164 SERVICE, Robert . *Lenin . Životopis*, s. 373.

i Trockij byl zastáncem tzv. militarizace práce.

165 SLAVÍK, Jan . *Leninova vláda*, s. 213-214.

166 VEBER, Václav . *Leninova vláda*, s. 98-99.

1.4.2 X. sjezd komunistické strany a Kronšadtské povstání

Od 8. do 16. března 1921 se v Moskvě uskutečnil nejdůležitější sjezd tohoto období. Zároveň s jeho konáním probíhaly boje proti povstale posádce námořníků na ostrově Kronštadtu nedaleko Petrohradu. Vzbouřenci se domáhali ukončení teroru, diktatury, rekvírování obilí a vlády jedné strany. Prosazovali heslo „sověty bez komunistů“, což byl jasný důkaz nedůvěry v sovětskou vládu. Ve svém boji nebyli osamoceni. Proti bolševikům povstali v četných oblastech Ruska také rolníci, např. v Povolží v Tambovské gubernii vypukla vzpoura asi 120 000 „mužiků“ pod vedením esera A. S. Antonova. Lenin byl nucen vyslat Rudou armádu v čele s generálem Michaiilem Tuchačevským, aby povstání tvrdě potlačila. Jenomže to bylo jen krátkodobé řešení. Rolnické nepokoje neohrožovaly bolševiky jenom v Rusku, ale i na Ukrajině, na severním Kavkaze i v západní Sibiři. Mimo to v Povolží a na Ukrajině propukl velký hladomor, jehož následkem zemřelo nejméně 5 milionů lidí. K tomu všemu ve velkých průmyslových městech propukaly dělnické stávky. Bylo jasné, že pokud se Lenin a jeho strana chtějí nadále udržet u moci, bude třeba udělat řadu ústupků v hospodářské oblasti. Hlavní příčinou nepokojů bylo podle Lenina rekvírování obilí od rolníků, které je nyní nutné zrušit.

Bezprostředního ohrožení sovětské vlády využil Lenin na sjezdu k volání po jednotě strany. Toho se mu skutečně podařilo docílit. Symbolem jednoty byl společný postup při potlačení kronšadtského povstání. Podle Lenina byli kronšadtští námořníci navedeni k povstání esery, kteří vykonávali vůli zahraničních velmocí. Ačkoliv kronšadtská posádka stála v říjnu 1917 na bolševické straně, byli nyní námořníci označeni za zrádce a Lenin vůči nim po jejich pokoření prosazoval co nejpřísnější tresty. Někteří historici tvrdí, že tyto persekuce měly sloužit také jako výstražný případ pro ty bolševiky, kteří by se chtěli stavit proti Leninově politické linii. Jeho vítězství na několika frontách v zemi nepochybně přispělo k tomu, že mohl na sjezdu prosadit celou řadu ustanovení, ohledně nichž se ve straně dříve vedly spory. Byl např. s konečnou platností přijat zákon, který zakazoval výše zmiňovanou činnost frakcí ve straně. Dále byl předložen sjezdu plán elektrifikace Ruska, známý pod zkratkou GOELROⁱ, jenž byl

ⁱ Plán elektrifikace Ruska byl vypracován na léta 1921-1930, během nichž by mělo být vystavěno

dílem ing. G. Křižanovského a jeho spolupracovníků. Podstatnou změnu ekonomiky komunistického státu znamenala na sjezdu vyhlášená záměna systému rekvizic zemědělských výrobků za naturální daň. Koncem března 1921 se odehrála ještě jedna závažná událost, která však Lenina nepotěšila. V Berlíně se pokusila převzít moc Německá komunistická strana, kterou k akci pobídl významný maďarský poválečný komunista Béla Kun, jenž byl současně členem Kominterny. Očekávání byla velická, o to větší ale bylo zklamání, když se komunistický puč v Berlíně nezdařil.¹⁶⁷

1.4.3 Leninova obhajoba NEPu

Následující měsíc stál před Leninem nový úkol, uvést nově uzákoněný NEP do praxe. Reformy v hospodářství, které obsahoval NEP, se snažil Lenin obhájit před stranou ve své brožurce O naturální dani. Tam mimo jiné píše o tom, že sovětská vláda již dříve obhajovala potřebu tolerovat určité kapitalistické prvky v hospodářství. Po vypuknutí občanské války bylo potřeba zavést mimořádná opatření, jež Lenin nazývá „válečným komunismem“. Tato válečná opatření je nutno v nynější situaci nahradit Novou ekonomickou politikou. V brožurce také udává řadu argumentů, kterými obhajuje NEP v rámci marxistické ideologie. Podle Lenina i v NEPu zůstává hlavní cíl stejný – upevnění socialismu a další postup směrem ke komunismu. Lenin byl přesvědčen o tom, že kapitalistické prvky obsažené v NEPu budou hrát klíčovou roli na cestě k dosažení socialismu. Svoje tvrzení se snažil přednést na stranické konferenci, která se uskutečnila na konci května 1921. Zde se ale snesla na jeho hlavu ostrá kritika. Té nebyla ušetřena ani jeho nedávno vydaná brožurka O naturální dani. Service uvádí, že ačkoliv na konferenci byla vznesena celá řada námitek proti NEPu a jeho zavedení do praxe, o jeho zrušení nepožádal nikdo.¹⁶⁸

přibližně 30 velkých továren, které by zásadním způsobem přispěly k hospodářskému vzrůstu v zemi.

167 SERVICE, Robert, *Lenin . Životopis*, s. 376-379.

168 Tamtéž, s. 382.

2 POSLEDNÍ LÉTA LENINOVA ŽIVOTA

2.1 Problémy se zdravím a omezení politické činnosti

Od poloviny roku 1921 se Leninův zdravotní stav v důsledku dlouhodobého vyčerpání začal neustále zhoršovat. Trpěl chronickou migrénou a nespavostí, kromě toho utrpěl řadu lehčích srdečních záchvatů. Nechtěl si připustit, že by mohl jeho zdravotní stav nějak razantně omezit jeho politickou činnost, a tak svůj handicap zpočátku před politbyrem tajil. Když se však jeho zdravotní stav nezlepšoval, rozhodl se to zveřejnit. Na začátku června 1921 mu politbyro uložilo, aby si vzal měsíční dovolenou a Lenin se v souladu s jeho verdiktem odebral na venkov - do Gorek. O měsíc později převzali jeho kolegové iniciativu a nařídili mu, aby si dovolenou prodloužil. Během dovolené prodělal celou řadu lékařských vyšetření, jejichž výsledkem bylo to, že mu lékaři nařídili delší pracovní přestávku. Lenin byl ochoten svoji politickou činnost omezit, nikoliv ukončit. Během roku nadále předsedal politbyru, ústřednímu výboru i vládě. Ačkoliv se nakonec rozhodl trvale usídlit ve „Velkém domě“ v Gorkách, nehodlal omezit svoje pracovní zatížení. Jeho zdravotní stav se i proto nadále zhoršoval a také ztratil svou dřívější chuť k práci. Zachvátila ho apatie a svěřil se lékařům, že už delší dobu trpí záchvaty posedlosti. To bylo příčinou toho, že se začal vážně strachovat o své psychické zdraví a neustálé návaly pesimismu v něm dokonce vyvolaly myšlenky na sebevraždu. Je známo, že se obrátil na jednoho ze svých nejotrlejších soudruhů – Stalina, aby mu slíbil, že mu podá jed v případě, že o něj sám požádá. Leninovo léčbou byl pověřen početný tým lékařů. Jejich práci ale znesnadňoval důležitý faktor - problémy s diagnózou nemoci. Service uvádí, že v úvahu bylo vzato hned několik možných příčin Leninovy nemoci. Jednou z nich byla syfilida, která mohla způsobit zánět žilních stěn. Jinou příčinou mohla být neurastenien - nervová vyčerpanost v důsledku přepracování. Mnoho lékařů se shodlo na tom, že i zranění způsobená střelbou Fanji Kaplanové na konci srpna 1918, mohla mít dlouhodobější následky. Poslední eventualita, která byla brána v potaz, byla arterioskleróza, na kterou

zemřel Leninův otec a on sám mohl být na tuto chorobu náchylnější. Lékaři se shodli na tom, že aby se Leninův zdravotní stav stabilizoval, potřebuje si odpočinout od duševní a politické práce.¹⁶⁹

2.2 Janov a Rapallo

Během roku 1921 se diskutovalo o tom, zda by mohl Lenin zastupovat sovětskou vládu na mezinárodní konferenci, jež se měla konat příští rok v Janově. Proti jeho účasti na konferenci hovořily dvě skutečnosti. Především to byl Leninův neutěšený zdravotní stav a také se šířily zvěsti, že by na něj mohli např. ruští monarchisté nebo eseri spáchat atentát. Ostatně na Lenina v minulosti několik atentátů chystáno bylo a jeden ho málem připravil o život. Jeho obavy byly velké, dokonce zakázal odjet do zahraničí kolegům z ústředního vedení - Trockému a Zinověvovi. Úloha zástupce sovětské vlády v Janově nakonec připadla na lidového komisaře zahraničí Georgije Čičerina.ⁱ Ten obdržel od politbyra jasné instrukce o tom, jak si má na konferenci počínat. Prvořadou pozornost nemá věnovat všeobecné poválečné dohodě, ale separátní a obchodní diplomatické smlouvě s Německem.

Cílem sovětské vlády na Janovské konferenci nebylo potvrdit územní a politické poměry, které byly nastoleny v Evropě během poválečných mírových jednáních, ale oslabit pozice vítězných kapitalistických států podněcováním rozporů mezi nimi. Naopak byli sověti odhodláni spolupracovat s Německem. To se podařilo sovětské delegaci zajistit 16. dubna 1922 při jednání v Rapallu, kde byla ujednána separátní německo-sovětská smlouva. Na tuto smlouvu v létě téhož roku navázala dohoda o vojenské spolupráci obou zemí. To umožnilo Němcům zřizovat na území Ruska závody, které se věnovaly vyvíjení a výrobě nových zbraní. Bolševici tím umožnili Německu obejít ustanovení Versailleské smlouvy, kterými byl německý zbrojní průmysl značně omezen. Service to hodnotí za triumf leninské diplomatické strategie. Rusko se tím jednak částečně dostalo z izolace na mezinárodní scéně, zajistilo si obchodování se

169 SERVICE, Robert. Lenin . Životopis, s. 393-394.

i Georgij Vasiljevič Čičerin (1872-1936) byl ruský revolucionář a sovětský lidový komisař pro zahraniční věci v letech 1918-1930.

státem, do kterého vkládal Lenin nejvíce naději v uskutečňování své vize o socialistické Evropě.¹⁷⁰

2.3 Leninův boj proti odpůrcům režimu

Ačkoliv mohl být s novými zahraničními poměry vcelku spokojen, ty domácí mu k vytvoření duševní pohody a zlepšení zdravotního stavu nijak nepřispívaly. Opět se ho zmocnil jakýsi stav běsnění. Jakýkoliv odpor i v době prosazování NEPu byl rozhodnut udusit bezohledným terorem. Během roku 1922 byla nasazena Rudá armáda proti celé řadě rolnických povstání v zemi. Nepokoje proti komunistům byly potlačeny v Gruzii. Tvrdé postihy hrozily dopadeným důstojníkům bílých armád. Ačkoliv byla skupina obyvatelstva, ohrožovaná bolševickými represemi, obrovská, Lenin nehodlal vlnu represí snížit. V prvních měsících roku 1922 byl odhodlán vypořádat se s posledními zbytky, ať už skutečných, či domnělých, odpůrců režimu. Rozpoutána byla řada exemplárních soudních přelíčení s esery a menševiky, ve kterých byly dotyčným uděleny tvrdé tresty. Trnem v oku Leninovi byla také tradiční opora carského režimu – pravoslavná církev.

2.3.1 Lenin proti církvi

Veber uvádí, že Lenin byl jistě přesvědčený ateista, který vyznával Marxovo heslo „Náboženství je opium lidstva“.¹⁷¹ Pravoslavná církev během občanské války nepodporovala ani jednu ze soupeřících stran. Už v září 1918 vydal patriarcha Tichonⁱ nařízení, kterým zakazoval duchovním a církvi angažovat se v politice. Také vyzíval církev, aby přispívala konkrétními dary oblastem, kde vypukl v zimě 1921-1922 hladomor. Odhaduje se, že tenkrát bylo ohroženo mezi 30-50 miliony lidí. Sovětská

¹⁷⁰ SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 390.

¹⁷¹ VEBER, Václav . *Leninova vláda*, s. 93.

ⁱ Tichon (vl. jm. Vasilij I. Belavin, 1865-1925) byl patriarcha moskevský a veškeré Rusi v letech 1917-1925. V roce 1923 byl donucen distancovat se od protivníků bolševické vlády; v údajné závěti vyzval věřící ke spolupráci s novým režimem. V roce 1988 byl ruskou pravoslavnou církví svatořečen.

vláda připisovala hlavní vinu za tuto bídu neúrodě v předešlém roce, ale tomu většina společnosti mohla jen těžko uvěřit. Nakonec musel bolševický režim přijmout pomoc ze zahraničí, především od Spojených států amerických a Společnosti národů. I přes tuto iniciativu vláda dodatečně oficiálně oznámila, že následkem hladomoru zemřelo více než 5 milionů lidí. Jaký byl ovšem skutečný počet obětí, to se v chaosu, který v zemi tehdy panoval, nepodařilo nikdy zjistit. Jisté je, že hladomor poskytl Leninovi vhodnou záminku k tomu, aby se vypořádal s pravoslavnou církví. Vydal např. tajný dekret o zabavení všech cenných věcí církvi. Následně vznikaly zvláštní komise, které měly za úkol pronikat do klášterů a kostelů a rekvírovat jejich majetek. To se samozřejmě neobešlo bez odporu. Asi nejznámějším místem odporu bylo městečko Šuja u Ivanova. Tuto událost se bolševici opět rozhodli využít jako záminku k bezohlednému postupu vůči církvi v zemi. Atmosféru tehdejších represí symbolizovala řada monstrprocesů s biskupy a popy pravoslavné církve. Service uvádí Leninův výrok, který dokonale vyjadřuje jeho postoj k této otázce: „Čím víc představitelů reakčního kléru a reakční buržoasie se nám (...) podaří zastřelit, tím líp. Právě teď je potřeba uštédřit lekci těmto kruhům, aby ještě po desetiletích ani nepomyslely na odpor.“¹⁷² Volkogonov tvrdí, že Leninův výpad proti církvi se dá srovnat se Stalinovou válkou s rolnictvem. Leninův teror způsobil ruské církvi újmu, se kterou se doposud nesetkala. Podle různých údajů bylo zastřeleno či jinak zlikvidováno mezi 14 a 20 tisíci duchovních a aktivních laiků.¹⁷³ Podle Vebera z celkově asi 80 tisíc církevních staveb jich Leninovu vládu přežila pouze necelá ¼. Kromě toho se Lenin postaral o to, aby církev podléhala za pomoci nasazení agentů GPUⁱ státnímu dohledu.¹⁷⁴

2.3.2 Lenin proti inteligenci

Obdobně jako s církví se hodlal Lenin vypořádat i s „odpůrci“ v řadách inteligence. Jak uvádí Veber, z nedávno uveřejněných Leninových písemností

¹⁷² SERVICE, Robert . *Lenin . Životopis*, s. 391.

¹⁷³ VOLKOGONOV, Dmitrij. *Lenin . Počátek teroru*, s. 311.

ⁱ Hlavní politická správa sovětských bezpečnostních orgánů od roku 1922 do roku 1932. Pokračovatel obávané Čeky.

¹⁷⁴ VEBER, Václav . *Leninova vláda*, s. 97.

jednoznačně vyplývá, že Lenin spolu s bolševickou elitou nahlížel na aktivitu inteligence jako na smrtelné nebezpečí pro nový režim a většinou ji ztotožňoval s buržoazní či maloburžoasní ideologií. Na inteligenci mu především vadilo přílišné tíhnutí k nezávislosti myšlení, touha po svobodě kulturní a vědecké činnosti, tendence účinně odporovat převaze jednoho pojetí či názoru a v neposlední řadě podezřívání inteligenci z její snahy odporovat diktatuře. V letech 1920-22 bylo zinscenováno několik procesů s inteligencí. S většinou obžalovaných se bolševický režim vypořádal po svém. Část byla popravena a část putovala do koncentračních táborů na severu země. Leninovu angažovanost v boj proti inteligenci dokazuje především jím vypracovaný plán z května 1922, podle nějž měli být ze země vyvezeni hlavní představitelé vědy a umění, o nichž bolševici soudili, že by v budoucnosti mohli ohrozit stabilitu režimu. Lenin tuto akci bedlivě sledoval. Zdá se, že právě on sestavil seznam s nadpisem „soupis aktivní protisovětské inteligence“, který stále doplňoval. Nakonec bylo vyvezeno něco mezi 200-300 představitelů ruské inteligence.¹⁷⁵

2.4 Lenin v boji za svou politickou linii

2.4.1 Spory v politbyru

Během roku 1922 se v politbyru vedly diskuze ohledně čtyř zásadních otázek, jimž přiřkl Lenin velký význam. V prvních dvou s ním politbyro souhlasilo. Mezi ně patřil postoj, který podle Lenina měla zaujmout sovětské delegace na janovské konferenci, a také se Leninovi podařilo přesvědčit své kolegy o aktuální nutnosti vypořádat se s nepřáteli režimu, za něž označil esery, menševiky, ruskou pravoslavnou církev a čelní představitelé antibolševické inteligence. Ovšem o zbylé dvě záležitosti se vedly ve straně tuhé spory. Šlo jednak o stanovení mezí státního monopolu na zahraniční obchod, jednak o poměr mezi republikami v ústavním uspořádání sovětského státu. Service ukazuje na to, že ani jedna z nich neměla skutečně klíčový význam, ale

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 125-127.

diskuze ohledně nich ukázala, že ve vedení strany budou nadále existovat ohniska sporů.¹⁷⁶ První spor vyvolal návrh na odvolání státního monopolu na zahraniční obchod. Jeho zastánci v ústředním výboru tvrdili, že ekonomické obnovy v zemi bude dosaženo rychleji umožněním soukromého obchodu se zahraničím. Oproti nim byl Lenin přesvědčen o tom, že si sovětský stát musí udržet monopol v hlavních průmyslových odvětvích - v bankovníctví i v zahraničním obchodu. Nutno dodat, že s Leninem v tomto bodu nesouhlasili i jinak jeho nejzarytější zastánci – Kameněv, Bucharin a Stalin. Právě posledně jmenovaný kolega se dostal s Leninem do sporu také kvůli návrhu nové ústavní struktury sovětského státu. Stalin prosazoval plán začlenění všech ostatních sovětských republik, tj. Ukrajiny, Běloruska, Ázerbájdžánu, Arménie a Gruzie, do RSFSR¹. S jeho návrhem Lenin nesouhlasil. Namísto toho měl vzniknout Svaz sovětských republik a Asie. V něm by byla RSFSR pouze jednou sovětskou republikou vedle sovětských republik výše zmiňovaných pěti zemí. Se Stalinem se shodovali v tom, že musí vzniknout mnohonárodnostní stát s jedinou stranou a ideologií. Spory mezi nimi se vedly o druhořadé záležitosti. Podle Service měly tyto spory významný vliv na to, že Stalinova dřívější obliba u Lenina rapidně poklesla. Lenin se začal dokonce dívat na Stalina jako na naprostého ničemu.¹⁷⁷

2.4.2 *Lenin proti Stalinovi v otázce podoby sovětské ústavy*

V létě 1922 musel Lenin stanout proti Stalinovi hned na několika frontách: v boji o státní monopol na zahraniční obchod, v boji o novou ústavu a také měl v úmyslu odstranit Stalina z funkce generálního tajemníka strany. Nejprudší boj mezi nimi se odehrál v otázce podoby sovětské ústavy. Stalin chtěl udělit sovětským republikám autonomní postavení uvnitř RSFSR. Nechtěl, aby mezi nimi a RSFSR vzniklo federativní uspořádání na principu rovný s rovným, jelikož se obával jejich rostoucího nacionalismu. Lenin jeho plán autonomizace přirovnával k velkoruskému šovinismu, proti němuž byl rozhodnut bojovat. Počátkem října 1922 se přesunul do

176 SERVICE, Robert. *Lenin. Životopis*, s. 398.

i Ruská sovětská federativní socialistická republika.

177 SERVICE, Robert. *Lenin. Životopis*, s. 400.

Kremlu, aby v otázce nové podoby ústavy prosadil svou. To se mu nakonec podařilo. Vzniknout měl nový státní útvar pod názvem Svaz sovětských socialistických republik (SSSR).

2.4.3 Spory o Gruzii

V březnu 1922 bylo rozhodnuto založení Federace Zakavkazských sovětských republik do níž by patřili Gruzie, Arménie a Ázerbájdžán. Leninovou snahou bylo sjednotit skromné zdroje těchto republik a zlepšit těžkou hospodářskou situaci v Arménii a Ázerbájdžánu. Podle Reimana však byla Federace konstituována tak, že veškerá reálná moc byla v rukou Zakavkazského krajského výboru, vedeného Stalinovým spojencem Sergo Ordžonikidzem, a federativní vlády. Nejvíce tím trpěla Gruzie, jelikož byla od okupace sovětskými vojsky a ustavení sovětské moci oloupena o většinu svých hospodářských zdrojů a její ekonomika se ocitla v troskách. Právě proto se gruzínští komunisté snažili v Moskvě prosadit požadavek, aby Gruzie nebyla připojena k Zakavkazské federaci. Problémy s Gruzií vyostřila situace, kdy Stalinův přívrženec Ordžonikidze fyzicky napadl jednoho z předáků gruzínského ústředního vedení. Lenin se chystal celou situaci vyšetřit, a tak do Gruzie poslal vyšetřovací komisi v čele s Dzeržinským, od něhož se dozvěděl o Ordžonikidzeho hrubém vystupování, které se snažil Stalin před Leninem utajit.¹⁷⁸ Historici se shodují v tom, že právě Stalinův postoj k národnostní otázce v Gruzii přesvědčil Lenina o tom, že musí sesadit Stalina z pozice generálního tajemníkaⁱ. Jenže Leninův zdravotní stav tomu zabránil. Od 24. listopadu do 2. prosince 1922 ho postihlo pět záchvatů. Do poloviny prosince se jeho zdravotní stav zhoršil natolik, že se mnozí dokonce strachovali o jeho život. Od této doby začal uvažovat o tom, jak se rozloučit se svým politickým vlivem. Po sérii prodělaných záchvatů, po nichž začalo jeho tělo postupně ochrnovat, mu bylo jasné, že může nečekaně zemřít. To ho přimělo k tomu, aby sepsal politickou závěť, ve které by mimo jiné určil svého nástupce.

¹⁷⁸ REIMAN, Michal, *Lenin . Stalin . Gorbačov. Kontinuita a zlomy v sovětských dějinách*, s. 78.

ⁱ Stalin byl jmenován generálním tajemníkem strany v roce 1922.

2.5 Leninova politická závěť

Politickou závěť, jejíž část je známá pod názvem Dopis sjezdu, diktoval své sekretářce od 23. prosince 1922. Dopis začínal dvěma návrhy, které předznamenávaly návrhy na provedení změn v nynějším politickém systému, které chtěl Lenin přednést na XII. sjezdu strany. Ten první se zabývá reformou státní plánovací komise, kterou se mělo posílit řízení hospodářství ústředními orgány. Ve druhém byl vznesen požadavek zvýšení počtu členů ústředního výboru z dosavadních 27 na 50 až 100. Rozšířením ústředního vedení, do něhož měli vstoupit dělníci a rolníci z nižších stranických orgánů, by omezil moc Trockého a jeho dalších soudruhů. Lenin se totiž obával, že po jeho smrti dojde k rozštěpení strany na dvě frakce, které povedou Stalin a Trockij. Posledním bodem Leninovy závěti byla otázka jeho nástupce. V úvahu připadali hlavní vůdcové bolševiků a to především - Kameněv, Zinověv, Bucharin, Trockij a také Stalin. Ve svých zápiscích Lenin podrobuje všechny možné kandidáty kritice. Kameněv a Zinověv se podle něj zkompromitovali tím, že se v říjnu 1917 postavili proti němu. Bucharina obviňoval z jeho nesprávného pojetí marxismu. Co se týče Trockého, o tom se Lenin zmiňuje, že je to v nynějším ÚV snad nejschopnější člověk, ale zároveň je přehnaně sebevědomý a příliš se nechává unášet čistě administrativní stránkou věcí. 4. ledna 1923 diktuje sekretářce dodatek, který se týká jeho názoru na Stalina. Stojí v něm: *„Stalin je příliš hrubý a tento nedostatek, který se dá jakžtakž trpět mezi námi komunisty, nelze strpět u generálního tajemníka. Proto soudruhům navrhuji, aby promysleli Stalinovo uvolnění z této funkce a jmenovali na jeho místo člověka, který by se od soudruha Stalina lišil jenom jedinou předností, že by totiž k soudruhům byl tolerantnější, loajálnější, zdvořilejší a pozornější, méně náladový atd.“*¹⁷⁹ Většina životopisců se shoduje v tom, že Lenin v závěti vysloveně neurčil ani jednoho z kandidátů za svého nástupce. Zřejmé však bylo, že se Stalinen v čele strany do budoucna nepočítal a na nadcházejícím stranickém sjezdu hodlal jeho ambicím udělat přítrž. Lenin si pochopitelně přál, aby tento dokument zůstal do svého zveřejnění před politbytem utajen. Nařídil, aby pět jeho kopií bylo uschováno ve voskem zapečetěných obálkách, které mohl otevřít pouze on a v případě jeho smrti i N. I. Krupská. Jeho sekretářky však

¹⁷⁹ SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 414.

nedodržely slib a o obsahu Leninovy závěti informovaly Stalina a některé další členy politbyra. Pro Stalina byly informace obsažené v závěti nesmírně důležité, mohl se teď předem připravit na XII. sjezd strany, kde má být Leninova závěť zveřejněna. Service uvádí, že o záměrech Lenina, které byly obsaženy v jeho závěti, byly v pozdější době šířeny různé fámy. Podle nich Lenin uvažoval o rozsáhlých reformách sovětského politického zřízení. Ve skutečnosti však Lenin nehodlal změnit nic z toho, co bylo v období po říjnové revoluci dosaženo. Jeho ideou byl stát jedné strany a ideologie, jenž usiloval o naprosté ovládnutí veškerého společenského života, hospodářství i kultury. Lenin neprojevil sebemenší pochyby o nevyhnutelnosti zavedení komunistické společnosti ani o všeobecné strategii, kterou je k tomu potřeba uplatňovat. Věřil v komunismus do konce svého života a určitě netrpěl výčitkami, že by svůj život zasvětil něčemu, co by mělo negativně ovlivnit pozdější chod nejen ruských, ale i světových dějin.¹⁸⁰

2.6 Leninova smrt a jeho odkaz

2.6.1 Leninova smrt

Na počátku března 1923, kdy se chystal veřejně vystoupit proti Stalinovi, stihl Lenina silný záchvat. Ochrnuly mu končetiny na pravé straně těla a nebyl schopen vůbec číst a skoro ani mluvit. Poté, co se v následujících měsících jeho stav ještě zhoršil, bylo jasné, že už se nevzpamatuje. Od jara 1923 do své smrti v lednu následujícího roku už byl Lenin pouhou duševní a fyzickou troskou. Důkazem toho jsou především fotografické snímky Lenina z období, kdy už se natrvalo přestěhoval na venkov do Gorek. Tyto snímky z důvodu jejich dlouhodobého utajení sovětským režimem bylo možné spatřit teprve v nedávné době.

Velkou otázkou zůstává příčina jeho smrti, jejíž zodpovězení znesnadňuje fakt,

¹⁸⁰ SERVICE, Robert . *Lenin . Životopis*, s. 412.

že se nezachovaly žádné lékařské záznamy z doby vyšetření jeho nemoci. Veber uvádí, že bolševici nikdy nepřipustili, že by příčinou Leninovy smrti byla nějaká nesolidní choroba. Toto jejich přesvědčení pochopitelně přijala a šířila většina sovětských a později i ruských historiků. Naopak dnes se ale většina badatelů přiklání k názoru, že Lenin pravděpodobně zemřel na následky neléčené syfilidy, kterou si přivodil již při své první zahraniční cestě v roce 1895.¹⁸¹

2.6.2 Leninův odkaz

21. ledna 1924 Lenin umírá a o šest dní později se koná v Moskvě jeho pohřeb, kterého se zúčastní několik desítek tisíc lidí. Odpočívat v klidu však nebude Leninovi dopřáno, jelikož se politbyro v čele se Stalinem rozhodne Leninovo tělo nabalzamovat a natrvalo vystavit v dřevěné budově mauzolea na Rudém náměstí. V roce 1930 bude budova mauzolea nahrazena mramorovou stavbou, která se zachovala do dneška, ale o jejím odstranění se vedou spory. Podle Service hlavním důvodem, proč se politbyro rozhodlo natrvalo vystavit Leninovo tělo, bylo to, že mělo posloužit k semknutí občanů SSSR a stoupenců komunismu na celém světě.¹⁸²

K tomu měl také přispět především kult Leninovy osobnosti. Podle Vebera se Lenin po smrti stal jakousi superikonou.¹⁸³ V SSSR bylo po něm pojmenováno 40 měst a míst, např. bývalé hlavní město Petrohrad bylo ještě roku 1924 přejmenováno na Leningrad, a vzniklo přes padesát tisíc leninských muzeí či domů. Jeho sochy byly postaveny ve více než dvou tisících městech a čtyřiceti tisících vesnic a to nemluvě o jeho obrazech, portrétech a jiných zpodobnění. Na jeho počest byl založen Ústav pro výzkum jeho mozku, aby byly nalezeny vědecké důkazy o jeho údajné genialitě. A to byl jen začátek. Podle Service bylo Leninovu dílu propůjčeno postavení Písma svatého.¹⁸⁴ Do roku 1990 vyšly postupně v pěti vydáních Leninovy spisy a knihy v Rusku v 653 milionech výtiscích. Kromě toho bylo vydáno na 40 Leninských

181 VEBER, Václav. *Leninova vláda*, s. 141-142.

182 SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 425.

183 VEBER, Václav. *Leninova vláda*, s. 151.

184 SERVICE, Robert. *Lenin . Životopis*, s. 426.

sborníků a třináctisvazková Biografická kronika 1870-1924. Celkem bylo zveřejněno více než 24 tisíc jím napsaných dokumentů. Nutno dodat, že několik tisíc jeho dokumentů bylo z propagandistických důvodů zatajeno nebo zničeno. Po pádu komunistického režimu v SSSR byla část z nich zpřístupněna veřejnosti.

Co se týče Leninova kultu, podle Service se „Lenin neměl líčit jen jako hrdinská postava v dějinách bolševismu a světové revoluce, ale měl se mu propůjčit i mytický nimbus vševědoucího revolučního světce.“ Lenin musel být uctíván jako jediný velký následovník Marxe a Engelse v první čtvrtině 20. století a bylo nutné ho vychvalovat jako génia, který se osvědčil jako vůdce strany, předseda vlády, organizátor válečného úsilí a státník světového formátu.¹⁸⁵ Ve skutečnosti byl společnosti předkládán obraz takového Lenina, který nikdy neexistoval. Za hlavního pokračovatele Leninovy vize se považoval Stalin, který slovy Service nechával sám sebe líčit jako Leninova náměstka na zemi a nechal o sobě rozhlásit, že je „Leninem dneška“. Jan Sušer ve svém článku s názvem „Prorok, král a bůh“ píše: „Když Stalin převzal iniciativu v budování veřejného kultu zesnulého Lenina, dal vlastně průchod svému hluboce zakořeněnému způsobu myšlení – a možná také, i když jen podvědomě, položil základ k ještě jednomu kultu: kultu vůdce, který měl teprve přijít.“ K tomu Sušer dodává, že Stalin tímto krokem navíc odstranil toho Lenina, který mu ještě před svou smrtí vyhrožoval sesazením z čela komunistické strany.¹⁸⁶ Nutno dodat, že Stalinem propagovaný Lenin byl vždycky Stalinův přítel. Service uvádí, že tento tradičně šířený obraz jejich přátelství byl zpochybněn v roce 1956 v souvislosti s kritikou Stalinova kultu osobnosti, kdy Nikita Chruščov zveřejnil Leninovu politickou závěť a dodal, že se Stalin ve třicátých letech uchýlil k masovému vraždění. Leninova pověst měla zůstat nadále neposkvrněna a naopak byl zvýrazňován jeho význam pro dějiny SSSR. Od pádu Sovětského svazu uplynulo již 20 let, přesto lze slovy Service říct, že z průzkumu veřejného mínění vyplynulo, že zůstává jedním z nejoblíbenějších vládců v ruských dějinách. Důkazem toho může být anketa o největšího Rusa v historii ruských dějin, která proběhla v roce 2008. Lenin skončil na šestém místě, předstižen např. Alexandrem Něvským, Alexandrem Puškinem, či svými současníky - Pjotrem Stolypinem a také

185 Tamtéž, s. 428.

186 SUŠER, Jan. Prorok, král a bůh, *Dingir*, 2010, roč.13, č.3, s. 109.

J. V. Stalinem, který skončil na třetím místě.¹⁸⁷ Popularitu si v dnešní době získává Lenin také v souvislosti s návrhem Kremlu odstranit Leninské mauzoleum a pohřbít natrvalo jeho ostatky. Vlna odporu, která se po jeho zveřejnění zvedla jasně dokazuje, že úcta k Leninovi do značné míry přetrvává. Podle Service Lenin není ještě mrtev, dokonce existuje šance, že jeho památka bude vzkříšena v těch částech světa, kde kapitalismus způsobuje zánčnou bídu.¹⁸⁸

187 Agentura ČTK. *Rusové vybírali největší historickou osobnost, třetí skončil Stalin* [online]. [cit. 2008-12-29]. Dostupné z: <<http://zpravy.idnes.cz/rusove-vybiral-nejvetsi-historickou-osobnost-treti-skoncil-stalin-12q/zahranicni.aspx>>.

188 SERVICE, Robert. Lenin . Životopis, s. 436.

3 SHRNUTÍ A ZHODNOCENÍ ČTVRTÉ ČÁSTI

Pro interpretaci období Leninovy vlády jsem použil především životopis od Roberta Service (2002), Dmitrije Volkogonova (1996), Jana Slavíka (2009) a Václava Vebera (2003). Zajímavé komentáře k Leninovým činům během jeho vlády obsahují také publikace o dějinách ruské revoluce od Richarda Pipesa (1998) a Orlanda Figese (2000).

V hodnocení tohoto období Leninova života u většiny životopisců najdeme mnoho shod. Lenin podle nich během občanské války v rozkazech posílaných na frontu často přeháněl rozsah násilí, které mělo být použito proti nepříteli. Nešlo mu jen o to, aby nepřítele porazil, on ho chtěl vyřadit jednou provždy. Tato jeho stinná stránka povahy bývá často vysvětlována jednak jeho izolací od událostí, které se v zemi děly a jednak tím, že proti jeho vládě bojovalo hned několik vojenských uskupení a tudíž bylo třeba užít celé řady mimořádných válečných opatření. Tak tomu bylo i v hospodářství, kdy byl během občanské války zaveden tzv. válečný komunismus. Většina historiků zabývajících se dějinami ruské revoluce se shoduje v tom, že si Lenin po třech letech od zavedení válečného komunismu uvědomil, že tato politika dříve nebo později jeho režim smete a snažil se proto v politbyru prosadit celou řadu hospodářských ústupků v podobě Nové ekonomické politiky. Jeho reformy, které uvítal lid, ho však do jisté míry zkompromitovaly ve straně, kde se vytvořilo hned několik názorových seskupení na to, jakým směrem by se měla ubírat bolševická politika. Tyto frakce nakonec Lenin pod trestem vyloučení ze strany zakázal. Dalo by se říct, že stranu opět semknuly potíže v zemi, které představovaly dělnické stávky, četná rolnická povstání, hladomor a v neposlední řadě kronštadtské povstání.

Co se týče Leninovy vize socialistické revoluce, většina historiků se shoduje v tom, že se Lenin nespokojil s revolučními výdobytky v Rusku, ale chystal se rozšířit komunismus po celém světě. K tomu mu měla pomoci neutěšená situace především evropských zemí, které byly postiženy čtyřletou válkou. Hlavní naději v uskutečnění své utopické vize vkládal do německé revoluce. Když bylo jasné, že němečtí komunisté neuspějí ve svých snahách svrhnout poválečný režim, rozhodl se Lenin založit novou -

Třetí internacionálu a také zahájit pomocí Rudé armády tažení na západ, kde by postupně násilím ustavoval sovětské republiky. To se, když se posuneme dále v historii o více než dvě desetiletí, částečně podařilo až jeho následovníkovi – Stalinovi. Mnohými historiky je Lenin obviňován z toho, že jím a Stalinem šířený komunismus v Evropě ve dvacátých a třicátých letech pomohl k vzestupu fašismu ve Španělsku, Německu, Itálii, Maďarsku, ale i jinde, jelikož ve fašismu vidělo mnoho lidí jedinou variantu, kterou by mohli čelit komunistické hrozbě. Ale o tomto boji s komunismem vlastně vypovídá velká část historie třicátých, čtyřicátých i pozdějších let dvacátého století.

V hodnocení posledního období Leninova života panuje u většiny autorů široký konsensus. Shodují se jednoznačně v tom, že Leninův ústup z politického dění zapříčinil jeho neutěšený zdravotní stav. Většina životopisců interpretuje poslední Leninovy okamžiky na politické scéně jako boj za prosazení politické linie, kterou formuloval v politické závěti v době, kdy si byl sám vědom toho, že může v brzké době zemřít. Svůj neúspěch ve vývozu revoluce na západ se snažil kompenzovat úspěšným jednáním s německými zástupci v Rapallu. Na domácí frontě se chystal vypořádat se všemi zbylými odpůrci bolševické diktatury. Jeho represím padla za oběť především ruská pravoslavná církev, jejíž víra měla být do budoucna nahrazena komunistickou ideologií.

Asi největší pozornost v tomto období Leninova života věnují životopisci jeho boji proti Stalinovi o podobu nové ústavy státu a jeho snaze sesadit Stalina z funkce generálního tajemníka strany. Životopisci se shodují v tom, že Lenin předpovídal, že se po jeho smrti strana rozštěpí na dvě frakce, v jejichž čele proti sobě budou stát Stalin a Trockij. Ve skutečnosti ale vliv Trockého klesal přímo úměrně s ústupem Lenina z politické scény a naopak se do čela strany stále více prosazoval Stalin. Myslím si, že mnohé historiky a badatele napadla úvaha, jak by se vyvíjela historie, kdyby se Leninovi v roce 1923 podařilo vrátit na politickou scénu a zabránit tak „období Stalinových excesů“. Panují názory, že Lenin svou Novou ekonomickou politikou chystal postupně zavést jakýsi komunismus s lidskou tváří. O tom, jak by se vyvíjela situace nejen v Rusku, ale i v celém světě, kdyby žil Lenin déle, můžeme dnes pouze spekulovat.

ZÁVĚR

V závěru diplomové práce bych se chtěl nejprve zaměřit na hodnocení některých v práci použitých Leninových biografí a poté se pokusím subjektivně zhodnotit Leninovu osobnost. Nejprve se pokusím o evaluaci práce britského sovětologa Roberta Service (2002), poté se budu věnovat hodnocení prací dvou českých historiků - Jana Slavíka (2009) a Václava Vebera (2003). Nakonec se přesunu k hodnocení dvou Leninových biografí, jež pocházejí od autorů z Leninovy vlasti. Bude se jednat jednak o dílo P. N. Pospělova (1975), které se stalo oficiálním sovětským životopisem Lenina a tudíž je vysoce nekritické, a jednak o dílo Dmitrije Volkogonova (1996), vzniklé po pádu komunismu v Sovětském svazu, kdy se začalo na Leninovu osobnost hledět poněkud kritičtěji.

Britský sovětolog Robert Service (2002) se snaží popsat osobnost Lenina z více úhlů pohledu, především Lenina jako revolucionáře a Lenina jako člověka. Právě srovnáním těchto různých úhlů pohledu se snaží nalézt opravdový obraz Lenina. Service v knize vyvrací celou řadu názorů, které byly šířeny především sovětskými historiky, kteří vykreslují Lenina jako geniálního myslitele, politika a člověka bez jediné poskvrny. Zároveň se snaží poukázat na některé milné závěry západních historiků. Kritizuje především jejich názor, že Lenin vycházel ve svých myšlenkách výlučně z marxistických zásad. Trnem v oku mu je i jejich teze o tom, že chtěl Lenin před smrtí zreformovat komunismus tak, aby odstranil jeho přirozené tíhnutí k diktatuře, třídnímu boji a teroru. Co se týče mého názoru na publikaci, určitě bych pozitivně ohodnotil důraz Service, který klade na vysvětlování objektivních faktorů, které sehrály roli na utváření Leninova názoru na svět. Service za nejdůležitější považuje popravu jeho bratra Alexandra a opovržení, jež od té doby musela jeho rodina snášet. Klíčovým faktorem pro utváření Leninovy osobnosti byly ideje, které čerpal četbou a s kterými se ztotožňoval. Service poměrně dobře a pravdivě líčí dobové události, které měly bezprostřední vliv na Leninův život. Myslím si, že Service co se týče hodnocení Leninovy osobnosti v některých kapitolách zastává poměrně nekritické a nejasné stanovisko, kdežto v některých kapitolách vyslovuje jednoznačné, absolutní tvrzení a

závěry, což může čtenáře při celkovém hodnocení Serviceho pohledu na Leninovu osobnost uvést ve zmatek.

Český historik Jan Slavík se ve dvoudílné Leninově biografii (1934 a 1935) věnuje především Leninově politickému působení. Zajímavým faktem je, že Slavík měl jako jeden z mála již ve třicátých letech přístup k pramenům, Leninovým spisům a stranických dokumentům umístěným v Ruském zahraničním historickém archivu, který se nacházel v Praze. Slavík se snaží především objasnit ideový vývoj aktéra ruské revoluce a po převzetí moci v Rusku jeho metody vlády. Při svém bádání došel k závěru, že Leninova osobnost je zatížena myšlením carského absolutismu a období jeho vlády je charakteristické kombinací feudálních metod uplatňovaných ve jménu socialistických cílů. Slavík ve svých biografiích kritizuje Leninovo začleňování nemarxistických a mnohdy teroristických prvků do revoluční strategie, za něž je Slavíkem obviňován z blanquismu. V neposlední řadě je Lenin kvůli rozsahu reforem, které se chystal v Rusku uskutečnit, srovnáván s carem Perem Velikým.

Leninovu vládu podrobuje kritickému hodnocení i český historik Václav Veber, jehož nepochybným vzorem byl Jan Slavík. Veberova publikace (2003) začíná popisem říjnového převratu, dále se zmiňuje o cílech bolševické politiky, o válečném komunismu a hospodářské situaci tehdejšího Ruska. Přehledně jsou zpracovány kapitoly o ruské občanské válce a Nové ekonomické politice. Celkově by se dalo říct, že publikace je stručnou kompilací, obsahující odkazy na primární literaturu, týkající se především dějin ruské revoluce a Leninova života. K nim přidává Veber vlastní komentář Leninovy osobnosti. Podle Vebera nebyl Lenin velký ani geniální člověk, ale krutý a cynický ctitel násilí. Hlavní jeho pohnutkou byla nezřízená touha po moci a přesvědčení, že násilí je nezbytnost a ideální prostředek zároveň. Asi hlavním přínosem této stručné publikace je její nenáročnost, přehlednost a v neposlední řadě to, že v jejím závěru Veber přidává poměrně podrobný seznam literatury a pramenů, které mohou být cenou pomůckou ke studiu dané problematiky.

Oficiálním autorem sovětské biografie Lenina bývá označován P. N. Pospělov (1975), jehož dílo vyšlo za Brežněvovy éry. Dílo je výrazem tradičně chápané postavy Lenina v SSSR. Lenin je charakterizován jako pokrokař a neomylný vůdce

komunistické společnosti. Vyzdvihovány jsou jeho kladné povahové vlastnosti jako byla píle, cílevědomost, skromnost, odvaha atd. Naopak fakta, která by mohla nějak znehodnotit jeho renomé jsou buď neuvedeny, nebo je Pospělov záměrně překrucuje. Takových příkladů je opravdu mnoho. Pro představu uvedu jen některé. Hned v úvodu biografie se Pospělov např. vůbec nezmiňuje o Leninově rodokmenu a o jeho židovském původu a navíc v rozporu s pravdivou skutečností uvádí, že Leninův původ byl proletářský. Kontroverzní je dále určitě fakt, že celá řada Leninových dřívějších spolupracovníků, kterých se Stalin po Leninově smrti zbavil, je v knize brána na pranýř. Zveličovány jsou Leninovy mírové snahy v období první světové války. Leninem prosazovaný teror Pospělov líčí jako hrdinný boj za potlačení odporu třídy vykořisťovatelů ve jménu proletářské revoluce. Humanitární pomoc Spojených států, Francie a Anglie během hladomoru v Rusku v letech 1921-1922 považuje Pospělov za záminku kapitalistů oslabit svrchovanost Sovětské republiky a vměšovat se do jejích vnitřních záležitostí. Zajímavým faktem je, že ačkoliv na konci knihy Pospělov uvádí část obsahu Leninovy závěti, ve které se Lenin zmiňuje o nutnosti sesazení Stalina z funkce generálního tajemníka, o jeho nedůvěře ke Stalinovi se od Pospělova na rozdíl od ostatních autorů více faktů nedozvíme.

Ruský historik Dmitrij Volkogonov, který mohl jako první po sedmdesáti letech vejít do tzv. Leninova archivu v Moskvě, napsal biografii výrazně odlišnou od jiných prací východní produkce, které byly ideologicky zkresleny. Na rozdíl od P. N. Pospělova se zde dozvíme úplnou pravdu např. o Leninově rodokmenu a o jeho způsobu obstarávání peněz bolševické strany. Velký důraz klade Volkogonov na vysvětlení problematiky německého financování bolševické strany za první světové války a podrobně je popisován jeho vztah k ostatním významným marxistům a revolucionářům jako byl např. Plechanov, Trockij, či Martov. Zmíněny jsou také jejich osudy po Leninově smrti a ve třicátých letech. Stěžejní část publikace je, jak lze ostatně usoudit z jejího názvu, věnována popisu „počátku teroru“, jehož hlavním autorem podle Volkogonova byl právě Lenin. Svoji výrazně kritickou práci se autor snaží podložit velkým množstvím citací a faktů, které na rozdíl od Pospělova neukazují Lenina jako světce, ale jako člověka vzdělaného, inteligentního, nadaného, ale i krutého a bezohledného, jenž si podle Volkogonova zcela neodpovědně zaexperimentoval s

mnohamilionovým národem a byl prvotní příčinou tragických událostí, které se za jeho vlády i po ní odehrály.

Ať už jsou mnozí Leninovi životopisci jakkoli kritičtí, to že se mu podařilo uchopit a udržet moc v tak velkém státě, jakým bylo a stále je Rusko, nepochybně svědčí o jeho vůdcovském talentu. Asi ještě dlouho se bude spekulovat o tom, zda se mohl osud dějin východní Evropy, v případě, že by žil Lenin déle, vyvíjet lepším směrem. Otázkou je, do jaké míry byl Lenin hybatelem dějin, tj. zda ho můžeme srovnávat s takovými vůdci jako byl např. W. Churchill, Adolf Hitler nebo J. V. Stalin. Podle mého názoru Lenin nepochybně musel mít velký vliv na pozdější dějiny a proto bych ho právoplatně zařadil mezi největší vůdce 20. století. Aby se mohl stát vůdcem několika set milionů lidí, musel být nepochybně velkou osobností. Lenin podle většiny interpretů jeho života nevynikal mimořádnými řečnickými schopnostmi, dokonce špatně vyslovoval „r“. Tyto a jiné jeho nedostatky se mu ale podařilo vykompenzovat usilovnou prací. Už jako student dosahoval vynikajících výsledků a bylo zřejmé, že má šanci vybudovat si slušnou kariéru. Určitě musel být velice houževnatý a citíždostivý. O tom svědčí i jeho četné stranické půtky, ze kterých jen málokdy odešel poražen. Myslím si, že Lenin byl typem člověka, kterého buď člověk vysoce obdivoval a následoval ho, nebo ho zarytě nenáviděl a pohrdal jím. Jeho život byl prodchnut neustálým bojem, mnohokrát se zdálo, že svůj zápas prohraje, ale nakonec se mu alespoň zčásti podařilo uskutečnit svoje předsevzetí, přestože poměrně v nízkém věku zemřel. Po jeho smrti obletěl leninismus takřka celý svět, někde se ujal, jinde nikoliv. Domnívám se, že ačkoliv Lenin věřil v to, že prosazováním svých plánů zdokonalí svět, ve skutečnosti jeho ideologie zavedla nezanedbatelnou část lidstva do slepé uličky, ze které se ještě dlouhou dobu bude muset vracet. Na závěr nutno konstatovat, že budoucnost Leninovým myšlenkám nepřeje. Mnozí lidé po pádu komunismu si museli přiznat, že jejich společnost a jejich životní hodnoty se zakládaly na utopických ideálech, jejichž hlavním původcem byl právě Lenin. I přes tento pesimistický závěr si myslím, že na Lenina bude lidstvo vzpomínat jako na jednu z nejvýznamnějších postav 20. století, která svým způsobem ovlivnila velkou část světa.

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

ČEKA	Všeruská mimořádná komise pro boj s kontrarevolucí a sabotáží
GPU	Hlavní politická správa
GULAG	Hlavní správa nápravně-pracovních táborů
NEP	Nová ekonomická politika
RSFSR	Ruská sovětská federativní socialistická republika
SDDSR	Sociálně demokratická dělnická strana Ruska
SOVNARKOM	Sověť národních komisařů
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
VIKŽEL	Výbor všeruského svazu železničářů

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Knižní zdroje:

BROWN, Archie. Vzestup a pád komunismu, Vyd. 1. Brno : Jota, 2011. 901 s. ISBN 978-80-7217-812-4.

CURTOIS, Stéphane. Černá kniha komunismu . Zločiny, teror, represe, Vyd. 1. Praha-Litomyšl : Paseka, 1999. 407 s. ISBN 80-7185-194-9.

FIGES, Orlando, Lidská tragédie . Ruská revoluce 1891-1924, Vyd. 1. Praha-Plzeň : Beta-Dobrovský Ševčík. 837 s. ISBN 80-86278-72-7.

GILBERT, Martin. Dějiny 20.století . 1900-1933, Vyd. 1. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2005. 639 s. ISBN 80-7106-401-7.

HÁJEK, Miloš – MEJDROVÁ, Hana. Vznik Třetí internacionály. Vyd. 1. Praha : Karolinum, 2000. 491 s. ISBN 80-7184-884-0.

CHASLES, Pierre. Život Leninův. Praha : Orbis, 1930. 130 s.

JOHNSON, Paul. Dějiny 20. století. Vyd. 2. Voznice : Leda, 2008. 845 s. ISBN 978-80-7335-145-8.

KRUPSKÁ, Naděžda K. Vzpomínky na Lenina. Vyd. 2. Praha : SNKLU, 1964. 432 s.

PIPES, Richard. Dějiny ruské revoluce, Vyd. 1. Praha : Argo, 1998. 396 s. ISBN 80-7203-081-7.

POSPĚLOV, P. N. (a kol.). Vladimír Iljič Lenin - Životopis, Vyd. 2. Praha : Svoboda, 1975. 731 s.

REIMANN, Michal. Lenin - Stalin - Gorbačov : Kontinuita a zlomy v sovětských dějinách, Vyd. 1. Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1991. 213 s. ISBN 80-7106-024-0.

RICHTER, Karel – CÍLEK, Roman – BÍLEK, Jiří. Cesty k moci . 1917, 1933, 1948. Vyd. 1. Praha : Themis, 2005. 398 s. ISBN 80-7312-040-2.

SERVICE, Robert. Lenin - Životopis. Vyd. 1. Praha : Argo, 2002. 496 s. ISBN 80-7203-415-4.

SLAVÍK, Jan. Lenin. Vyd. 1. Praha 1934.

SLAVÍK, Jan. Leninova vláda. Vyd. 2. Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009. 371 s. ISBN 978-80-7106-978-2.

ŠVANKMAJER, Milan. Dějiny Ruska. Vyd. 2. Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1995. 473 s. ISBN 80-7106-128-X.

TROCKIJ, Lev Davidovič. Můj život. Vyd. 1. Praha : Academia, 2010. 590 s. ISBN 978-80-200-1867-0.

VEBER, Václav. Leninova vláda. Vyd. 1. Praha : Triton, 2003. 190 s. ISBN 80-7254-356-3.

VOLKOGONOV, Dmitrij. Lenin - Počátek teroru. Vyd. 1. Liberec : Dialog, 1996. 424 s.

Časopisecké zdroje:

PODANÝ, Petr. Bolševici v žoldu Říše. Týden, 2007, roč. 14, č. 42, s. 34-39. ISSN 1210-9940.

SUŠER, Jan. Prorok, král a bůh, Dingir, 2010, roč. 13, č. 3, s. 108-112. ISSN 1212-1371.

TIKOVSKÝ, Václav. Lenin v říjnu 1917. Reflex, 2007, roč. 18, č. 45, s.76-78. ISSN 0862-6634.

Internetové zdroje:

Ján Dobrovolský. V. I. Lenin - *Imperialismus, nejvyšší stádium kapitalismu* [online]. [cit. 2004-7-17]. Dostupné z: <<http://glosy.info/texty/v-i-lenin-imperialismus-nejvyssi-stadium-kapitalismu/>>

Agentura ČTK. *Rusové vybírali největší historickou osobnost, třetí skončil Stalin* [online]. [cit. 2008-12-29]. Dostupné z: <<http://zpravy.idnes.cz/rusove-vybirali-nejvetsi-historickou-osobnost-treti-skoncil-stalin-12q-/zahranicni.aspx>>.

Wikicitáty. *V. I. Lenin* [online]. [cit. 2011-8-16].

Dostupné z: <http://cs.wikiquote.org/wiki/Vladimir_Iljič_Lenin>.

SEZNAM ILUSTRACÍ

Ilustrace 1: Vladimír Uljanov (1887).....	134
Ilustrace 2: Rodina Uljanova.....	134
Ilustrace 3: Lenin (léto 1917).....	134
Ilustrace 4: Lenin v Curychu (1916).....	134
Ilustrace 5: Lenin (1920).....	135
Ilustrace 6: Lenin (1920).....	135
Ilustrace 7: Lenin hovoří k rudoarmějcům vypravovaným na polskou frontu (5. května 1920).....	135
Ilustrace 8: Lenin se Stalinem v Gorkách (1922).....	136
Ilustrace 9: Poslední Leninova fotografie (1923).....	136
Ilustrace 10: Leninův pohřeb (1924).....	137
Ilustrace 11: Lenin v mauzoleu.....	137

Ilustrace 2: Rodina Uljanova

Ilustrace 1: Vladimír Uljanov (1887)

Ilustrace 4: Lenin v Curychu (1916)

Ilustrace 3: Lenin (léto 1917)

Ilustrace 5: Lenin (1920)

Ilustrace 6: Lenin (1920)

Ilustrace 7: Lenin hovoří k rudoarmějcům vypravovaným na polskou frontu (5. května 1920)

Ilustrace 8: Lenin se Stalinem v Gorkách (1922)

Ilustrace 9: Poslední Leninova fotografie (1923)

Ilustrace 10: Leninův pohřeb (1924)

Ilustrace 11: Lenin v mauzoleu